

teo

lögia

első évfolyam

1

TEOLÓGIA

negyedévi folyóirat

1967 – 1968.

I. évfolyam 1-2. szám

II. évfolyam 1-4. szám

Felelős szerkesztő: dr. Radó Polikárp

Főmunkatársak: dr. Gál Ferenc és dr. Szennay András

A szerkesztőség titkára: dr. Csanád Béla

Laptulajdonos: Actio Catholica Országos Elnöksége

Felelős kiadó: dr. Várkonyi Imre

BEKÖSZÖNTŐ	I/3
----------------------	-----

TANULMÁNYOK

BÁLINT JÓZSEF: Titok és értelem	II/218
BÁLINT SÁNDOR: A Háromkirályok a régi hazai hagyományban	II/199
BODA LÁSZLÓ: Világmodellek és túlvilág	II/212
CSANÁD BÉLA: A holland egyház reformtörekvései	I/19
CSELÉNYI ISTVÁN GÁBOR: Az elidegenedés keresztény értékelése	II/21
FÁBIÁN ÁRPÁD: Egyház és jog a Zsinat tükrében	II/80
FÉLEGYHÁZY JÓZSEF: Nagy Lajos pécsi egyeteme, 1367.	I/92
GÁL FERENC: A hit éve	II/74
– – A karácsony krisztológiája: az Immánuel	I/67
– – Elgondolások az áteredő bűnről	II/145
– – Új utak a teológiában	I/5
GUARDINI, ROMANO: A liturgikus közösség	I/118
KECSKÉS PÁL: Szent Tamás és a II. Vatikáni Zsinat	II/67
KLOSTERMANN, FERDINÁND: Pap és laikus a holnap egyházában	I/107
KOSZTOLÁNYI ISTVÁN: Bultmann és tanítása	II/225
NYIRI TAMÁS: Hogyan beszéljünk Istenről?	II/154
PASKAI LÁSZLÓ: A célszerűség mai szemmel	II/15
PFEIFER JÁNOS: VI. Pál pápa körlevele a népek fejlődéséről	I/37
POTYONDY IMRE: Prohászka Ottokár	I/14
RADÓ POLIKÁRP: A húsvét misztériuma	II/3
ROSTA FERENC: Keresztények egysége	II/135
RÓNAY GYÖRGY: Ars praedicandi	II/26
SCHRAM FERENC: Búcsújárás Magyarországon	II/94
SZENNAY ANDRÁS: Tudomány és vallásos hit	II/206
– – Valóban sziklán állunk?	II/7
SZIGETI KILIÁN: A zenére vonatkozó utasítás a szent liturgia keretében	I/32
SZOMOR TAMÁS: Az istenkérdés helye a filozófiában	II/87

SZÖRÉNYI ANDOR: Jézus születése a mai exegézisben	I/87
TARNAY BRUNO: A régi és az új Maurice Blondel gondolkodásában . .	I/72
VAS JÓZSEF: Egy százéves vita lezárása	II/161

TÁVLATOK

A házasság tegnap és ma (<i>nr.</i>)	II/101
Isten, az ember nagy ügye (<i>nr.</i>)	II/39
Janua vitae (Döntés a halál pillanatában?) (<i>nr.</i>)	II/232
Merre tart a liturgikus megújulás? (<i>s. r.</i>)	II/166
Új tájékozódás a keresztény magatartásban (<i>nr.</i>)	II/37

MEDITÁCIÓ

<i>Gál Ferenc</i> : Karácsony kérygmája	II/242
<i>Nagy Árpád</i> : Az emberi sors húsvét fényében	II/45
<i>Radó Polikárp</i> : Krisztus jelenlétei	II/175
<i>Stein, Edith</i> : Magányos párbeszéd Istennel	II/49
<i>Szennay András</i> : A hit dialektikája	II/109

FIGYELŐ

<i>Bocskor Ádám</i> : Orvosi beavatkozások az ember életében	II/186
<i>Boda László</i> : A II. Vatikáni Zsinat és a keresztény bölcsélet megújulása	II/58
<i>Csanád Béla</i> : Afrika ígérete	II/190
– – Európai dialógus a jövő papjának arculatáról	II/52
– – Hozzászólás az új Proprium Hungariaehez	I/120
<i>d. a.</i> : Könyv a hitoktatás történetéről (E. Ch. Helmreich, Religionsunterricht in Deutschland)	I/129
<i>Félegyházy József</i> : Könyv az egyház és állam múltbeli jogviszonyáról hazánkban (Csizmadia Andor, A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban)	II/125
<i>Hageman Frigyes</i> : A bűnbánat szentsége modern megvilágításban	II/114
<i>Hollós János</i> : Kollegialitás az egyházmegyék életében	II/119
<i>Kósa Ferenc</i> : Egyházi muzsikuskok képzésének problémája	I/127
<i>L. C.</i> : A Humanae Vitae enciklika értékei és problémái	II/254
<i>Lőrincz Imre</i> : A liturgikus tér kialakítása	II/248
<i>Magyar Ferenc/Ubrin György</i> : A laikus világtalálkozó tanulságai	II/55
<i>Majsai Mór</i> : A betegek kenete egy első századbeli lemezen	I/123
– – A palesztinai szenthelyek	II/122

<i>Paskai László</i> : Morális a zsinat után (Bernhard Häring, Moralverkündigung nach dem Konzil)	I/126
<i>Pelsőczy Ferenc</i> : Az egyház Európa születésénél (Félegyházy József, Az Egyház a korai középkorban)	II/260
<i>Radó Polikárp</i> : A teológiai oktatás megújítása a Vatikáni Zsinat szerint	I/38
<i>Rabner, Karl</i> előadása (Az egyház magatartása a szekularizáció és az ateizmus iránt)	II/257
<i>Surányi Imre</i> : A vallás és a lélektan közös témái (W. W. Meissner, Annotated bibliography in religion and psychology)	II/128
<i>Szennay András</i> : A követelő hit (Heinrich Fries, Herausgeforderter Glaube)	II/187
<i>Urvarhelyi Béla</i> : Az egyházi Törvénykönyv reformjának főbb kérdései	I/53
<i>Vöröss Ferenc</i> : Napjaink hitoktatási reformtörekvései	II/182
<i>Zemplén György</i> : Kecskés Pál professzor köszöntése	II/259

TEOLÓGIAI JEGYZETEK

A szent zenéről (<i>Worship</i>)	II/193
A tanítóhivatal tekintélye és a hitoktatás szakszerűsége (<i>cs. b.</i>)	II/261
Bernhard Häring előadása Budapesten (<i>Nagy Árpád</i>)	II/191
Dietrich Bonhoeffer (<i>d. a.</i>)	II/193
Ki a keresztény ember? (<i>nr.</i>)	II/192
Remete Szent Pál ereklyéi (<i>Kunszery Gyula</i>)	II/261
Új teológiai antropológia (<i>Szalai János</i>)	II/193

Életrajzok

Ladislaus Boros (<i>cs. b.</i>)	II/241
Ferdinand Klostermann (<i>Cs. B.</i>)	I/116
Edith Stein (1891–1942) (<i>d. a.</i>)	II/51

Gondolatok, idézetek

„Ahogyan ismert vagyok” (1 Kor 13) (<i>Romano Guardini</i>)	II/181
A női hivatásról (<i>Edith Stein</i>)	II/174
Az egyházzól (<i>Bossuet, Ar. Szt. János, Subard bíboros</i>)	II/6
Az egyházzól (<i>Szent Ágoston, Subard bíboros</i>)	II/14
Egyház és teológia a mai világban (<i>K. E. Skydsgaard, Léger bíboros, VI. Pál pápa</i>)	II/153
Karácsonyi gondolatok (<i>Yves Congar</i>)	I/106
Keresztény humanizmusról (<i>Yves Congar</i>)	II/93
Louvaini professzor paptestvéreknek (<i>Piet Frans Fransen</i>)	II/108
Mi a dialógus? (<i>Albert Dondeyne</i>)	II/36
Miért van szükség a liturgia reformjára? (<i>J. Gélinau</i>)	II/44
Teológiáról és teológusokról (<i>Karl Rabner</i>)	I/117
INHALTSÜBERSICHT, SOMMAIRE	I/63, I/130, II/63, II/130 II/195, II/263

teo lógia

I. évfolyam 1.

1967. október

BEKÖSZÖNTŐ	3
<i>Gál Ferenc</i> : Új utak a teológiában	5
<i>Pottyondy Imre</i> : Prohászka Ottokár	14
<i>Csanád Béla</i> : A holland egyház reformtörekvései	19
<i>Szigeti Kilián</i> : A zenére vonatkozó utasítások a szent liturgia keretében	32
<i>Pfeifer János</i> : VI. Pál pápa körlevele a népek fejlődéséről	37
FIGYELŐ	
Az egyházi törvényv reformjának főbb kérdései (<i>Udvarhelyi Béla</i>)	53
A teológiai oktatás megújítása a Vatikáni Zsinat szerint (<i>Radó Polikárp</i>)	58
INHALTSÜBERSICHT	63

Egyházi jóváhagyással

Kiadja az Actio Catholica Országos Elnöksége (Bp. V., Károlyi M. u. 4—8.)

Felelős szerkesztő: dr. Radó Polikarp

Felelős kiadó: dr. Várkonyi Imre

Példányszám: 4000, 4¹/₂ ív terjedelem (A/5)

671654 MTA KESZ Sokszorosító. F. v.: Szabó Gyula

Beköszöntő

Ezerkilencszáznegyvenöt óta nem volt katolikus jellegű kifejezetten teológiai szaklap Magyarországon. Ennek a hiánynak pótlására indul el a teológia művelésére hazánkban a *Teológia* című évnegyedes folyóirat.

Címe a régi, vagyis az, amelyet másfél évtizedig viselt a budapesti hit-tudományi kar által kiadott folyóirat, amely *Theologia* néven szerepelt. Annyi csak az egész, hogy a „h” betű hiányzik? Ez többet jelent: azt is kifejezésre óhajtjuk juttatni, hogy kevésbé akarunk régiesek lenni, a theologia írás ugyanis a latinos írásmód, mi tudatosan magyarabbak akarunk lenni. Egyszerűen azért, mert a latin nyelv világszerte rohamosan veszít jelentőségéből, nálunk is mind kevesebben tudnak latinul, tehát nem hozhatunk hosszú sorokon át latin, vagy általában idegen nyelvű szövegeket. És tán még azt is óhajtjuk jelezni, hogy a „teológia” írás mögött az a szándék is lappang, hogy egészen korszerűek lehessünk: úgy beszéljünk, hogy a mai kor, a mostani 1967—68. tanév teológusai, kicsik és nagyok, tanárok és tanítványok, papok és „kispapok” és az egész lelkipásztorkodó papság megértse. Ez persze távolról sem elég: úgy szeretnők, ha a magyaros „teológia” szó mögött kellemes képzetek támadjanak a papi lelkekben, hogy amit kézbe vesznek, azt nem kell tisztelgő unalommal hamarosan félretenni a soha nem olvasottság zugába, hanem érdekes legyen és hasznos egyúttal.

Kétségtelen, hogy a teológia nem szükségképpen érdekes, de nem szükségképpen unalmas sem. Mutatja ezt a tényt a teológiai folyóiratok gazdagsága világszerte; a kölni Diözesanbibliothek — egyike a nagy teológiai könyvtáraknak, 832 teológiai vagy filozófiai folyóiratot járat, az olvasóteremben csak 400 van kitéve. Legfőbb gondunk lesz, hogy az érdektelenséget lehetőleg elkerüljük.

Szakfolyóirat akar lenni a *Teológia*, nem olyképpen, mint elődje, a *Theologia*. Ha szakosságon azt értjük, hogy szakkifejezések halmozásával, görög és héber, esetleg szír és arab írású szövegek hozásával, idegen nyelvű idézetek hemzsegésével bizonyítsuk jártasságunkat: lemondunk a „tudományos” címről és jellegről. Mindenképpen iparkodunk ellenben a lehetőség szerint a cikkek és tanulmányok egy részében legalább, eredetiségre. Szeretnők, hogy minél több publikációnk újat hozzon, tehát tudományos értéke legyen, amellettt azonban mindig olvasható és megérthető.

Ami a célkitűzéseket illeti: hittudományról van szó, de a Második Vatikánum értelme és szelleme szerint. A zsinattal és a zsinat utáni indításokkal foglalkozunk, azok hatják át írásainkat. A zsinat anyagát folytonosan — nem folytatásokban — hozzuk majd.

Elsősorban papjainkhoz fordulunk, munkatársakul várjuk a Hittudományi Akadémia és Főiskolák tanárjait, lelkipásztorkodó papjainkat, és nem zárkozunk el laikusok elől sem. Kinek közreműködésével, még nem tudjuk, de izgatóan érdekes volna, ha ennek a folyóiratnak hasábjain bontakoznék ki körvonalaiiban egy hívő, de „laikus” teológia.

*Másodsorban szeretnők hangsúlyozni, hogy nem „klerikális” folyóirat akarunk lenni. A Vatikánumban szellemében testvérünk a világ minden jó-akarátú embere, a békének és nem a háborúnak és elnyomásnak akarunk lenni hívei. Akkor jelenünk meg, amikor — nagyjában — szerte a világon megülik a *Zsinat megnyitásának* öt éves fordulóját. *Irányunk* szerint, *amely a magyar püspöki karé*, harmóniára törekszünk a teizmus, közelebbről a katolicizmus és az államhatalom között. Az „Egyház a mai világban” konstitúció szellemében kívánjuk kimunkálni ezt a harmóniát. Most, miután a Szentszék érintkezésbe lépett már a szocialista országokkal, bízunk benne, hogy jó úton járunk.*

Szerkesztőség

Gál Ferenc:

Uj utak a teológiában

A teológia a hit tárgyát, az isteni kinyilatkoztatást igyekszik tudományos módszerrel kifejteni és rendszerbe foglalni. Azt a kinyilatkoztatást, ami az apostolok idejével lezárult, s aminek hivatalos értelmezését és megőrzését Krisztus az egyházi tanítóhivatalra bízta. A kinyilatkoztatásnak ez a történeti befejezettsége és a tanítóhivatal tekintélye a teológiát eleve korlátok közé szorítja. Milyen értelemben beszélhetünk mégis új utakról?

Mivel a teológia az emberi tudomány módszerével nyúl a hithez, szükségképpen magán hordozza az egyoldalúság és befejezetlenség jegyét. Maga a kinyilatkoztatás nem változik, de változik a módszer, amivel kifejtsük, s szűkülhet vagy bővíülhet a problémák köre, amelyeket egy-egy kor teológiai szintézisébe befoglalunk. A hitrendszert módszertani kifejtéssel először a középkori skolasztika foglalta össze. A problémákort megtaláljuk *Petrus Lombardus* művében, a *Libri Sententiarum*-ban. A későbbiek ezt magyarázzák, a *Summa Theologicá-k* ennek alapján készülnek. Az anyag elosztása mindig ugyanaz. Beszélnek az egy Istenről, a Szentháromságról, a teremtésről, megváltásról, a kegyelemről, a szentségekről és a végső dolgokról. De valahogy úgy érezzük, hogy nemcsak a teológia egyes ágai, hanem a tételek és a fogalmak is egy kicsit elszakadtak egymástól. Minden tétel önálló mozaikszemként szerepel s csak azt keressük, hogy a fogalom mit jelent önmagában.

A dogmatikától egészen függetlenül tárgyaltuk az erkölcsant, s minden kötelességet egyszerűen az embernek az Istentől való függéséből vezettünk le. A függést pedig a törvény szabályozza, tehát legfőbb feladat az isteni és egyházi törvény értelmezése és alkalmazása. Az erkölcsantani könyvekben a hit csak egyike az erényeknek, amit a többiek mellett szintén elemeztünk. Pedig a Szentírás szerint a keresztény erkölcsnek a hitből kell fakadnia, hiszen „az igaz a hitből él” (Róm 1, 17). Krisztussal a törvény időszakát felváltotta a kegyelem kiáradása (Ján 1, 17), azóta a hívó ember erkölcsi magatartása nem egyéb, mint személyes válasz az istengyermeki meghívásra, amit Krisztusban kaptunk.

A teológiai könyvek elméleti módszere tükröződik a hittankönyvekben. A hitből itt is tantárgy lett, amit meg kell tanulni. Pedig a hitoktatás kell hogy egész terjedelmében az evangélium hirdetése legyen. Közvetítenie kell Isten személyes szavát az emberhez, amely felajánlja neki a természetfeletti célra való meghívást, az istengyermekség adományát, a Krisztusba való beöltözés üdvyszerző erejét. A tanítást meg kell előznie a „megtérésnek”, vagyis annak az elhatározásnak, hogy Istent elismerjük

urunknak és célunknak. A gyakorlatban a katekizmus a Hiszekegynek, a Tízparancsolatnak és a szentségeknek a kifejtését adta, de hiányzott belőle az Isten személyes közeledésének leírása. Pedig a hit lényege a személyes kapcsolat, az én—te viszony Istennel. „A keresztény ember hitében olyannak tudja magát, mint akit teremtményi és bűnös mivoltában az Isten megszólított: olyan szóval, amelyen keresztül végérvényesen, szabadon és kegyelmi közlésben feltárta magát” (Rahner: Lexikon f. Theol. und Kirche, Anthropologie, 624).

A *papnevelésről* szóló *zsinati határozat* (nr. 14) így mutat rá az új követelményekre: „A teológiai oktatásban az üdvösség misztériumát úgy kell előadni, hogy a növendékek meglássák az egyházi tudomány értelmét, rendjét és pasztorális célját, továbbá hogy életüket a hit alapozza meg és hassa át, s végül, hogy erőt nyejenek belőle hivatásuknak személyes önátadással és őszinte lelkesedéssel való követésére”. A dogmatika tanításánál megköveteli, hogy elsősorban a Szentírásban szereplő témákat tárgyalja, hozzáadva mindazt, amit azok kifejtésében az Egyház keleti és nyugati atyái elvégeztek, meg kell világítani a dogmáknak az egész Egyház életéhez viszonyított történetét, azután *Szent Tamás* szellemében ki kell fejteni az üdvösség titkainak benső értelmét, fel kell ismerni őket az Egyház liturgiájában és életében. Végül meg kell tanulni, hogyan kell az emberi problémák megoldását a kinyilatkoztatás fényénél keresni, az örök igazságokat a változó emberi élet feltételeihez alkalmazni és a kor emberének alkalmas módon előadni (nr. 16).

A II. Vatikáni zsinatról ismételten megállapították, hogy a régiekkel ellentétben nem a katolikus tanítás egy-egy tételének tisztázása volt a célja, hanem az Egyház küldetését kellett felmérnie a mai világban. Valami hasonlót mondhatunk a teológiáról is. Régen a téves tanításokkal folytatott vita jelentette a haladást, ma ellenben az általános szellemi élet veti fel a problémákat. A világi tudományokban alkalmazott történeti kritika arra kényszerít bennünket, hogy a Szentírás keletkezésének, sugalmazottságának, tévedhetetlenségének és értelmezésének kérdését új szempontok szerint is vizsgáljuk. A természetbölcselet, az antropológia, lélektan, szociológia megállapításai nyomán pedig a természet és kegyelem viszonyánál, az Egyház misztérium-jellegénél, a történelem és az üdv-történet kapcsolatánál vethetünk fel új kérdéseket.

Teológia és üdvtörténet

A teológia szó szerint Istenről szóló tudományt jelent. A bölcseletben is beszélünk Istenről, de csak úgy, ahogy a teremtett világból kiolvassuk létét és sajátságait. A teológiában ellenben úgy tárgyalunk Istenről, ahogy őt a kinyilatkoztatásból megismerjük: beszélt magáról és közléseit természetfölötti bizonyítékokkal hihetővé tette. A teológia nem csupán hit, hanem a hitnek tudományos értelmezése. A hitben tárgyilag megtalálható az Isten szava, annak hallgatása, elfogadása és külső megvallása. A teológiában ezekhez járul a reflexió, mégpedig a kritikai módszerrel dolgozó reflexió. A kritikát ne úgy értsük mintha tárgyról, a természetfölötti misztériumról kimerítő magyarázatot akarna adni. Az ilyen racionalizmus eltünteti a hitet és az emberi gondolkodást tenné meg a kinyilatkoztatás mértékének. A teológiában a kritikai reflexió a hitből indul

ki s azt továbbra is megtartja. A misztériumot kizárólag a kinyilatkoztató Isten tekintélye miatt fogadja el, és igyekszik közelebbről vizsgálni. Keresi, mi érthető benne, mi múlja felül az ész képességeit, milyen összefüggésben van más hittitkokkal, mit nyújt nekem és mit kíván tőlem? A teológiában tehát megismerjük a háromszemélyű egy Isten üdvöthozó kinyilatkoztatását, amely végbement Jézusban és folytatódik az Egyházban, Krisztus misztikus testében.

Kinyilatkoztatott igazság sok van, de végeredményben mindegyikben Isten magáról beszél, mint teremtőről és üdvözítőről. Már *Szent Tamás* leszögezte, hogy a hit aktusa nem áll meg a megfogalmazott tételnél, hanem a személyes Istenre irányul (2,2 q 1, a 2, ad 2). A kinyilatkoztatásban az élő Isten párbeszédet kezdett velünk, élő emberekkel. Mindent azért mondott és tett, hogy kialakuljon bennünk az atya és a gyermek kapcsolata Jézus Krisztus által. A párbeszédet nem szabad úgy értelmeznünk, hogy mi saját emberi létünk archimédeszi pontjáról szólunk Istenhez, ő pedig a világfeletti létrendből. Isten találkozni akart velünk az emberi történelemben s annak maga is tényezője lett. Nemcsak kívülről, amennyiben teremtette és irányítja, hanem belülről, amennyiben emberré lett és Egyházban él és működik a világ végéig. Isten üdvözítő gondolata személyes tette vált: a történelem átalakult üdvtörténeté.

Az emberek üdvössége az Isten országának keretében valósul meg, ez pedig a történelemben bontakozik ki, bár végleges alakját a történelem keretein kívül, a másvilágon éri el. Az apostoli igehirdetés így fogalmazza meg Istennek a világ felé való fordulását: „Azelőtt az Isten a próféták útján több alkalommal és többféle módon szólt őseinkhez. Ebben a végső korszakban Fián keresztül beszélt hozzánk: őt rendelte a mindenség örökösévé, hiszen a világot is általa teremtette” (Zsid 1, 1—2). Tehát a teremtés és a prófétai kinyilatkoztatás mind csak előkészítése volt annak, hogy létrejöjjön a természetfölötti kapcsolat az Isten és ember között. A földi lét értelme végső fokon az, hogy történelmi, erkölcsi és kegyelmi fejlődésben kibontakozzék Isten országa Krisztus fősege alatt. Krisztus megjelenése azért végső idő és az idő teljessége, mert általa és benne a világ megkapta a teljes ráirányulást a természetfölötti célra. Az Atya „akaratának titka” az az elhatározás, hogy Krisztusban mint főben összefoglaljon mindent, ami az égben és a földön van (Ef 1, 10).

A teológia feladata tehát az, hogy végig gondolja Isten szavát a prófétai üzenettől az emberré lett Igéig. Úgy, ahogy az isteni szó elérte teljességét és ahogy a történelemben az Isten országának kovásza lett. Hiszen nem tagadható, hogy a kinyilatkoztatás, Jézus Krisztus, az Egyház, a hit és a kegyelem minden természetfölöttisége mellett is történelmi tényezővé vált. Az Istenről szóló tanításnak elsősorban azt kell bemutatnia, hogyan nyilatkozott meg Isten az emberi történelemben. Vagyis a *teológia* csak úgy *juthat teljességre*, csak úgy nyújthat hitrendszerrel, ha az *üdvösség történetét elemzi*. Az első kísérlet meg is történt egy üdvtörténeti dogmatika összeállítására (*Feiner—Löhrer*: *Mysterium salutis*. A tervezett öt kötetből eddig kettő jelent meg).

Isten a kinyilatkoztatásban *nemcsak tanít, hanem cselekszik*: jeleket ad, célokat valósít, az embert mint szabadakarú lényt maga felé irányítja. A *kinyilatkoztatás tehát szó és tett* egyszerre. Isten mint élő valóság mutatkozik meg, ezért a Szentírásban és a hagyományban nem elég az egyes

teológiai tételek bizonyítására vonatkozó mondatok sorozatát látni, hanem azt az Istent kell keresni, aki üdvösséget készített népének. Vagyis minden részletet az egésznek a fényében kell tárgyalni.

A teljesség szempontjai

Egy új módszer szerint átgondolt dogmatika tervét *Karl Rahner* már jóval a zsinat előtt indítványozta (*Schriften zur Theologie*, I. k. 9—47, 1947). Nem a régi tételek átcsoportosításáról van szó, hanem olyan szintézisről, amit az élet valóságának, a természet és kegyelem egybecsengésének, a mai tudományos látókörnek és a kinyilatkoztatás egészének alapján kellene megalkotni. Ő maga is érzi, hogy a szintézishez előbb sok részletkérdést kell kidolgozni. Ezért adja írásainak ezt a címet: Adalékok a teológiához.

Már a harmincas években megindult a *kérigmatikus teológiai irányzat*, amely elsősorban arra ügyelt, hogy a skolasztika zárt terminológiáját és elvont módszerét az élethez közelebb álló előadásmóddal helyettesítse. A módszer magával hozta annak a kérdésnek a felvetését is, hogy az egyes teológiai tételek milyen kapcsolatban állanak a közvetlen vallásos élettel. Lehetetlen észre nem venni, hogy az ötvenes évek új teológiai lexikonjai és gyűjteményes kiadásai előtt egy új szintézisnek nagyobbára még elmosódott körvonalai lebegnek. Azelőtt a skolasztika fogalmait az éles megkülönböztetések sorozatával akarta tisztázni, most a réginek a meghagyása mellett azt kérdezik, hogy a tételek és fogalmak hogyan függnek össze egymással s milyen színezetet lehet nekik adni a filozófia, a vallástörténet vagy esetleg a természettudomány oldaláról. A mai ember előtt ugyanis első valóság a technikai és kulturális környezet, amelynek elemeit maga rakta össze, ezért mindennek ismerni akarja eredetét és rendeltetését.

A hagyományos *teológiai könyvek üdvtörténeti horizontja* a legújabb időkig *nem sokban különbözött a középkori teológusokétól*. Feltételezték, hogy az első ember és Krisztus között csupán néhány ezer esztendő telt el s a történeti korban az emberiség számszerű és minőségi lényegét a keresztény Európa alkotja. Eszerint részben az őskinyilatkoztatás, részben az evangélium hirdetése mindig egyszerűvé tette a hit elfogadásának vagy visszautasításának problémáját. Ma már látjuk, hogy az emberiség nagyobb része eddig mindig kívül élt a pozitív kinyilatkoztatás körén, azért a természetfölötti rend megvalósulását nem lehet minden megkülönböztetés nélkül az Ószövetség, illetőleg az Egyház keretével azonosítani.

Nem nehéz megállapítani, hogy *Szent Ágoston* óta az emberre és a természetre vonatkozó teológiai szemlélet erősen az eredeti bűn tanának hatása alatt állt. Ennek homálya alatt sok helyen *alig maradt nyoma a Szentírás optimizmusának*. Viszont a mai ember kultúroptimizmusa és alkotó lendülete nem tud megállni a hiánynál, kötöttségnél, sebesülésnél. Minden zsákutcából keresi a kiutat. Az igazság az, hogy az eredeti bűn soha nem volt zsákutca, hiszen Isten kezdettől fogva nemcsak megígérte az orvoslást, hanem a megváltás kegyelmeit elővételezte. A konkrét természet soha sem volt csupán „bukott természet”, hanem egyben kegyelmileg felemelt természet is. Sőt az a sebzettség, amit eredeti bűnnek

nevezünk, maga is új értékeknek háttéré és kiinduló pontja. Isten a valóságban ezt az emberi életet és történelmet akarta állandósítani és magához emelni, tehát irgalmának és szeretetének hatását mindenütt fel kell tételeznünk: a keresztség nélkül meghalt gyermekek örök sorsánál, az ún. természetes vallások üdvözítő erejénél stb.

A teológia számára ebből az következik, hogy ami erkölcsi és kulturális értéket talál a történelemben, azt úgy tekintse, mint Isten teremtő és megszentelő erejének bizonyítékát. *A pesszimista világszemlélet nem egyeztethető össze a keresztséggel.* A Szentírás arról értesít, hogy a teremtő Isten gyönyörködik műveiben, mert a lét síkján mindent jónak, művészinak tart. A természetfölötti cél bevonásával még jobban megértjük, miért alkotta ennyi gonddal a világot. Nem azért, hogy az emberiség bajjal és bűnnel terhes történelmét hordozza, hanem hogy ezzel a küzdő és kezdeményező emberrel valami nagyot és maradandót kezdjen. Az ember arra van hivatva, hogy mint Isten szövetségese, kibontakoztassa a teremtés művét és Krisztus vezetése alatt megvalósítsa benne az erkölcsi és kegyelmi értékeket. Ezért a teológiának el kell ismernie az evilági rend sajátos célját, önállóságát, és rá kell mutatnia arra, hogyan függenek össze értékei az Isten országának tökéletesedésével. A mai teológiában ezek a gondolatok valóban helyet kapnak (*Congar, Rahner, Auer, Leclercq* művei).

Hans Urs von Balthasar a platonai hagyományt követő Ágoston, Pseudo-Dionysios és Bonaventura nyomán indul el, amikor a teológiai esztétika kidolgozását követeli. Nemcsak a kinyilatkoztatott igazság valóságát és szellemi tartalmát kell észrevennünk, hanem szépségét is. A kegyelmi rend teljes harmóniájának és fényének csillogása fel van ugyan tartva örök életre. A természet alá van veve hiábavalóságnak (Róm 8, 19), Krisztus a szolga alakjában jelen meg (Fil 2, 5), a megváltást mint a fájdalom embere vitte véghez (Iz 53), a hívő szem mégis felismeri rajta az isteni dicsőségnek, a doxá-nak a vonásait (2 Kor 2, 4). Sőt egész műve tükrözi ezt a vonást: a hit és a kegyelem, a szentségek, a misztikus test egybetartozása és a szeretet megmaradása. Az erkölcsi küzdelem komolysága, az ítélet tudata és a világ halálraszántása eleve megakadályozza, hogy a keresztség csupán esztétikai magatartás maradjon, mint ahogy ez a veszély megvan *Kirkegaardnál*, de másrészt a kinyilatkoztatás teljességének tartozunk vele, hogy szépségét is észrevegyük. Annál inkább, mivel a bűn sok visszás vonást kever az életbe, s az ember harmóniaigénye a maradandó szépség megpillantására vágyik.

Krisztocentrikus teológia

Az üdvtörténetre alapozott teológia jellemző sajátága az, hogy *Krisztus áll a középpontjában*. Nem a teocentrikus felfogás háttérbeszorítása ez, hanem pontosabb, a Szentírásnak jobban megfelelő megfogalmazása. Hiszen mi abban az Istenben hiszünk, aki Krisztusban kinyilatkoztatta magát. Aki őt látta, az Atyát látta (Ján 14, 19), hatalmas, szentsége, irgalma, bölcsessége mind az Isten sajátosságait tükrözték. De egyben ő a középpontja az emberről és a világról szóló közléseknek is, hiszen az Atya mindent általa, érte és benne teremtett (Kol 1,16). A teremtés és az üdvrend hozzá van mérve Krisztushoz. A teremtés-tanban nem elégedhetünk

meg a szavak metafizikai jelentésének körülírásával. A teremtés célja nem egyszerűen a Teremtő dicsősége, hanem az a dicsőség, amit az Atya megkap az idők végén, amikor Krisztus fősége alatt kialakul a létezők természetfeletti hierarchiája (Ef 1, 10). *Teilhard de Chardin* nyelvén szólva a Teremtő dicsősége az, hogy a világban kialakul a misztikus Krisztus. Ilyen összefüggésben kell beszélnünk az anyagról és szellemről, a fejlődés értelméről, az ember egyéni és közösségi természetéről, szabadakaratáról, alkotó tevékenységéről, az angyalok szerepéről, az eredeti bűnről s a természet és kegyelem viszonyáról.

Krisztus misztériumát csak felületesen érintjük azzal a megállapítással, hogy Isten őbenne nyilatkoztatta ki magát. A hangsúly azon van, hogy emberi alakjában és életében nyilatkoztatta ki magát. Nála minden emberi problémát az isteni én hordozott, vagyis az isteni személy élte az emberi életet. Ezért a Krisztusról szóló tanításnak és vele együtt az egész teológiának megvannak az antropológiai jegyei. Krisztus emberi természete a mi megváltásunknak, megdicsőülésünknek és az egész világ kegyelmi fölemelésének ősmintája. Őbenne az emberi természet hazatalált az Istennél, a lét teljességénél, ezért belőle olvashatjuk ki a kegyelmi kibontakozás lehetőségeit. A külső természet és a kegyelmi üdvrend az emberért van: „Minden a tiétek... a jelenvalók és az eljövendők. Ti Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig az Istené” (az Atyáé, 1 Kor 3, 22). A teológiának arra is legyen gondja, hogy az evangéliumnak, az *örömhírnék a kifejtése szárnyakat adjon az emberi szellemnek*. Az Ige megtestesülése arra vall, hogy embernek lenni nagy dolog: sorsunkat, személyes kibontakozásunkat csak az örökkévalóság távlataiban lehet felmérni. Ez a gondolat elszíntelenedik ott, ahol a megtestesülést úgy állítják be, mintha Isten csak végső kényszer hatása alatt vállalta volna az emberrélevést és a megváltást, hogy még mentse azt, ami menthető. Pedig a krisztológia alaptétele az, hogy a Logos örök elhatározással a gyarló ember oldalára állt, ezért lett hasonló hozzánk mindenben, a bűnt kivéve (Zsid 4, 15). Ezzel emelt fel bennünket a fogadott fiúság magaslatára.

A krisztológiának közvetlen tartozéka az *Egyházzal* szóló tanítás. Az Egyház nem egyszerűen Krisztus által alapított vallási intézmény, hanem *kegyelmi közösség Krisztus fősége alatt*. Ezt nevezzük misztikus Krisztusnak. A fő nem lenne teljes a test nélkül. Az Egyház és a szentségek csak tovább viszik azt a jelképiséget, ami Krisztus emberségében megvalósult. Ő mint ember jelképezte és konkrét valóságban kifejezte Istent. Ezért csodákkal igazolta magát, bűnöket bocsátott meg, kegyelmet közvetített. Az Egyház is ilyen hatékonyan jelképezi Krisztust: az ő tanítását nyújtja, kegyelmét közvetíti, az ő tekintélyével intézkedik és az ő nevében imádkozik. Ezért az Egyházzal szóló tanítás lényege nem az, hogy jogi szervezetét visszavezessük az apostolokhoz, hanem hogy *kimutassuk misztérium-jellegét*. S mivel a kegyelem túlterjed a jogi kereten és a „kívülállókat” is Krisztushoz kapcsolja, azért elsőrendű kérdés az, hogy milyen kapcsolat van Isten országa, illetőleg Isten népe és az Egyház között, továbbá, hogy milyen módon sorolhatók az Egyházhoz azok, akik nem élnek benne szervezett közösségében. Ma az Egyház és az üdvrend egyetemességének kifejtése azért is időszerű, mivel az érdeklődés a világi tudományokban, gazdasági és kulturális életben *az egész emberiség felé irányul*.

Az Egyház kegyelmi jellegéből folyik, hogy a keresztyény erkölcsstan nem lehet egyszerűen a törvények magyarázata, hanem annak a hivatásnak a kifejtése és megvalósítása, amit az ember Krisztusban kapott. Hasonlóképpen az Egyház jogrendjét is úgy kell megalkotni, hogy az a titokzatos test közösségi életének kifejezője legyen és minden vonatkozásában az evangéliumot tükrözze.

A szentségek az Egyház életének megnyilvánulásai, tehát nem is tárgyalhatjuk őket az Egyháztól függetlenül. A kegyelem sem valami eltárgyasított ajándék, hanem Krisztusnak, a főnek élete bennünk. Az ember nem úgy áll szembe a természetfölötti adománnyal, mint valami teljesen idegen valósággal. A természetfölöttiség csak azt mondja, hogy meghaladja a természet erőit, de nem azt, hogy idegen. Az alapvető egybecsengés a teremtésből következik. Krisztus a „láthatatlan Isten kép-mása”, vagyis szentségének, hatalmának, szeretetének kifejezője. De a teremtésben az ember is az Isten képe lett, s ez magában hordja a lehetőséget a felemelésre, a fogadott gyermek méltóságára. A kegyelemben az a rokonság válik elevenné, ami már a teremtésben megalapozódott Krisztus és az emberek között. A század eleje óta az alkotó ember mélyebb megismerésére magával hozta a természet és kegyelem viszonyának életszerűbb tárgyalását. A kegyelem az értelem megvilágosítása és az akarat erősítése mellett az egész embert áthatja, testi és lelki létében. Életet, fényt, szeretetet, szellemi kibontakozást ad, s mindez az örök élet vetülete.

Ezzel már utaltunk arra, hogy a másvilág tárgyalása nem nélkülözheti a krisztológiai és antropológiai vonásokat. A halál és a feltámadás osztozás Krisztusnak, a főnek a sorsában. Az ítélet azt jelenti, hogy végleges formát ölt a kegyelmi kapcsolat, ami az élet folyamán Krisztussal kialakult, illetőleg a kárhozottak esetében végleges formát ölt a vele való szembenállás. Viszont ha Krisztusban valóban „az elsőszülöttet látjuk a teremtmények közül”, akkor fel kell tételeznünk, hogy a vele való kapcsolat bele van foglalva a tárgyi értékrend elismerésébe, a vele való szakítás pedig az emberi értékrend elvetésébe. Az üdvösség ezért jelent teljességet, a kárhozat pedig az élet céljának megghiúsulását.

Módszertani követelmények

Az előadás módját meghatározza az a körülmény, hogy a teológia módszeres reflexió a hitről. A hit megvallásához pedig a Szentlélek kegyelme szükséges (1 Kor 12, 3). Ő ihlette a kinyilatkoztatás közvetítőit (2 Pét 1, 21), ő virraszt a hit igazságainak magyarázata fölött is. Az igazi hittudomány nem profán okoskodás, hanem mindig kész Isten megvallására és imáadására.

Az Egyházban a hagyomány nemcsak a tanítás továbbadását jelenti, hanem annak a kegyelmi valóságnak is a folytonosságát, amit a kinyilatkoztatott tételek és igazságok kifejeznek. Ennek a kegyelmi valóságnak a megközelítéséhez és feltárásához is szükséges a Szentlélek kegyelme. Azt mondhatjuk, hogy ő inkább éltető principiuma a teológiának, mintsem tárgya. A hit fénye és a kegyelmi hatás azonban nem mentesít bennünket a tudományos módszertől. A középkori teológia először Platón, majd Aristoteles bölcséletének felhasználásával igyekezett rendszert al-

kotni. *A szintézist ma szélesebb alapokon kell megalkotni*, hiszen az ember egész gondolkodó és akaró lényével áll szembe a kinyilatkoztatással és feletet vár kérdéseire. A bölcselet, a természettudomány, a történeti kutatás és a társadalmi fejlődés sok olyan kérdést vetett fel, amit a régebbi teológusok egyáltalán nem láthattak.

A zsinat *a gyakorlati feladatok felé fordította az érdeklődést*. A központi gondolat ez: hogyan tehet az Egyház tanúságot az Isten szeretetéről, amely Krisztusban megjelent? Ez a szeretet természetesen jelenti minden anyagi és szellemi érték érvényesítését. Ha a teológia valóban a hitből fakadó élet segítője akar lenni, akkor egyszerre *kétfelé kell tekintenie*: a kinyilatkoztatásra, elsősorban a Szentírásra és a világra, amelyből a konkrét emberi problémák adódnak.

A Szentírás különleges helyzete miatt *a biblikus teológiának előtérbe kell lépnie*. A hagyományos módszer többnyire csak azokat a tételeket tárgyalja, amelyeket az egyházi tanítóhivatal a téves nézetekkel szemben formába öntött. Igaz, hogy az Egyházban van dogmafejlődés, ezért a teológiában olyan tételek is szerepelnek, amelyek nem mondhatók egyszerűen azonosaknak a Szentírás közvetlen kijelentéseivel. Az is igaz, hogy a biblikus teológia köteles a Szentírást a hagyományok és a tanítóhivatal követelményei szerint értelmezni. Azonban éppen ez az értelmezés az Egyház állandó kibontakozásának jegyében áll. A teológia az új idők követelményeivel és várakozásával tekint vissza a kezdetre, illetőleg annak írásbeli összefoglalására, a Szentírásra és ezért képes új összefüggéseket is meglátni. Jellemző példa erre a teremtés és az evolúció, vagy a történeti Jézusnak és a hit Krisztusának viszonya. Jellemző pl. az is, hogy a személyes egység kegyelmi hatásait Krisztus emberi természetére a dogmatikák csupán a kalkedoni zsinat határozatából vezették le, ami kétségtelenül a kinyilatkoztatás lényegét tükrözte. De a Szentírás még itt is sok részletkérdésre adhat felvilágosítást.

A világ felé való tekintés következik abból, hogy a teológia az élő embernek közvetíti a kinyilatkoztatást. Nem maradhat elszavalt monológ, hanem párbeszéddé kell válnia a mai emberrel. Tudnia kell kérdezni, tanítani, utat mutatni, szolgálni. A teológiát a mai Egyházban kell művelnünk. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy az elvont emberi természet sajátosságaira hivatkozunk, vagy régi tévtanokkal vitázunk. Az Isten országa konkrét történelmi helyzetekben valósul, azért figyelembe kell vennünk mindazokat a problémákat, amelyeket az élet felvet. Az ősminta itt is Krisztus alakja, akiben az Isten emberré lett, hogy emberi módon nyilatkoztassa ki magát. A megváltást belülről és alulról akarta megoldani, nem az égi dicsőségből. Nem felülről nyilatkozott, hanem magára vette az élet minden terhét. Az Egyház teológiája mindvégig *theologia crucis*, a kereszt teológiája marad. A földi élet tartozéka és vezetője kell hogy legyen, mert csak így segíti az üdvtörténet kibontakozását. Azt kell hirdetnie, hogy Isten beavatkozásaival ezt a világot mindörökké fölemelte a természetfölötti rendbe és maga felé irányította, mint cél felé. Az ilyen teológia nem fecsérli el erejét meddő iskolai vitákban.

A keresztény Európában a teológusok megszokták, hogy a hit birtokában reflektáljanak olyan kérdésekre, amelyek megelőzik a hitet. Ma már *figyelembe kell vennünk a nem hívők esetleges szempontjait is*, amelyeket éppen csak ők látnak és éreznek. Különösen fontos ez Isten lété-

nek igazolásánál, a megváltás szükségességénél, a természetfölötti rend kimutatásánál, az eredeti bűnnél és még néhány hasonló kérdésnél. Biztos, hogy ma már egy ember nem csinálhatja meg a teológiai szintézist. A feladat itt is a munkaközösségekre vár. S ha a teológiát valóban az élethez mérjük, nem beszélhetünk olyan teológiai iskolákról sem többé, mint a múltban. A pluralista társadalomban való szellemi mozgás több szabadságot, szélesebb látókört igényel. Az egység számára elégséges biztosíték lesz mindig a tanítóhivatal tekintélye. Viszont a nagyobb szabadsággal együttjár a merészebb kezdeményezés, a problémák szélesebb körű fölvetése, ami újabb vitákra és egyben elmélyülésre adhat alkalmat. Elég itt hivatkoznunk a biblia-kutatásnak az utóbbi két évtizedben elért eredményeire. Tehát minden reményünk meg lehet arra, hogy a teológia lépést tud tartani a modern szellemi haladással és egy újabb virágzás kezdeténél vagyunk.

Irodalom

- Feiner—Trütsch—Böckle*: Fragen der Theologie heute, Benziger, 1957.
Karl Rahner: Schriften zur Theologie, I—VII. k. Benziger.
Feiner—Löhner: Mysterium salutis. Ein Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik, Benziger, I—II. k. 1967.
Hans Urs von Balthasar: Herrlichkeit, I—III. k. Johannes Vlg. Einsiedeln, 1965.
Yves Congar: Christus in der Heilsgeschichte, Concilium 2. (1966) 3. kk.
Robert Bultot: Die Theologie den irdischen Wirklichkeiten, Concilium 2. (1966) 674. kk.
Schillebeeckx: Die Heiligung des Namen Gottes, Gott in Welt, 2. k. 43—91., Herder.
Problemi e orientamenti di teologia dommatica, Milano, 1957.
Ratzinger: Der Christliche Glaube und die Weltreligionen, Gott in Welt, 2. k. 287. kk. Herder, 1964.
Danielou: Dieu et nous, ed. Grasset.
Alszeghy—Flick: Il peccato originale in prospettiva evoluzionistica, Gregorianum 47. (1966) 202—225.
Heinrich Fries: Handbuch theologischer Grundbegriffe, Kosel, 1963.
Auer: Weltoffener Christ, Düsseldorf, 1962.
Karl Barth: Kirchliche Dogmatik, Zürich, 1950.
Sönhgen: Philosophische Einübung in die Theologie, Freiburg, 1964.
Tresmontant: Essai sur le connaissance de Dieu, Paris, 1959.
Henri de Lubac: Le mystere du Surnaturel, Paris, 1965.
Heinrichs: Katholische Theologie und asiatisches Denken, Mainz, 1963.

Pottyondy Imre

Prohászka Ottokár

1927. április 2-án halt meg Prohászka Ottokár. 40 éve. Előttünk áll ma is. Ércbe kívánczoló termetet adott neki a Teremtő. Homlokán a zsenialitás géniusza, ha imádkozott, a misztika hárfása, ha prédikált. Krisztus dalnoka volt; ha a természetben járt, a természet trubadurja, ihletett szerelmese volt. Minden tudományág magáénak vallotta. S jött 1927. április 1. Ez a férfiak utolsó előtti konferenciája. A püspök felveszi a sekrestyében egyszerű karingjét... szokatlanul nyugtalan: nála, a mestetesült fegyelem példaképénél feltűnő. „Milyen festék szag van, most festenek nagyhét előtt’ — kérdi a sekrestyéstől. Orvosok szerint, ha valaki ok nélkül festékszagot érez, az agyvérzést jelent vagyis Prohászka püspöknél az agyvérzés már a szószékre való fellépés előtt megkezdődött.

Koudela, a nagy zeneszerző mindig jelentkezett nála, mindig fenntartotta magának, hogy a férfikonferenciákat személyesen vezesse be orgonajátékával. Kérdi a püspököt: mit óhajt játszani? Maestró, felelte kedveskedő megszólítással, a Titanic-korált... közelebb, közelebb, Uram, hozzád...

Körülbelül 8 percig beszélt az anyaságról: Délelőtt volt nálam egy anya... hat gyermeket nevel, örömtől pirosuló arccal újságolta, hogy milyen boldog, mikor egyik kicsi az ölében gügyög, a másik a térdének támaszkodva játszik a kistestvérkéjével, harmadik, az iskolás már az ábécét betűzi iszonyú büszkeséggel. Oh milyen drága kincs egy igazi édesanya!... Délután egy modern anya volt nálam: az anya a gyermek rabszolgája, vitatta. Beszélt, filozófált, csak magát nem akarja feláldozni. Fogalma sincs az otthon és az édesanyaság misztikus érzéséről. A magyar családok bűnein sírt fel utoljára Prohászka. Ekkor megcsuklott a hangja, bal keze élettelenül lehanyatlott. Tompa, erőltetett hangon hirdette ki testamentumát „Fiatal emberek, hozzátok szólok... nincs más kódex, csak az evangélium!”

A püspököt agyvérzés érte, kiáltott fel a hallgatóságból egy orvosprofesszor, siessenek fel hozzá!

Megtört hangon folytatta Prohászka: „Ime az Isten báránya! Ki elveszi a világ bűneit!” Ez már a haldokló imája volt... S elment.

Elment a nagy lélek, a szószéken önkívületben is áldást osztva. Nagy döbbenet töltötte be a templomot. Pedig Prohászka mindig hangsúlyozta és ismételte: „Azért a láng, hogy égjen... azért az élet, hogy elégjen. Szomorú, ha mint a hamu, nem tud lángot vetni.”

Emlékezzünk! Nem életművét és munkásságát akarom értékelni, hanem emberi mivoltát, egyéni alkatát akarom bemutatni. Vannak, akik kifogá-

solják, hogy egyes helyzetek és körülmények megítélésében tévedett. De az eszmények, személyek és dolgok felmérésében a legzseniálisabb emberek is tévedhetnek. A tévedések nem kisebbsíthetik a lélekalkat és egyéniség nagyságát... csak figyelmeztetnek, hogy megítélésünk mindig a kellő kritikával párosuljon. Ismétlem, Prohászka emberi mivoltát próbálom analizálni. Az egyéniséget kétféleképpen lehet tárgyalni: tartalmilag, és színeiben. E szerint két részre oszlik elmékedésünk.

Prohászka egyéniségének tartalma

Prohászka szavai szerint: az értelem, akarat és érzésvilág.

Prohászka püspök *értelmi adottságát* tekintve, zseni volt. A zsenialitás három fogalmat rejt magában. Intuáció, eredetiség és gazdagság a gondolatok termelésében. Zseninek azt mondjuk, aki nem a logika szabályaival tornássza ki tételeit, hanem akiből, mint forrásból, fakadnak az új meglátások, intuációk. Ez tette Prohászkat is zsenivé. Maga is érezte ezt. Húszéves püspöki jubileumán Fehérvárott a főigazgató köszöntötte. Köszöntőjében azt mondta: „A püspök úr nem csendes folyam, nem is csacsogó erdei patak, a püspök szellemi élete valóságos vulkán!” Válaszolva igazat adott a főigazgatónak: nem vagyok folyam, nem vagyok csobogó patak, én a hegyekről jövök, hegyi ember vagyok, hegyeim az én eszméim. Lelki mélységem kráteréből az örökkévalóság súlyai törnek elő. Lelkem kráteréből kitörő kövek az örökkévalóság nagy gondolatai.

Gondolatenergiájának nagy gazdaságát a 22 kötet Prohászka-sorozat és a sok le nem írt prédikáció igazolja. Mint rakétával röpültek ki agyából az új, eddig nem sejtett meglátások, *intuitív észlelések*. A gazdag intuitív gondolatenergiához különleges Istenadta problémaérzék járult. Prohászka problémaérzékét az *együttérzés* fejlesztette ki. Krisztusról mondja Prohászka, hogy a nagy Szamaritánus, mert nem tudta nézni a szellemileg vergődő, kultúrájában szétszülő, lelkiekben pogányságba süllyedt emberiséget, csak úgy, mint a példabeszéd szamaritánusa. Ugyanez áll Prohászka-kára is. Együtt szenvedte a kor problémáit embertársaival. Ez tette közkedvelté prédikációit. Mindezekhez mesébe illő *kifejezőkészség* járult. Nem volt rendszerező értelem, de gondolattermelő zseni volt. Eppen ez bizonyítja, hogy intuitív erő működött benne.

Gondolateredetiségét a II. Vatikáni Zsinat igazolja. Legtöbb modern, sokszor meghökkentő eszméjét 60 év után szinte szó szerint vette át a zsinati konstitúció. Az *akarat* terén vas-energia volt. Minden akarás döbbenetes elszántsággá nőtt benne. Amire elszánta magát, azt száz százalékgig akarta és soha sem számított nála, hogy egyéni életében milyen áldozatot kíván a végrehajtás.

Vegyük a *papi hivatást*. A pap Isten embere. Isten, lélek és szellem. Ezért *papnak lenni* magasabbrendű szellemiséget, lelkiiséget jelent, vagyis a mindennapi élet felé való emelkedést. Ezt annyira komolyan vette Prohászka, hogy 30 éves korában jezsuita akart lenni, amely rend a legmagasabb szellemiséget képviselte országunkban, de fiatal korában többször ismétlődő vérhányás megakadályozta ebben a lépésben. Mikor egészege helyreállt, a remete kamalduli szerzetre gondolt, majd mikor *P. Úrge* és *P. Zimmermann* nagy misszionáriusok itthon tartózkodtak, 40 éves korában misszióba akart menni. Csak egyházi előljárói szigorú parancsa tar-

totta meg Magyarország számára. Papnak lenni Istennel való összeolvadást jelent. A gondolatot Prohászka *Boticelli* képeinek elemzésével egészíti ki: Boticellinél minden angyal szomorú. Prohászka szerint ez az olyan papot jelképezi, aki nem adja át magát teljesen Istennek és Istenei kívül keresi örömei kielégítését. Ebből a megragadottságból nő ki a papban az Istennel való egyesülés. Soliloquiái jórészt ezen Istennel való egyesülés szoltárai.

Önéletrajzot vártak tőle. Többször sürgették, hogy kezdje megírni önéletrajzát. Prohászka szót fogadott, de mikor kezébe vette a tollat, a Soliloquia misztikus szoltárai jöttek ki a tollából. Olvassuk csak szavait a pilisi hegyekről, melyek az ő szemében Isten oltárai, csúcsai Isten gyertyatartói, hegyoldalainak lankás erdei Isten oltárszönyegei, ahová imádkozni jár. Hallgassuk csak szavait, nézzük lelkesedését, amikor *Düllmen szt. Katalinról* beszél, az egyszerű parasztlányról, ki minden teremtményben Isten alkotását látta és felfogta kicsi szoknyáját, ha a réten járt, hogy egy harmatcseppet le ne üssön, mert azok Isten gyöngyszemei... Fehérvárról írják a régi iratok: óriási ingovánnyal körülvelt város. A lecsapolt ingoványt nevezi a nép Sárretnak. Az egyhangú, mocsaras, nedves vidéket a komáromi sínpár osztja ketté: itt a móri horpadáson át szinte a végtelenbe nyúlik a látóhatár. A végtelen horizontnál összehajló sínpár Prohászka számára a „Végtelent” szimbolizálta. Itt szeretett sétálni. Mind ütemesebb lépésekkel, a végtelenbe vesző tekintettel ment. Egy ízben megzavartam — ajkára tette ujját s az egyik német költő imáját idézte a végtelenről. Máskor a Sárret rétjein az örökkévalóságba szegzett szemekkel járva a felhők fodrai alatt az örök tabernákulum fátyolát látja. Az érzelemvilágot tekintve, a Fioretti Szt. Ference — nem a történelmi Szt. Ferenc, hanem ami ennél kedvesebb, a legendás Szt. Ferenc élt újra benne. A szív hárfása volt, amikor imádkozott, így lett ő misztikus. Az Énekek Énekének istenszeretete, mint patak ömlik és énekel benne. Prohászka imáiban Krisztus trubadurja volt, érzelmileg éli az együttlétet Krisztussal. Tanította: három tehetsége van az embernek: értelem, érzelem, akarat. Mind a háromnak, az értelemnek is szolgálni kell az Istent. Panasolja, hogy némely papok érzéknélküliek, és együttérzés nélkül élnek híveik között. Egyik primícia-beszédében francia példát idéz: temetés után a pap odament a gyászoló családhoz és részvétét nyilvánította. Az egyik erre csodálkozva mondta: Hát a papoknak szívük is van? Általában sürgeti a közösségi meleg együttérzést: hány koporsót csinál az asztalos és nem gondol arra, hogy mekkora bánat borul majd erre a koporsóra; hány sírt ás a sírásó és nem gondol arra, hogy a könnyek árkat ássa. A szív embere volt akkor is, mikor filozófált. Ezért fogta úgy meg az érzelem szerepe a megismerésben, ezért hangsúlyozta ki annyira, hogy az érzelem mennyire akadályozza ítéleteink tárgyilagosságát, a tények megismerését... ezért hajlott annyira

Bergson filozófiája felé

A szív embere volt a szószéken. Emberszeretete ösztönösen uralta beszédeit. Prohászka, mondja *Brisits*, nem uralkodott a szószéken, mint *Bossuet* — nem volt ostor és vihar, mint *Abraham a S. Clara*, hanem testvér, akinek érzése részvét, a szava pedig olaj. A szigorú Credót pré-

dikálta, de úgy prédikálta, hogy Credoja mindig meleg volt. Szónok volt, akit az együttérzés közel vitt hallgatóihoz, mint emberekhez; megérezte hallgatói problémáit. Nem ismételte a régi gondolatokat, mert maga is együtt szenvedte a problémáit. A szív embere a *gyóntatószékben*. Bátoriné maga írja naplójában. Mikor gyónásra készült, az a kényszerképzet gyötörte, hogy ki játszotta Párizsban Molière darabjában a tudós nőt, mikor ő látta. Most meg az kínoz, mondja a püspöknek, honnan szedték e darabba a Filoména nevet. Mit ér az ilyen gyónás? Hogyan nézhet most rám az Isten? Prohászka válaszolja: Mosolyog, mert örül a gyónó gyermekdedségének.

Még inkább a szív embere volt a *felebaráti szeretet szolgálatában*. A gyermek könnye, az öreg sóhaja visszhangot talál lelkében. Az érzelem tette *szociális pappá*. A szociális nagy XIII. Leo közelében töltötte ifjúságát, amikor Róma a szociális kérdésektől visszhangzott. De nem e körülmény tette szociális pappá. Nem is annyira az értelem belátása, hanem sokkal inkább a szíve. Benne a szeretet pátoosszá erősödött. Ezért volt először a Szent Vince Egyesület munkása, az esztergomi szegények apostola és csak azután szociális apostol. A pátoosszá nőtt emberszeretet és részvét vitte arra rá, hogy alázata dacára, mely minden feltűnést került, oly cselekedeteket vitt végbe, mint az esztergomi híd jelenete. A hídnál rongyokba takart lábakkal állt egy koldus a fagyos hidegben. Prohászka a helyszínen levetette cipőjét, harisnyában ment haza, ez volt a jobbik cipője. Otthoni cipőjének talpa rossz volt, házi cipőben járt otthon, míg a talpalást elvégezték. A pátoosszá nőtt emberszeretete ragadta el akkor is, mikor sétáján egy öreg asszonnyal találkozott, ki rőzsét gyűjtött és a hátán cipelte, elvette tőle a faköteget, vállára vette és úgy vitte végig Esztergom utcáin az öregasszonytól kísérve, és csak az asszony háza előtt tette le. Sokszor hallott mondása volt Szent Vince figyelmeztetése: Ha találkozol egy pappal, aki teljesen szegény lett és ha azt látod, hogy szegénnyé őt az irgalmas szeretet tette, ne sajnáld őt, mert a szeretet hősi útját járja.

Prohászka egyéniségének színei

A *világnézet* Prohászka szerint belső világunkat átható örök hűséges gondolat, mely magyarázatot ad az élet nagy kérdéseire, harmóniába hozza az ember ellentétes erőit és vágyait — szellemet és testiséget, birtokvágyat és szegénységsszeretetet — rendezi embertársainkhoz való viszonyunkat és a földi lények használatára vonatkozóan oly elvet ad, mely szerint élve szebb lesz az egyéniség és boldogabb a földi élet. Prohászka költői lelkének színeivel ajánlja a vallásos világnézetet, mondván: ha ideális a világnézet, akkor életünk égboltja olyan, mint a kristályos olasz ég, mely Catania felett ragyog. 1907. és 1908. évi konferencia-beszédeiben foglalkozik a kérdéssel, bírálva *Herbert, Spencer, Nietzsche* és *Tolsztoj* világnézetét. Ezeknek a géniuszoknak kiáltja oda: ti filozófok, kacagok rajtatok!

Mentegetőzve írja Soliloquiájában, hogy *neki igénye a szép*, úgy a természetben, mint a művészetben és az emberi testben. Nem elégszik meg az erkölcsi szépben. Szerinte a szép test is Isten teremtése; a szép lélek — mondotta — nagy dicséret, de a szép lélek elcsigázott testben, szétron-

csolt fizikummal, nem Isten gondolata. A test és a lélek között a természet és etika nem párhuzamos vonalak. Az ember ellentétes erőkből van összetéve. Egyéni belső kultúránk a harc jegyében áll. Két ellentétes sark közé van állítva az ember. A küzdelem nemzedéke vagyunk és e gondolatnál diadalittasan válaszol Strausnak, aki a kereszténységet azzal vádolta, hogy összetöri az emberi természetet: Nem mondok le a lázkereszti szikláért az esztergomi bazilikáról, nem mondok le a karrarai márványért a Laokoon szoborcsoportozatról. Törjék csak össze, legyen belőle bazilika és szobor. Törjék össze az ösztönvilágot, csak szülessen belőle lélek, világ, tökéletesebb, humánus, emberséges világ. A Soliloquiában írja (I. 298. o.): nincs gyengébb tehetség, mint az ész. Az ösztönökkel teljesen trottili, mindenre rámondja, hogy úgy van, azért nem lehet rábízni érzéseinket. Negyven éve, hogy elszállt a sas, ki oly sok embert a magasságokba ragadott, elment a próféta-ember, hogy most már az égben énekelje diadalénekét. Mi sóvárogva nézünk utána. De itthagytá testamentumát, örökségét. Kötelességünk őrizni testamentumát. Őrizni eszmei hagyatékát a krisztusi világnézetet, Prohászka fogalmazásban. Az utolsó időkben letört. Szőlőhegyre indultunk sétálni egyik őszi napon. Őszi délutánokon sokszor felment a szőlőhegyi kápolnához és a kápolna falához dőlve, gyönyörködött az őszi naplementében. A palotából kilépve, az ún. püspökkút mellett bérkocsi-állomás volt. A kocsisok a járdára spricelték a kút vizét. A víz apró erekben folyt széjjel a járda porában. Megállt és szólt: Így képzelem Bergson az életet, csak egy élet van, egy hatalmas életerő, mely mint futógyökér, a föld alatt kisebb-nagyobb erekben foly széjjel és az élet különféle formáiban hajt ki. Tagadtam az elképzelést. Vitattam, hogy a növény, állati és emberi életkategóriák nem hozhatók egy életgyökérre. Én sem tartom Bergson filozófiáját a maga egészében — mondta a püspök —, most nem a filozófia nyelvén beszélek. Ez a víz itt a porban az ibolya indájára emlékeztet; a porban elfut a víz, aztán kiszáritja a nap... boldog az, kinek élete viszont olyan, mint az ibolya föld alatt szétfutó indája, melyből száz új élet fakad.

Sik Sándor a tragikus halál éjszakáján verset írt, melyben kötelességünket így fogalmazza meg a Prohászka-hagyatékkal szemben:

Bocsássuk le az ablak függönyét
És oltuk le a lármás lámpafényt,
Ne világítson most szemünkbe, csak a mécs,
Amit még tegnap ő gyújtott nekünk.
A mécs, a mécs, az Isten küldte mécs,
Amelybe mennyből lángot ő hozott!
A drága mécs, mely mindenünk maradt,
Amelyben Ő is, Ő is itt maradt.

Csanád Béla:

A holland egyház reformtörekvései

XXIII. János pápa az „*Ad Petri Cathedram*” kezdetű, első enciklikájában, öt hónappal az új zsinat összehívására vonatkozó, általános megkönyödést keltő bejelentése után, meghatározta az új zsinat célját is: „A zsinat legfőbb célja az, hogy a katolikus hitnek a fejlődését előmozdítsa, a hívők keresztény életét megújítsa és az egyházi fegyelmet korunk adottságaihoz igazítsa.”¹ Ettől a megnyilatkozástól kezdve egészen haláláig a boldogemlékű, nagy pápa nem győzte hangsúlyozni, hogy az egyház pásztori munkájának megújítására, korszerűsítésére van szükség, s ez a második vatikáni zsinat fő feladata. „Nem az a feladatunk, hogy az egyház alapvető tanításának pontjaival foglalkozzunk, sem pedig hogy az atyáknak, régi és újkori teológusoknak a tanítását fölöslegesen ismételgesük... Ezek megvitatására nem kell egyetemes zsinatot egybehívni. Ma igazában arra van szükség, hogy az egész keresztény tanítást törlés nélkül, a mai időkben új odaadással mindenki magáévá tegye” — mondotta a pápa 1962. október 11-én, a zsinat megnyitásakor.²

Új kor új lehetőségeket és új eszközöket, tehát új feladatokat jelent az egyház számára változatlan céljának megvalósításában, az emberek üdvösségét szolgáló munkájában. Ez a lényege XXIII. János pápa „*aggiornamentojának*”, ennek érdekében fáradozott a zsinat három éven keresztül, s ma, két évvel a zsinat befejezése után senki sem meri tagadni, hogy a megjelölt cél eléréséhez az alapokat megteremtette a II. Vatikáni Zsinat. A zsinat bezárása óta tehát az *aggiornamento* az egyház számára, amint azt VI. Pál pápa világosan meghatározta az utolsó ülések egyikén mondott beszédében, a II. Vatikáni Zsinat határozatainak, alap- és irányelveinek megvalósítása: „Mostantól kezdve az *aggiornamento* jelenti számunkra a végbement zsinat szellemének elmélyült tanulmányozását és normáinak hűséges alkalmazását”.³ A jövőben tehát, még sok évtizedig az egyházban történő eseményeket, pásztorális törekvéseket a II. Vatikáni Zsinat döntéseihez kell mérnünk. Ezt a követelményt tartja szem előtt a jelen tanulmány is, amikor a zsinat utáni egyház sokat emlegetett részének, a holland egyháznak reformtörekvéseiről beszél és véleményt mond.

A zsinat bezárása óta eltelt két év eléggé meggyőzhette a világot, hogy ma is óriási vitalitás van az egyházban. Mindenütt a világon nagy erőfeszítések történnek a megújulás érdekében. Az egyházi reformmunka üteme azonban nem mindenütt egyforma. Vannak országok, ahol különböző körülmények miatt nehézségek mutatkoznak a követelmények meg-

valósításában, sőt helyenként közömbösség és tartózkodás mutatkozik a reformokkal szemben. Vannak azután más területek, ahol gyorsan, néha túlságosan is gyorsan, azaz elietve igyekeznek a célkitűzéseket megvalósítani. A legfrissebb, a legmozgékonyabb országok közé tartozik *Hollandia*, amelynek híret a tájékoztatási központok az egész világon elterjesztették, a róla szóló értesüléseket és tényeket felnagyították, s így hovatovább az egész világ érdeklődésének középpontjába került a holland egyház, élén Utrecht érsekével, *Alfrink* kardinálissal, és néhány nagynevű, merész teológussal.

Kétségtelen, hogy akár a sajtót és az irodalmi visszhangot tekintjük, akár a helyszínen próbálunk tapasztalatokat szerezni, mint e sorok írója, az *első* világosan szembetűnő jelenség Hollandiában: a pezsgő, lendületes, még ellentmondásaival is figyelmet keltő *vallási élet*. A vallási élet eseményei mögött pedig a II. Vatikáni Zsinat vitán felül álló tekintélye áll. A holland püspöki kar egy pillanatig sem habozott, hogy megkezdje a zsinat irány- és alapelveinek gyakorlati kidolgozását és megvalósítását. A világ többi egyháza ezért nagy figyelemmel kíséri munkájukat, mert az ő úttörő vállalkozásuk egyben próba is: eredményeik bizonyítják a zsinat erejét, eredménytelenségeik és visszasságaiik figyelmeztetnek a hiányosságokra, a reformtervezetek gyengébb pontjaira. Maguk a hollandok, legalábbis a vezetők tisztában vannak felelősségük nagyságával, ezt több alkalommal kifejezték a nyilvánosság előtt, mint legutóbb, ez év húsvétja előtt Gerardus de Vet, bredai püspök a belgiumi Antwerpenben tartott előadásában.⁴

Az egyház strukturális reformja

A holland pasztorális törekvések homiokterében az egyház strukturális átalakítása áll. Mit jelent ez?

A II. Vatikáni Zsinat nemcsak lehetőséget adott, hanem rendelkezéseket is hozott az egyház szervezeti reformjáról. Ezeknek a határozatoknak a létrejöttében nagy szerepük volt a holland püspököknek, kiváltképpen *Alfrink* kardinálisnak.⁵ A hollandok a vallási élet kibontakozása legfőbb akadályának látják azt a ténytet, hogy az egyház rendelkező és végrehajtó szervei, ezeknek módszerei, külső formái és megnyilatkozásai (ügyintézés, munkaerő felhasználás, ellenőrzés és propaganda stb.) elavultak, túlságosan magukon viselik régi korok jégeit. Ezekről a (nagyreszt külső) akadályoktól az egyházat radikális reformokkal kell megszabadítani, hogy az egészséges vérkeringés helyreálljon az egyház szervezetében. Az egyházat meg kell szabadítani a túlzott juridizmustól és általában azoktól a keretektől, amelyek ma már csak lélektelen, tartalom nélküli formák. Ez a munka csak nagyon átfogó és mélyreható átszervezéssel mehet végbe.

Hogy reálisan ítéljük meg a hollandok *egyházszervezeti reformtörekvéseit*, tudnunk kell, hogy a hollandoknak nagyon fejlett a gyakorlati érzékük. Talán a tengerrel való küzdelemben, a testet-lelket elcsigázó, nehéz munka során fejlődött ez ki bennük, amikor gáttakkal és mocsárlecsapolásokkal hatalmas területeket hódítottak el a víztől. Tudnunk kell továbbá, hogy kiváló szervező tehetséggel is rendelkeznek. Ennek az organizáló tehetségnek köszönhetik nagyrészt, hogy *száz év* alatt Európában

szinte egyedülálló egyházi szervezetet tudtak kiépíteni. Aki a mai helyzetet látja, nem is gondolja, hogy egész hierarchiájuk alig több száz évesnél. A holland katolikusok vallásszabadsága 1848-as vívmány, a hierarchiát pedig IX. Pius állította vissza 1853-ban, amikor ismét életre hozta az utrechti érsekséget, szuffraganeusaival együtt ('s Hertogenbosch, Breda, Haarlem, Roermond). A négy püspökség mellett 1955-ben alakult még kettő: Rotterdam és Groningen székhellyel.⁶ Az igazság okáért azt is meg kell említenünk, hogy a protestánsok mindvégig igen nagylelkűen viselkedtek a katolikusokkal szemben, úgyhogy a szabadság levegője szinte nélkülözhetetlen eleme lett a katolikus egyháznak. A holland helyzetről és az ökumenikus mozgalomról beszélgetve Doornban, a de Bruyn Institut falai között, O. ter Reegen, a Holland Pasztorális Intézet egyik titkára fontos szempontként emlegette ezt a tény, részbeni magyarázatául jelenlegi gondolkodásuknak és viselkedésüknek. A teljes igazsághoz viszont az is hozzátartozik, hogy a holland katolikusok között már a XVIII. században mutatkoztak protestáns hatások, ugyanott igen erős gyökeret vert a janzenizmus, sőt a janzenisták nagy része skizmatikus lett, később azután egyesültek a német ókatolikusokkal.⁷ Nagy hatással volt továbbá a holland katolikusokra a német kultúrharc menekültjeinek a viselkedése, legfőképpen pedig a puritán protestánsok szigorú fegyelemzettsége. Ez a sokaknak imponáló szigorúság volt a holland puritánok erejének egyik titka, s a katolikusok számára is alkalmasnak bizonyult hasonlóan imponáló áldozatosság és fegyelem kialakításához. Végül számításba kell venni, hogy szintén protestáns hagyományként az organizáció erősödésével a katolikusok között is megerősödött a közeleti tevékenység, s ezzel elterjedt az egész országban a külsőséges közeleti vallásosság szelleme.

Ilyen differenciálódott helyzetben érte a hollandokat a modern világszemlélet vihara. A modern technika rohamos fejlődése, a mai ember előtt álló, végtelennek látszó lehetőségek hatványozottan meggyorsították az autonóm gondolkodás és magatartás elterjedését és ezzel a tömegek aposztáziáját. Az európai kultúrválság egyik legnagyobb diagnosztája, a II. Vatikáni Zsinat szellemi előfutára, Suhard kardinális az új világszemlélet és magatartás jellemző vonásaként említi a régi formák leértékelését. „Az emberi társadalom, főleg nyugaton gyökerestől megváltoztatja szerkezetét, megszakítja a hagyományok folytonosságát, felborítja a régi játékszabályokat. Kétségbe vonja az eddig elismert értékeket.”⁸ Érthető, hogy ilyen megváltozott körülmények között a hollandok, akik számára mindig a legfontosabbak közé tartozott a szervezeti kérdés, szívvel-lélekkel támogatták a zsinaton az egyházi szervezetek megreformálásának ügyét. Alfrink kardinálisnak valamennyi, ebben a tárgyban történt felszólalása a zsinaton eseményszámba ment.⁹ S ezek után magától értetődő, hogy miután a zsinat elfogadta, helyesebben előírta a Kúriától kezdve a plébániáig minden területet érintő egyházszerkezeti reformokat,¹⁰ a holland püspökök nagy lelkesedéssel láttak munkának, kiváló organizáló tehetségüktől sarkallva.

Melyek azok az intézmények, amelyeket ma Hollandiában különösen pártfogolnak, s szervezeti reformterveik legfontosabb pontjaiként tartanak számon? Kettő van ilyen: az egyházmegyei és regionális (összholland) Pasztorális Tanács (Consilium pastorale) és Papi Tanács (Senatus presbyterorum).¹¹ Mindkettő jelenleg még csak „tárgyalási” és kísérleti

stádiumban van. Megalkották azonban mindkét intézmény létrejöttéhez a szükséges alapot, az egyházmegyei és össz-holland Pasztorális Intézeteket. Ezeknek az intézeteknek a feladata, hogy kidolgozza a holland egyház pasztorális tevékenységének tudományos és gyakorlati részleteit, vagyis a II. Vatikáni Zsinat rendelkezéseinek elvi és gyakorlati következményeit Hollandiára vonatkozólag. Néhány hónap után máris kiemelkedő munkát végez a *Központi Holland Pasztorális Intézet* (Pastoraal Instituut van de nederlandse kerkprovincie), amelynek központja *Rotterdamban* található *P. Goddijn OFM.* vezetése alatt. A többi egyházmegyei Pasztorális Intézet feladatköre sokkal kisebb, mint a központé, a legtöbb helyen egyelőre főleg arra hivatott, hogy az egyházmegye papságának pasztorális tájékozódását segítse és lehetőséget nyújtson lelkipásztori tanulmányok végzésére. Ezek közül a *rotterdami egyházmegye Pasztorális Intézetét* volt alkalmam közelebbről látni, az intézet vezetőjének, *G. J. Feliksnek* baráti invitálása révén. Az intézet Rotterdam egyik most épülő lakónegyedében van, egy bérház második emeletén egy komplexumot alkotva a vezető lakásával, annak szépen berendezett, előkelő, de nem fényűző szobáival. Az intézet kartotékkrendszere és folyóirattára (nagyobb mint pl. a mi Hittudományi Akadémiánké) néhány pillanat alatt meggyőzőt, hogy ezeknek a központoknak fontos szerepe van a pasztoráció reformjában.

A Pasztorális Intézetek azonban nem Pasztorális Tanácsok. A *Pasztorális Tanácsok* feladata nem a tudományos és gyakorlati vizsgálódás, hanem az, hogy az intézetek eredményei és a konkrét helyzet ismerete alapján tanácsolják az ordináriusnak a lelkipásztori teendőket, s viszont képviselik „lefelé” az ordinárius rendelkezéseit. Tagjai nemcsak papok, hanem világi hívek is lehetnek, s egyes esetekre is kinevezhetők.¹² Az ok, amiért a hollandok nagyra értékelik az említett tanácsok munkáját, az, hogy éppen ezekben nyilvánul meg az egyházban az a nagyfokú demokratizálódás, amely korigény és jellemvonása a zsinati szellemnek.¹³ Pszichológiai érvek is támogatják létrejöttüket: az önkéntesség elvének nagyobb teret biztosítva, kiváló eszközei lehetnek a meggyőzésnek és a „munkapedagógiának”. Meg kell azonban mondanom, hogy a tanácsok ügye Hollandiában *sinces teljesen tisztázva*, főleg módszerbeli és illetékeségi szempontból. A hollandok nem akarják elsietni a dolgot. Nem akarják, hogy a tanácsok már kezdetben csupán üres formalitássá legyenek s általuk csak a bürokratikus nehézségek száma szaporodjék. Jelenleg sokat vitáznak szerepükről, s minden alkalmat felhasználnak a homályos pontok tisztázására, még a nemzetközi jellegű konferenciákat is. Ismeretes, hogy a nyáron, július 10. és 14. között *Noordwijkerhoutban* tartott *Európai Püspöki Symposion* tanácskozásai alkalmával két napon keresztül tárgyalták az egyházmegyei, regionális és kontinentális tanácsok ügyét. Ennek a püspöki összejövetelnek egyik előkészítő konferenciáján, amelyen e sorok írója is részt vett, *Doornban a Pasztorális Folyóiratok Európai Konferenciáján* szintén a fő téma volt a pasztorális és papi egyházmegyei tanácsok kérdése.¹⁴

A doorni megbeszélések színhelyéről, a *de Bruyn-Intézet* modern falai közül végül is azzal a „megállapodással” távoztunk, hogy egyes vitás kérdéseket a jelenlévő munkaközösségi tagok még tovább tanulmányoznak, s felajánljuk szolgálatainkat egy létesítendő *Európai Pasztorális Intézet* számára. Doornban főleg az illetékeségi problémákon akadtak

fenn a vitázók: az egyházmegyei tanácsok működését úgy kell megoldani, hogy sem a püspök tekintélyét és illetékességét, sem pedig egymás illetékességét ne zavarják. Talán érdekes megemlíteni, hogy egyedül voltam, aki felszólalt az új egyházmegyei intézmények „elődjének”, a korábbi (talán sok évszázad előtti) hasonló intézmények tanulságainak vizsgálata érdekében. A hollandok szinte teljesen értetlenül néztek rám, ők ugyanis ezeket az intézményeket (pl. a középkori káptalani intézményt) egyáltalán nem, vagy alig ismerik. Ez a jelentéktelennek látszó kis momentum is bizonyítja, milyen nehéz az új pasztorális gyakorlatban kontinentális síkon egy nevezőre jutni. A doorni konferencia pedig nagyobb részt igen kiváló szakemberekből alakult. Jelen voltak többek közt: P. *Goddijn*, a Holland Pasztorális Intézet igazgatója, a tanácskozás ügyvezető elnöke, *Ferdinand Klostermann*, a bécsi egyetem pasztorálteológia professzora, a konferencia főreferense, *Theodor Filthaut*, a münsteri egyetem pasztorális professzora, a Diakonia szerkesztője, *Norbert Greinacher*, münsteri docens, a pasztorális zsinat referense, *Alting von Geusau*, Rómából, az IDOC főtitkára, *H. Erharter*, a bécsi *Seelsorger* főszerkesztője, *H. Diven-dal* Heemstedéből, a *Pastorale Gids* szerkesztője, *W. Kusters* Hágából, a *Social Compass* szerkesztője, *Don Pace* Rómából, az *Orientalenti Pasto-rali* szerkesztője, *A. de Meijer OFM*. Tournhoutból, a *Sacerdos* szerkesztője stb. Megjelent a tanácskozásokon az azóta hirtelen elhunyt *Gerardus de Vet*, Breda püspöke is, a hollandiai reformok egyik motorja, s a záró vacsorán részt vett a házigazda, *Alfrink* kardinális, aki a szünetben rendkívül barátságosan mindenkivel elbeszélgetett. A felsorolt problémák ellenére a doorni összejövetelt igen eredményesnek kell mondanunk. *Goddijn* páter és *Greinacher* docens beszámolója a holland pasztorális zsinatról, továbbá *Klostermann* professzor teológiai és gyakorlati vonatkozású előadása az új strukturális intézményekről, majd az ezt követő viták nagyon hasznosak voltak, főleg a hollandok számára, akik éppen most gyakorlatilag foglalkoznak a fölvetett problémákkal. Hasznos volt számukra legfőképpen azért, mert ezzel a konferenciával is nemzetközi távlatot tudtak adni soron következő feladataiknak: az Európai Püspöki Symposionon való szereplésüknek és a nemzeti zsinat ügyének. A nemzetközi kapcsolatokat olyan fontosnak tartják, hogy még a nemzeti zsinat vezetőségében is külön helyet biztosítottak az európai kapcsolatoknak, s ezeknek irányításával *O. ter Reegen* karmelita páttert, neves teológust bízták meg. S hogy az ő megbízatása nemcsak papíron lévő cím, arról személyesen is meggyőződhettem. Részt vettem vendéglátóim engedélyével a nemzeti zsinat egyik ökumenikus jellegű (a protestáns egyházak képviselői is jelen voltak), előkészítő ülésén, s ezen *Wolf* kanonokkal, *Frings* kardinális, kölni érsek kiküldöttjével találkoztam. Ott voltak Doornban világlapok (*Times*, *Life*) tudósítói is. *Goddijn* páter bejelentette, hogy a fontosabb előadások, javaslatok több nyelven megjelennek majd, elküldik Rómába és más országokba.

Úgy gondolom, a nemzetközi (vagy talán nemzetek feletti?) kapcsolatok ápolása szerves része a holland egyház reformjának. *Alfrink* kardinális zsinati felszólalásaiból, különösen pedig a Kúria fölött álló püspöki testületért, a *Synodusért* vívott „küzdelméből”¹⁵ már világosan kielemezhető volt a holland egyház törekvése: valóban nemzetközivé kell tenni a világegyház ügyintézését, mind pasztorális, mind pedig egyházzpolitikai vonatkozásban. A II. Vatikáni Zsinat befejezése óta sem télenek a hol-

landok. Mintha csak a gyarmatokról kiszorult organizáló tehetségük most az európai szellemi és vallási életre összpontosulna, minden jelentős egyházi megmozdulásban hangadó szerepet visznek, és két évvel az egyetemes zsinat után — minden túlzásuk és botránkoztatásuk ellenére — hatalmas baráti és szimpatizáns táborot építettek ki maguk mellett.

A nemzetközi hírű és jellegű intézményeik egyre szaporodnak. Nem véletlen, hogy holland főtitkára van a zsinat utáni egyház egyik legjelentősebb dokumentációs és információs központjának, a *római IDOC-nak*, amely a zsinati holland dokumentációs irodából, a DOC-ból fejlődött nemzetközivé, s jelenleg már a legjobb szakembereket és teológusokat mondhatja munkatársának az egész világról.¹⁶ Hollandiában működik a világ egyik legnagyobb vallásszociológiai intézete, a *hága K. S. K. I.*, kiadványairól ismertebb néven: a *Social Compass*.¹⁷ Maastrichtben alakult meg XXIII. János pápasága idején az *Európa Szeminárium* és mellette az *Instituut Europese Priesterhulp*, az európai papképzés központi intézményei. Nijmegenben szerkesztik a manapság legkeresettebb, 40 000 előfizetőt számláló teológiai folyóiratot, a *Conciliumot*. Mindezek az adatok, a holland egyház külföldi kapcsolatai arra mutatnak, hogy nem akarnak titkolózni és gettóba vonulni. Ez a szándék önmagában is értékes védekezést jelent a szektáriánus hajlamok és különködések ellen. Ha a többi európai országok egyházai kellő okossággal, kritikával és bátorsággal rendelkezve segítségükre sietnek kényes helyzetekben, sok veszélyt tudnak elhárítani a hollandok feje felől.

A lelkipásztorkodás módszereinek átértékelése

A holland egyház reformjai természetesen nemcsak egyházszerkezeti átalakulásokban mutatkoznak meg. A reformok másik nagy területe: a lelkipásztorkodás módszereinek megújítása.

A holland pasztoráció *megújulásának kiindulópontja* az ország *népsűrűségi és városiasodási problémája*. Hollandiában háromszor annyi ember él egy négyzetkilométeren, mint hazánkban. A jövő építészeti iránya nemcsak a nagyvárosokban, hanem vidéken is egyre inkább a magasépítkezés. Ma már kisvárosokban sem ritka a 15—20 emeletes ház. Egy-egy ilyen épülettömbben, 200—250 lakásban 1000—1200 ember lakik. Rövid időn belül tehát szinte kiszámíthatatlanul növekszik a városiasodás üteme, s ezzel meggyorsul a *régi családi szellem felbomlásának és általában az emberek egymástól való elidegenedésének* folyamata. A holland pasztoráció ezt a „történést” szeretné minden eszközzel megakadályozni vagy legalábbis a folyamatot lassítani. Ennek a kérdésnek Hollandiában nagyobb fontossága van, mint talán bárhol másutt a világon. A családi szellem, a családiasság volt ugyanis melegágya a világhírű holland missziós lelkiségnek, az áldozatkészségnek és a nagyfokú vallási intelligenciának.¹⁸ Ez a szellem helyettesítette a modern szervezés sokféle praktikáját és raffiniériáját. A holland pasztoráció égető feladata valamilyen módon ennek a szellemnek a megmentése ugyanakkor, amikor természetesen az egyház is támogatja a népsűrűségi problémák helyes megoldását, és tisztában van azzal, hogy a családiasság nem azonos a konzervatív felfogással és életstílussal. Keresniük kellett tehát azokat a pasztorációs formákat, amelyek a megváltozott körülmények között előmozdítják az

emberek egymáshoz közeledését, legalább a vallásos emberek egymás iránti szeretetének fejlődését.

Az „*agapé*” leghatásosabb formálója ősidők óta a liturgia. Ezért kezdettől fogva nagy lelkesedéssel fogadják a hollandok a *liturgikus reformokat*, s váltak ezeknek élharcosaivá. Sokkal több engedélyt kértek és kaptak a Szentszéktől liturgikus kísérletekhez, mint más országok, ezért sokkal előbb jártak az „új” liturgiában, mint hivatalosan a világegyház. Az 1967. június 29-én életbe lépett liturgikus rendelkezések¹⁹ például ez év februárjában, sőt már sokkal előbb²⁰ gyakorlatban voltak Hollandiában. Ezekon kívül látni lehetett más liturgikus újításokat is, amelyeknek nagy része valószínűleg rövidesen szintén általános rendelkezések tárgya lesz. Az az ember érzése Hollandiában, mintha az egész ország a „*Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra Liturgia*” és a *Sacra Congregatio Rituum* kísérleti telepe lenne. Majdnem mindenütt, ahol szentmisén vettem részt, mást láttam és hallottam, mint az előző helyen. Az első liturgikus élményem Nijmegenben, a jezsuiták templomában az előzetes „várakozással” ellentétben egészen klasszikus liturgikus élmény volt: a szentleckét, az evangéliumot, a homiliát és a hívek könyörgését kivéve, teljesen latin misén vettem részt, az állandó részeket, a nagy *Credot* is, az összes hívek „betéve”, a változó részeket pedig a kóruson lévő *schola* énekelte a gregorián szabályok szerint, latinul. Doornban viszont, ahol nagyobb részt külföldi papok tartózkodtak, az Intézet kápolnájában anyanyelvű szentmisék voltak, így tehát a papok többsége a régi módon „misét hallgatott”, mivel nem tudott mindenki tökéletesen bekapcsolódni a holland nyelvbe. Egészen szokatlan volt sokunknak, hogy a papok áldozáskor *kézbe* kapták a szentostyát.²¹ Talán mondanom sem kell, hogy ez a liturgikus „különbözőség” egyházmegyék és városok között nem a legkellemesebb benyomást kelti az utazóban, annál is inkább, mert néhány helyen szemmel láthatóan nem a kísérleti buzgóságnak, hanem a fegyelmezetlenségnek az eredménye.

Az „*agapé*”, a *családiasság pasztorális elve a templomépítésben és a misézési helyek kialakításában* is érvényesül. Új templomot az eddigi fel-fogás szerint különálló épületként csak a legritkább esetben építenek. Egyre nagyobb teret hódít az ún. tömbkápolna gondolata: egy-egy házóriás vagy lakótömb földszintén vagy szuterénjében kápolnát alakítanak ki, s ez lesz a néhány száz tagot számláló nagy család szentélye, szakrális otthona. A kis közösségekre korlátozódó, családi kápolnák gondolatának legfőbb propagálói *Gerardus de Vet* bredai püspök és *Willem M. Bekkers's* Hertogenbosch püspöke voltak.²² Mindketten a jelenkori holland egyház nagy alakjai, modern, pasztorális gondolkozású egyházfők. Halálukban is hasonlítottak egymáshoz, mindketten fiatalon hunytak el, *de Vet* 50, *W. M. Bekkers* 59 éves korában.²³ Követőik közül többen túlzásokba is estek, nemcsak a családi tömbkápolnákat pártfogolták, hanem a valóságos családi miséket is. Néhányan a modernizálás hevében ennél is tovább mentek: klub-estékhez hasonló áhítatokat szerveztek, főleg fiatalok számára, beat-zenével és szórakozási lehetőséggel. Ezeket az eseteket kapta fel a szenzációéhes világsajtó, a *Paris Match* képeket közölt, amelyeken a fiatalok asztalnál ülve, üvegpohárból és tányérből kétszín alatt áldoznak. Amikor aztán világbotránná kezdtek nőni az extrém esetek, hivatalos vizsgálat indult, a holland hierarchia is nyilatkozott, s kiderült, hogy ezekben a rendkívüli túlzásokban az utrechti

Sjaloom-szervezet járt az élen, ez az ökumenikus célzatú szervezet azonban nem élvezi a hivatalos egyház támogatását és engedélyét, tagjai nem is vallják magukat mindnyájan katolikusnak.²⁴

Az új módszerű pasztoráció természetesen új stílusú lelkipásztorokat kíván. Nem a hollandok, hanem sokkal korábban a franciák jöttek rá, hogy a régi, plébániai keretek között a modern világ pasztorációját megoldani nem lehet. Franciaországban már a második világháború végén megalakultak a *plébánián kívüli* missziós lelkipásztori közösségek és állomások.²⁵ A plébániai kereteken kívül, külön egyházmegyei vezetés alatt szolgáló lelkipásztorok száma Hollandiában is egyre szaporodik, s nem kis gondot okoz a holland püspöki karnak az ősi jogszabályok szerint alakult plébániák területén működő független „szakcsoportok” jogi helyzetének a rendezése. Ez is jellemzője ugyanis az új módszerű pasztorációnak: a *szakosodás*. Nem arról van szó természetesen, hogy valakit valamilyen pasztorációs szakmunkára szentelnek fel. Csupán azt jelenti a „szakosodás”, hogy az általános papi feladatkörön kívül (szentmise, szentségek kiszolgáltatása elsősorban) ki-ki vállaljon egy *pasztorációs szakterületet*, amit speciális hozzáértéssel és hangsúlyozott felelősségvállalással lát el (gyermekek, középiskolások, egyetemisták, házasulandók, családapák, elváltak, öregek, betegek stb. lelki gondozása). Tudomásom szerint a szakosításban jelenleg sem a hollandok járnak legelől Európában, hanem a franciák. Közülük is talán a legforradalmibb kísérletet *Stourm* érsek, Auxerre főpásztora végzi, ő ugyanis három dolgot szeretne egy nevezőre hozni: a plébániai „intézményt”, a vita communist és a szakosított missziós pasztorációt.²⁶ *Stourm* érseknek városhelyen számottevő eredményt sikerült elérnie kísérleteivel, a vidék lelki gondozását azonban még nem tudták hasonlóképpen „szakosítva” megoldani. A holland katolikus egyház ilyen szempontból szerencsés helyzetben van az ország népsűrűsége és városiasodása miatt, tág lehetőségei nyílnak a tervszerű, szakosított pasztoráció számára.

Az új pasztorációs feladatok és módszerek értelmében a *papképzés* vagy helyesebben *lelkipásztor-képzés reformját* is megindította a holland püspöki kar. Ottjártamkor még csak szóbeszéd tárgya volt a papnevelés és képzés átalakítása, ezért ezt a kérdést részletesen tanulmányozni nem tudtam. Gyorsaságukra jellemző, hogy azóta megjelent a holland püspöki kar alapelvi határozata a papképzésről; ennek gyakorlati megvalósítása ez év őszén kezdődik. A hírek szerint összevonnak több kisebb szemináriumot, körülbelül olyan regionális szempontok szerint, mint hazánkban történt 1950-ben. Amsterdamban új szemináriumot építenek. A szemináriumok helyének megállapításában fontos szempont, hogy lehetőleg a leg-egészségesebb körülmények között nevelődjenek a jövő papjai, ezért szemináriumaik többsége a városok, települések szélén található, erdős, fás helyen. A driebergeni szeminárium például, amelyben jártam, régi magyar erdei kastélyokra emlékeztetett, nagyszerű sportpályákkal rendelkezett. Amint említettem, a papnevelés egészen új gyakorlata ez év őszén kezdődik, lényegében a fentebb felsorolt pasztorális irányelvek szerint.²⁷ A holland püspöki kar irányelvi utasítása a holland papság speciális helyzetéből indul ki: a pap nemcsak az igazságok és értékek közlője, hanem az *egyházi közösség szervezeti középpontja*. Felkészülésében tehát az ed-

diginél sokkal jobban kell érvényesíteni a gyakorlati, lelkipásztori követelményeket és a már említett szakosodási lehetőségeket. A szemináriumi életforma tekintetében a *közösségi jellegnek* kell kidomborodnia.

A papi hivatások dolgában a holland egyház osztozik a világegyház gondjaiban, náluk is kezd katasztrofálisan *csökkenni a papi hivatások* száma. 1940-ben még 458 papot szenteltek, ezek háromnegyed része szerzetes volt, 1963-ban már csak 279 volt az újmisések száma.²⁸ Az elmúlt években hasonló volt a helyzet, de egészen nagy baj még nincsen, mivel számottevő „tartalékkal” rendelkeznek. Hollandia ma is a lelkileg legjobban ellátott európai országok közé tartozik. 1965-ben 8585 papot tartottak számon.²⁹ Ugyanakkor több mint ötezer holland származású pap dolgozott szerte a világban.³⁰ Adataink szerint a hívek és a papság aránya Hollandiában még mindig igen kedvező: egy pap körülbelül félezer hívő lelki gondozását tudja vállalni. Ennek ellenére a jövő kilátásai, a papság létszámának várható további csökkenése szintén arra ösztönzik a holland püspököket, hogy a pasztorális módszerek reformját a „munkáslétszám” tekintetében is átgondolják. A várható paphiányon és a megnövekedett gondokon nagyban segíthet náluk az *önálló diakonátus* bevezetése, valamint a laikusok nagyobb arányú beállítása az apostolkodásba. Nagyon sok munkát, amit néhány évtizeddel előbb papok végeztek, máris világi hívek intéznek, s ahogy beszélgetés közben megtudtam, az a tervük, hogy az egyház anyagi ügyeinek intézését teljesen a világiakra bízzák. Az pedig mindenütt látható már most is, hogy a liturgiában (az ige liturgiájában, a felolvasásokban és a perselyezésekben) férfiak segédkeznek.

Módszertani szempontból értékelhető csak igazán a holland nemzeti zsinat, a *Holland Pasztorális Zsinat* „mozgalma” is. Igen, mozgalomról kell beszélnünk, mert az egyházi vezetőség szándékosan országos pasztorális feladattá szélesítette a zsinat ügyét.³¹ A zsinat alapelve: széleskörűen *érdekeltté* kell tenni a híveket a vallás dolgaiban, mind az elvi, mind a gyakorlati kérdések tárgyalásában. Levélszerevények, megbeszélések, a katolikus sajtó és rádió mind ennek a szolgálatában működnek. Ennek a célnak érdekében tervezik a zsinatot több évre, ahogyan februában, a zsinat néhány hónapos előkészületi ideje után *O. ter Reegen*, a holland zsinat európai kapcsolatainak vezetője mondotta beszélgetésünkkor. A *Holland Pasztorális Zsinat* tehát ugyanolyan demokratizáló szerepet kíván betölteni a holland vallási életben, mint a többi szervezeti reformintézmény: az egyházmegyei és regionális papi és pasztorális tanácsok. Eppen ezért fölösleges eltúlozni a holland zsinatról érkező esetleges vizsgálat hangok jelentőségét. Amennyire előre lehet látni, azt kell mondanunk, sokkal inkább beszélgető, *dialogizáló zsinatnak* lehetne nevezni, mint egyházi jogi vonatkozású fórumnak.

Nyugtalanító problémák

Azt gondolom, a fentiekből kiviláglik, hogy tanulmányom célja az volt, hogy vázlatosan bemutassam a holland reformtörekvések *pozitív*, előremutató irányát. Az elmondottakból kitűnik, hogy a holland egyház hivatalos zsinati programja egybe esik a II. Vatikáni Zsinat intencióival és irányelveivel. Egyoldalú volna azonban az eddig ábrázolt kép, ha elhallgatnám azokat a *nehézségeket és veszélyeket*, amelyekkel a holland egy-

ház küszködik, s amelyek miatt szerte a világon féltő aggodalommal vagy bosszankodó félelemmel kísérik figyelemmel munkájukat.

Úgy vélem, kötelességünk is a *konstruktív* kritika. A holland papság szívesen foglalkozik kritikával, s meghallgatja a róla szóló véleményeket. S ez így van jól, mert milyen kritikus lenne az, aki nem tudná elviselni a kritikát. Kötelességünk a bíráló, mert a reformok hevében tevékenykedő ember mindig hajlamos a túlzásra vagy egyoldalúságra, s szüksége van a közösségi kontrollra, a „több szem többet lát” gyakorlati elvére. A hollandok egyébként *igénylik* is a bírálókat, tudják, hogy pionír tevékenységük során kirakatban élnek, s nagyon hasznosnak ítélik a többi egyházak véleményét, ahogyan *Gerardus de Vet* kifejtette ez év húsvétja előtt egy antwerpeni előadásában.³² Ezért a következőkben néhány sorban felvázolom a beszélgetések, utazás közben hallott kifogásokat, megjegyzéseket és aggályokat a holland egyházzal kapcsolatban.

A pasztorális szakemberek egyik bíráló megjegyzése az, hogy a holland reformtörekvések nem maradnak mindig a pasztorális gyakorlat síkján, hanem átcsapnak *teológiai, tanbeli* újítások területére is. Ez pedig nem volt célja a II. Vatikáni Zsinatnak, s veszélyes dolog az egyetemes zsinat határozatainak tárgyalása alkalmával tanbeli újításokat felvetni. Köztudomású, hogy az 1965. szeptember 3-án megjelent „Mysterium fidei” enciklikát *VI. Pál pápa* elsősorban a hollandok félreérthető tanbeli és gyakorlati megnyilatkozásai ellen írta az *Eucharisztia* tiszteletének teológiai és kultikus tisztasága érdekében. Főleg *P. Schillebeeckx* domonkos, *P. Schoonenberg* jezsuita és *P. Smits* kapucinus atya félreérthető kifejezései és azok a hírek indították a pápát az enciklika kibocsátására, amelyek szerint egyesek Hollandiában kifogásolták az Eucharisztia szentmisén kívüli tiszteletét, lebecsülték a szentséglátogatásokat, „magánmisék” stb. jelentőségét.³³ A bírálókat, amikor ezeket a jelenségeket szóvá teszi, természetesen nem a teológiai kutatások szabadságát akarja elvitatni a hollandoktól, hanem rámutat azokra a veszélyekre, amelyek a *vitás* teológiai kérdéseknek a gyakorlatba való átültetéséből fakad. S ez a tulajdonképpeni kifogás a *holland katekizmus* ellen is.³⁴ Tisztázatlan és vitatott kérdéseket, tanításokat nem szabad kátében, tehát mintegy normatív „hitanyagként” tanítani. Ez pedagógiailag rendkívül helytelen magatartás, mert a viták hullámszerűsége szerint a hívek többsége nem tud igazodni. Más veszélye is van a tanbeli viták és a gyakorlati vallásosság összekapcsolásának: a hívek egy része a hit kritériumának látja a *pragmatikus* szempontokat, s válogatni kezd hitében: csak azokat fogadja el, amelyek az ő személyes és egyéni szempontjai szerint hasznosak, praktikusak és életményszerűek. A vallásszociológiai intézetek ebben a vonatkozásban elretentő statisztikákat tudnak felmutatni. A teológiai vitáknak a demokratizálása tehát még Hollandiában is problémákat okoz, pedig ott az általános vallási intelligencia sokkal nagyobb, mint Európa legtöbb országában.³⁵ Azt kell mondanunk, hogy a teológiai viták tisztázása a teológusok feladata, s nem a pasztorációé. De még a teológusoknak sem feladata az, hogy az egyetemes zsinatok tanítását felülbírálják, hanem hogy azt kifejtsék, megvilágítsák és elmélyítsék — ahogyan *VI. Pál pápa* mondta a múlt év őszi tartott római teológiai konferencián.³⁶

A szakemberek másik kifogása az, hogy a reformtörekvések a holland egyházon belül olyan *csoportosulásokat* hoztak létre, amelyek jelenleg ugyan még nem látszanak szerfölött veszélyesnek, de adott eset-

ben, *fegyelmetlenségük* miatt bázisul szolgálhatnak szektáriánus mozgalmaknak. Ilyen „veszélyes” csoport a már említett utrechti *Sjaloom*-szervezet, amely ugyan ökumenikus irányúnak vallja magát, az ökumenikus törekvéseket azonban máris helytelen vágányra terelte.

Vannak, akik helytelenítik a holland egyház tagjainak *kategorizálását* „progresszívokra” és „konzervatívokra”. Azt mondják, hogy ezek politikai kategóriák, félreérthetők, s fölöslegesen éles szembeállításokra adnak alkalmat. Az „integralista” jelző pedig egyenesen megbélyegzésnek hangzik sokszor, s az ilyenfajta megbélyegzés Hollandiában megmérgezi a *bizalom légkörét*, amelyben egészséges dialógus indulhatna meg a szembenálló felek között. E sorok írója azt tapasztalta, hogy rendkívül nehéz volt megítélni valakiről, hogy konzervatív-e vagy haladó. Sokszor haladóknak is egészen bizarr, konzervatív „ideáik” voltak a beszélgetések során, más-kor pedig türelmetlen fiatal papok öntudatosan vallották meg, hogy ők tulajdonképpen konzervatívok. Akik kifogásolják ezt a kategorizálást, azt mondják, hogy ezek a szavak a közéleti katolicizmus szótárából valók, ez a szótár pedig mindenestül elavult, s legalább 20—30 évvel való lemaradást jelent a szemléletben. Alkalmatlan ez a szótár egyházi vonatkozásban, mondják egyesek, azért is, mert nagyon sokszor maguk a reformok visszatérését jelentenek a régi gyakorlathoz, mégpedig néha a sok századdal előbbi gyakorlathoz (pl. a liturgikus megújulásban), s ezt aényt éppen a „konzervatívok” vetik a „haladók” szemére. Hallottam „konzervatív” szájából olyan megnyilatkozást a liturgikus reformmal kapcsolatban, hogy a reformok nem veszik tekintetbe az emberiség fejlődését, nem veszik például tudomásul, hogy a mai ember kinőtt az „*akusztikus*” korszakból, amikor a beszéd és a hallás volt a kultúra asszimilálásának legfőbb eszköze, ma viszont már inkább „*vizuális*” korszakban élünk... *Schillebeeckx* hangsúlyozza a már idézett tanulmányában, hogy Hollandiában a frontok szembenállása azért látszik ennyire feltűnően, mert ott hagyomány az egyházban a *teljes vélemény- és szólásszabadság*, szemben a többi nyugati országgal, ahol csak a négy fal között mondhatják el a katolikusok a hivatalos fórummal ellenkező gondolataikat. Kétségtelen, ilyen nagy fokú véleménynyilvánítási kedvvel és szabadsággal Nyugaton sehol másutt nem találkoztam, az is igaz azonban, hogy beszéltem fiatal papokkal, akik az ellenkezőjéről panaszkodtak, s bevallották, hogy az ún. „konzervatívok” nemigen juthatnak szóhoz mindenütt. Kinek van igaza? Úgy gondolom, ezekből a jelekből azt lehet kikövetkeztetni, hogy a dialógus, a kölcsönös bizalom légköre még nem alakult ki tökéletesen Hollandiában.

Végül a legsúlyosabb kifogásként hallottam a holland egyházzól, hogy *pragmatikus* megfontolások alapján túlságosan szabad teret enged az *egyénieskedésnek*. Egyéni ötletek, felviharzó érzések, tapasztalatszegény nagyotakarások, a prudencia által meg nem szabályozott, személyi méltóságra és jogokra hivatkozó igények szabad prédájává vált a nyugat-európai szellemi élet, s ez a hamis, liberális egzisztencializmus kezd beszűrődni a holland egyházi életbe is. Ennek a következménye a teológiában a *sarlatánság* előnyomulása, az egyházi közszellemben az objektív értékek lebecsüléséből származó „momentanizmus” vagy „hodiernizmus” (ahogyan kezdik nevezni az új szellemet), hierarchikus vonatkozásban pedig a tekintélytisztelet megfogyatkozása, majd az *engedetlenség és fegyelmetlenség*. S bármennyire keményen és udvariatlanul hangzik

megjegyzésem, meg kell mondanom, úgy tapasztaltam, hogy a holland hierarchia nem tud mindenütt kellő erővel szembeszegülni a fegyelmezetlenségeknek. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a hollandok a II. Vatikáni Zsinat és az azóta megjelent pápai enciklika ellenére sem tudnak napi-rendre térni a coelibatus kérdése fölött, és sokan nem a tekintély szava értelmében keresik a megoldást, hanem annak ellenére.

Zárszó jövődölés helyett

Pillanatnyilag nehéz lenne megmondani, milyen eredményeket hoznak a holland egyház reformtörekvései. Jövődölésekbe senki sem szívesen bocsátkozik. E sorok írója sem. Legyen szabad azonban e tanulmány végén a bizalomnak helyet adnom. A helyszíni tapasztalatok alapján azt kell mondanom, hogy a felhozott problémák, *nehézségek és veszélyek ellenére sem olyan tragikus* a vallási helyzet Hollandiában, mint sokan — az újságok túlzó hírei alapján — gondolják. A vihar hullámai csak kicsi hányadát érik a holland hívek közösségének. A többség lelke mélyén ma is épp olyan szilárdan és buzgón vallásos, mint őseik voltak. Hogy milyen kegyelmi tartalékokkal rendelkeznek, elég talán megemlíteni, hogy a „legrosszabb” egyházmegyében, a rotterdamiban a húsvéti misén részt vevők számaránya 72,6⁰/₀, az átlagos vasárnapi templomlátogatók száma pedig 50,5⁰/₀. Három egyházmegyének a húsvéti részvételi aránya (Breda, 's Hertogenbosch, Roermond) 90⁰/₀ fölött van, s a vasárnapi szentmisén való részvétel három egyházmegyében (Groningen, Utrecht, 's Hertogenbosch) 70⁰/₀ fölött van. A szentmisén részt vevők, amint megfigyeltem, átlagosan 60—80⁰/₀-ban szentáldozáshoz járulnak. A szentségi életnek ez a nagyfokú fejlettsége a záloga a holland egyház szép jövőjébe vetett reményünknek és bizalmunknak.

Remélnünk kell, hogy ha a közeli években még sok nehézségen és szenvedésen kell is átvergődnie a holland egyháznak, amint azt *Schillebeeckx* vallja, végül mégis a bizakodóknak lesz igazuk. *Michel van der Plas*, a neves holland katolikus költő beszélt el Doornban, hogy a zsinatról szóló könyve után verses drámát készül írni. Mesedramája a modern emberiségről szól, Jancsiról és Juliskáról, akik elhagyták az atyai házat, s veszélyes kalandokba sodródtak a világ rengetegében. A jólét, a kényelem, a lélektelen hajsza és önimádat fogságában azonban rájönnek, hogy hálral vannak ítélve, s vissza kell térniük az atyai házba. A visszatéréshez legalább annyi bátorság és okosság szükséges, mint a távozáshoz. De visszatérnek, mert a boldogság otthon lakik.

A holland egyház tudja ezt, s ezért kell biznunk benne.

Jegyzetek

- ¹ *Joannes XXIII.* Litt. Encycl. „Ad Petri Cathedram”. 1959. június 29, AAS 51 (1959).
- ² *Müller, Otfried* (Hsg.): *Vaticanum secundum*. I. 217. St. Benno, Leipzig, 1963.
- ³ VI. Pál pápa beszéde a II. Vatikáni Zsinat 1965. nov. 18-i ülésén. Documenti. II. Concilio Vaticano II. Ed. Dehoniane. 1966⁴, 1356.
- ⁴ *Pastoraal Concilie*. 1967. ápr. 12. (nr. 7.). (A Holland Pasztorális Zsinat újságja. Teljes címe: *Pastoraal Concilie van de Nederlandse Kerkprovincie*.)
- ⁵ *Vö. Alfrink* kardinális felszólalásait. *Müller, Otfried* (Hsg.): *Vaticanum secundum*. II. 474., 496. St. Benno, Leipzig, 1965.

- ⁶ Vö. *Bihlmeyer—Tüchle*: Kirchengeschichte. III. 347. (204. § 6.) Vlag Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1965¹⁵.
- ⁷ Vö. *Bihlmeyer—Tüchle* i. m. III. 246.
- ⁸ *Suhard, Emmanuel Celestin* kardinális: „Az egyház a modern korban”. Nagyböjti pásztorlevél, 1947. (Idézet a bevezetőből.)
- ⁹ *L. Alfrink* kardinális szereplését, javaslatait. Müller, Otfried: Vaticanum secundum. III. 312, 448, 474, 496. St. Benno, Leipzig, 1965. Vö. *Saad Béla*: A zsinat budapesti szemmel. Bp., Vigilia, 1967.
- ¹⁰ L. II. Vatikáni Zsinat határozatai a strukturális reformokról: Püspöki synodusról: Decr. Christus Dominus. n. 5. Litt. Ap. Motu Pr. „Apostolica Sollicitudo”. A consilium presbyterale és consilium pastorale-ról: Decr. Christus Dominus. n. 27. és Decr. Presbyterorum Ordinis. n. 7. Litt. Ap. M. Pr. „Ecclesiae Sanctae” 15—17.
- ¹¹ A „consilium presbyterale” helyett a „senatus presbyterorum” megjelölést is használják, sőt a „coetus presbyterorum”-ot is. Vö. P. I. N. K. (kiad.): Senatus presbyterorum et consilium pastorale. Rotterdam, 1967.
- ¹² Vö. Litt. Ap. M. Pr. „Ecclesiae sanctae” I. 16—17. Ismerteti: *Vitányi György*: II. Vatikáni Zsinat. Bp., Ecclesia, 1967.
- ¹³ Vö. *Klostermann, Ferdinand*: Prinzipien einer Strukturreform der Kirche. IDO—C. Doss. 67—23. és IDO—C Hollaendische: Das hollaendische pastorale Konzil. IDO—C. Bull. 67—1.
- ¹⁴ L. De Volksrant, 1967. febr. 21.
- ¹⁵ L. 9. jegyzet.
- ¹⁶ Az IDO—C rövidítése az „Information Documentation sur l’eglise Conciliaire”-nek. Munkatársai közül néhány: *Schillebeeckx, Congar, Chenu, J. Courtney, R. Laurentin* stb.
- ¹⁷ K. S. K. I. rövidítése a „Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut”-nak. Vö. Mérleg, 1967. jan. (III. 1.)
- ¹⁸ *Schillebeeckx, Edward*: Kirche nach dem Konzil. Ausblicke für Holland. Diakonia, 1967. jan. (II. 1.), 1—15.
- ¹⁹ S. Congr. Rituum, 1967. V. 4.: „Instructio altera ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam”. Magyar nyelvű ismertetés: *Radó Polikárp*: A liturgikus megújulás újabb fázisa. Vigilia, 1967. június. (XXXII. 6.) 409—411.
- ²⁰ Vö. *Zirngast, Helmut*: Was ist in Holland los. Bibel und Liturgie, 1967. márc.—ápr. (40. 2.) 124—130.
- ²¹ Vö. Diakonia, 1966. dec. (I. 6.) 344—354.
- ²² Pastoraal Concilie. 1967. ápr. 12. (n. 7.)
- ²³ *Gerardus de Vet* (1917—1967) életéről Pastoraal Concilie. n. 7. *Willem M. Bekkers*-ről: *Rooijackers, Lambert*: Handel auf Zukunft. Bischof Willem M. Bekkers, Diakonia, 1967. jan. (II. 1.) 15—25.
- ²⁴ *Herbort, H. L.*: Hollands Katholiken riskieren eine Menge. Die Zeit, 1967. márc. 3. (fényképekkel).
- ²⁵ *Godin* abbé volt egyik úttörője a missziós pasztorációnak. Az ő vezetésével, *Suhard* kardinális támogatásával 1944 januárjában alakult meg hivatalosan a „Mission de Paris”.
- ²⁶ Bildpost, 1966. júl. 31. (31 14.)
- ²⁷ Die Bischöfe von Holland: Pastorale Richtlinien der hollaendischen Bischöfe über das Priesteramt in den Niederlanden. IDO—C. Bull. 67—2.
- ²⁸ *Klostermann, Ferdinand*: Die Bewegung der geistlichen Berufe in Westeuropa. Der Seelsorger, 1967. (37), 2, 114—122.
- ²⁹ Seminarium, 1965. 4. 835.
- ³⁰ *Poeisz, J.*: The Priests in the Dutch Church Province. K. S. K. I. Den Haag, 1967. 5.
- ³¹ A Holland Pasztorális Zsinatról bővebben: *Goddijn, Walter*: Das hollaendische Pastorkonzil als Anwendung des diözesanen Pastoralrates. Der Seelsorger, 1967. júl. *Csanád B.*: Új Ember, 1967. júl. 23.
- ³² Pastoraal Concilie, 1967. ápr. 12.
- ³³ Vö. *Gál Ferenc*: VI. Pál pápa körlevele az Oltárszentségről. Vigilia, 1966. jan. (XXX. 1.) 1—6.
- ³⁴ De nieuwe catechismus. Geloofsverkundiging voor volwassenen. Amsterdam stb., 1966.
- ³⁵ *Schillebeeckx* i. tanulmánya. (L. 18. jegyzet.)
- ³⁶ Magyar nyelvű ismertetés: *Radó Polikárp*: Élmények és érdekességek a nemzetközi hittudományi kongresszuson. Vigilia, 1966. dec. (XXXI. 12.) 840—843.

Szigeti Kilián

A zenére vonatkozó utasítás a szent liturgia keretében

Szent X. Pius pápa Motu proprioja (1903) óta nem volt olyan nagyfontosságú egyházzenei intézkedés, mint az 1967. márc. 5-én kiadott és május 14-én életbelépett „*Instructio de musica in sacra liturgia*”. Mivel ez a rendelkezés lényegesen érinti megújuló liturgiánkat, célszerűnek tartjuk rövid ismertetését az érdeklődőkhöz eljuttatni.

Az új Instrukció megtartja a hagyományos kifejezést, amely szerint az egyházi zene a „*liturgia szolgáltója*”. Éppen ezért a liturgia reformja mindig szükségképpen érinti az egyházi zenét.

X. Pius pápa liturgiko-muzikális rendelkezései többé-kevésbé *megvalósíthatatlan célt* tűztek ki programul. Ezzel szemben a II. Vatikáni Zsinat számolt minden realitással és követelményeit a megvalósíthatóság keretén belül állította fel.

X. Pius pápa reformja az ünnepélyes liturgia keretében *kizárólag a latin nyelvet* engedélyezte. Ezen elv alapján az egyházzeneszek kiépítettek a latin nyelvű klasszikus egyházi zene fellegvárát, míg a liturgikusok a nyelvi nehézségek megkerülésére mellőzték az ünnepélyes liturgiát és helyette a csendes miséből, a missa lectából indultak ki. A liturgikus mozgalmat a recitált csendes misére alapozták. Így természetesen a két mozgalom nehezen talált egymásra és semmiképpen sem oldotta meg a nagy pápa egyházzenei és liturgikus eszményét. A latin nyelv okozta válaszfalat itt-ott áttörték a népnyelv javára tett kisebb helyi engedelmények, de gyökeres megoldást csak a II. vatikáni zsinat hozott, amikor tág teret engedett a liturgiában a népnyelvnek. Ezzel leomlottak az akadályok az egyházzenei liturgikus reform találkozása és egységes megoldása előtt.

A II. vatikáni zsinat szellemében való első ilyen irányú rendelkezést az 1963. dec. 4-én kihirdetett *Liturgikus Konstitúció* tartalmazza. Ez azonban csak rövid tíz pontban foglalkozik az egyházi zenével s inkább csak általános elveket szegez le. — A Liturgikus Konstitúció végrehajtási utasítása, az 1964. szept. 26-án megjelent *Instructio (Inter Oecumenici)* pedig éppen csak utal az egyházi zenére. Ezek után minden oldalról nagy érdeklődéssel várták a most megjelent *Instructiót*.

Alapvetően fontos az *Instructio* azon elvi döntése, amely minden liturgikus cselekménynél normának, *mintának az énekesen végzett liturgiát* jelöli meg. „A liturgikus cselekmény nemesebb alakot ölt — mondja az

Instructio —, ha énekesen végzik, ha a különböző segédkezők a maguk feladatát végzik, a nép pedig bekapcsolódik. Ebben a formában szívhez szólóbban fejeződik ki az imádság, jobban megnyilvánul a szent liturgia titka, annak hierarchikus jellege és nyilvánvalóbbá lesznek a közösség sajátos tulajdonságai. A szívek egysége a szavak egységén keresztül mélyebben valósul meg, a lelkek a szent dolgok ragyogásában könnyebben emelkednek a magasba és az egész szertartás világosabban előképezi azt, ami (a mennyei) Jeruzsálem szent városában történik” (5. pont).

Ez az elv hármat foglal magában, ami egyébként az egész Instrukción végighúzódik: 1. Az énekes forma mindig előnyben részesítendő a recitált formával szemben; 2. A liturgiában minden részt vevő a maga szerepét végezze és csak a magáét és 3. a nép tevékenyen kapcsolódjék be.

Ugyanakkor az Instructio óv a másik végtől is és így figyelmeztet: „Szem előtt kell tartani, hogy a liturgikus cselekmény ünnepi volta nem annyira az ének díszesebb formájától, sem a szertartások tündöklőbb pompájától függ, mint inkább a méltó és istenfélő végzéstől, amely mindig tekintettel van a liturgikus cselekmények teljességére, vagyis minden résznek a maga természete szerint való végzésére” (11. p.).

Hogy minden részt „a maga természete szerint” végezhesünk, vizsgálat tárgyává kell tennünk a liturgikus énekek különböző csoportjait. Ezek a következők:

1. A papság és hívek egymásközi köszöntése. (Dominus vobiscum stb.)
2. *Acclamatiók, felkiáltások.* (Az evangélium bevezető szavai, és a liturgikus reform folyamán még bevezetendő más hasonló felkiáltások.)
3. *Cantillatiók.* (Ilyen néven foglaljuk össze a liturgikus olvasmányok; lectio, epistola, evangélium éneklési módját.)
4. *Credo éneklése.* (Ez külön műfajt képvisel és lehetőleg az egész közösség éneke.)
5. *A szorosan vett énekek két csoportja:*
 - a) az *Ordinárium énekei* (Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus Dei);
 - b) a *Proprium*, vagyis a mise változó énekrészei (Introitus, Graduale, Alleluja, Tractus, Sequentia, Offerorium, Communio).

Az Instructio világosan kifejti, hogy a minden részében énekelt eszményi mise-formától a mindvégig recitáltig *sok fokozat lehetséges* és szabad is élni a közbeeső fokokkal. Mégis a tökéletes megvalósítás helyes sorrendje érdekében három fokozatot állít fel. Ezek csupán irányelvek, amelyek szerint a hívek bekapcsolódó részvételét megvalósítani tanácsos.

Az első fokozat szerint éneklendők:

- a pap köszöntése és a hívek válasza,
- a könyörgés,
- az evangéliummal kapcsolatos acclamatiók,
- az áldozati adományok feletti imádság,
- a prefáció a bevezető párbeszéddel és a Sanctussal,
- a kánon vége, a Per ipsum . . .
- a Miatyánk a bevezetéssel és könyörgéssel,
- a Pax Domini,
- az áldozás utáni imádság,
- az elbocsátási formula.

Vagyis összefoglalóan az éneklés első fokozatába tartoznak a pap összes hangosan végzendő szövegei, kivéve a Szentlecke, amit ilyenkor is olvashat.

Az eszményi szentmise *második fokozatában* ezekhez hozzáveszi az Ordinarium énekeit és a hívek könyörgését, míg a *harmadik fokozatban* még a Propriumot, vagyis a mise változó énekrészeit és az olvasmányokat kapcsolja hozzá.

Ha az így felsorolt éneklendő anyagot szorosan a klasszikus forma szerint kellene értenünk, akkor a II. vatikáni zsinat reformja is megtorpanna a megvalósíthatatlanság problémája előtt. De éppen a jelen Instructio ad olyan törvényerejű megoldásokat, amelyek az elv teljes megvalósítását lehetővé teszik.

A 32. pontban ui. így nyilatkozik: „Az egyes helyeken virágzó törvényes gyakorlat — helyenként engedéllyel is jóváhagyva —, amely szerint a Graduale-könyvben található *introitus, offertorium és communio énekeit* más énekekkel helyettesítik, az illetékes területi egyházi hatóság döntése szerint megtartható, csak az ilyen énekek feleljenek meg a szentmise részeinek, az ünnepnek vagy a liturgikus időnek. Ezeknek az énekeknek szövegét ugyanazon területi hatóságnak kell jóváhagynia.”

Ezek alapján a mi „*Szent vagy, Uram*” énekeink teljes mértékben, jogosan és a liturgia törvényeinek megfelelően helyettesítik a misekönyvben, ill. Graduale-könyvben lévő megfelelő énekeket. Azokat tehát a misézőnek nem kell elmondania, hanem a hívekkel együtt énekelheti népénekeinket. (Ilyen jellegű engedélyt Kovács Sándor püspök úr már az elmúlt évben szerzett énekeink egy kisebb csoportjára vonatkozóan.) Az Instrukciónak ez az engedélye vonatkozik az *introitusra, offertoriumra és communióra*.

Az *Ordinarium énekeivel* kapcsolatban az 55. pontban találunk némi utalást. „Az illetékes helyi egyházi hatóságnak kell eldöntenie, hogy a régebbi századokból származó megzenésített népnyelvű szövegek használhatók-e, bár nem egyeznek mindenben a törvényesen jóváhagyott liturgikus szövegekkel.” — Az Instructio említett kommentárja ezzel kapcsolatban pozitív álláspontot foglal el, és nem találná bölcs dolognak, ha némi szövegkülönbség miatt az ilyennel rendelkező népek elejtenék a százados gyakorlatot. — Nálunk a *régebbi énekeskönyvek énekei* eléggé szorosan követték az Ordinariumot. A *Zsaskovszky—Tárkányi* énekeskönyv miseénekei már szabadabban kezelték a Gloria, Sanctus stb. szövegét. Mindenesetre a magyar püspöki karnak joga eldönteni, hogy ezek helyettesíthetik-e a pap számára az Ordinarium liturgikus szövegét.

Külön kell szólnunk a szentlecke utáni *graduale-énekről*. Ez a fentebbi felsorolásban nem szerepelt. A mise *gradualeja* a „liturgia verbi”, vagyis az „igeszolgáltatnak” szerves része. Míg az *introitus, offertorium és communio* valamilyen cselekményt, vonulást kísér addig a *graduale* öncélú ének. Ezalatt mindenki énekel vagy hallgatja az éneket. A liturgia cselekménye ezalatt nem megy előbbre, illetve maga az ének a liturgia. — Itt tehát felmerülhetne az a gondolat, hogy alkalmazkodnunk kell a mise-, ill. Graduale-könyvben található megfelelő szöveghez.

Szerencsére segítségünkre jön az ún. „*Graduale simplex*”, amely még nem jelent meg ugyan, de már készen várja a nyomdát. Ebből tudjuk, hogy a hivatalosnak szánt Graduale simplexben nem lesz minden misének külön *gradualéja*, mint ma a misekönyvben van, hanem egyes időszakoknak, misecsoportoknak lesz egy-egy közös *gradualeéneke*. Ezeknek szövege nem fogja követni a misekönyv gazdagabb énekszöveg mennyiségét. (Ez év őszén a római püspöki szinodus elé terjesztendő tervezet

szerint a mise többi énekeire is lesznek ilyen időszaki, ill. összefoglaló énekcsoportok!) — Ez a tény megadja nekünk is azt a lehetőséget, hogy a hivatalos szövegtől eltérő szövegű énekeket énekeljünk graduale helyett. Hogy ez milyen lesz, a magyar püspöki kar határozatától függ. A liturgikus és zenei bizottság feladata, hogy erre vonatkozóan indítványt tegyen. Mivel a graduale lényege szerint zoltáréneklés (régőbbi liturgikus könyvek egyszerűen „psalmus” néven jelölik!) szerintünk népünk számára legszerencsésebben megfelelne, ha régi énekeskönyveinkből kellő számú magyar zoltáréneket felújítanánk. Ez biztosan megfelelné annak a szándéknak, amit az Egyház a graduale énekeltetésével el akar érni. (Hogy ez a graduale-zoltár zenei formáját illetően reszponzóriumos, vagyis felelgetős formában kerül-e előadásra, vagy népénekeinkhez hasonló versszakos alakban, tartalmi szempontból teljesen mindegy.)

Az *Instructio* kitér a *szentmise énekeinek szerepelosztására* is. A párbeszédnek természetesen módon megoszlanak a pap, ill. segédkezők és a hívek között. Az acclamatiók, felkiáltások (a liturgia további reformja keretében több kerül sor ilyenre), a nép válaszai a pap szavaira, ill. cselekedeteire. A miséző és segédkező kénékeket a rubrikák pontosan szabályozzák. De az *Ordinárium* és a *Proprium* énekeinek előadásmódjára több lehetőség adódik. Az *Instructio* minden lehetőséget megenged és semmiféle végletet nem tart kívánatosnak. Bár tíz helyen említi, hogy a népet a tevékeny bekapcsolódásból ne zárják ki, de ugyanakkor kívánja, hogy az egyházzene eddigi klasszikus repertóriumát meg kell tartani és a szentmiséken énekelni. Ennek kapcsán többször is szól az énekkarról.

„Működjenek kórusok, énekkarok vagy *Schola cantorumok* és buzgón támogassák azokat, különösen a székesegyházakban és más nagyobb templomokban, szemináriumokban és a szerzetesek tanulmányi házaiban” (19. p.).

„Ha a *mise Ordináriumát* több szólamú feldolgozásban éneklük, az énekkar végezheti azt a szokott elvek szerint akár „a capella”, akár hangszeres kísérettel, csak a nép a bekapcsolódásból ne legyen teljesen kizárva” (34. p.).

„A bazilikákban, székesegyházakban és más nagyobb templomokban működő énekkarok, amelyek a zene felbecsülhetetlen értékű kincseinek megőrzésével és ápolásával a századok folyamán nagy dicsőséget szereztek maguknak, a helyi egyházi hatóságoktól elismert és jóváhagyott hagyományos irányelvek szerint továbbra is megtartandók a szent cselekmények fényesebb végzésére” (20. p.).

Sőt az mondja: „Scholák, ha kisebbek is, legyenek a kisebb templomokban is” (19. b. pont).

Ha pedig nincs mód énekkart szervezni, kívánja, hogy legalább egykét kiképzett előénekes legyen, akik vezetik az éneket és egyes dallamokat előénekelnek (21. p.).

Nagy jelentőségű, hogy az *Instructio* megszünteti az énekkarban a nők háttérbe szorítását. Kifejezetten megengedi a teljesen női kart is, csak a női kar nem foglalhat helyet a szentélyben (22. p.).

Ugyancsak tág engedélyeket tesz a hangszeres zenének. Semmiféle hangszer használatát nem tiltja kifejezetten, csak általánosságban kívánja, hogy a kizárólagosan profán jellegű hangszereket ne alkalmazzák. De hogy melyek tartoznak ezek közé, azt a helyi ízlésre bizza — rend-

kívül bölcsen. Amit ma profánnak tartunk, az holnap szent hangszer lehet. Nem a hangszer maga teszi szentté a zenét, hanem az a kérdés, milyen muzsikát játszunk valamilyen hangszeren. A zene szent voltának kell megszentelnie a hangszert.

Azt is lehetővé teszi az Instructio, hogy a nagyhét három utolsó napján is kísérheti hangszer az éneket.

Látszólag korlátozza az Instructio az *orgona használatát* a mise alatt. De ez csak látszat. Mert ha a misén megkívánt énekeket valóban eléneklilik, akkor nem is marad más lehetőség az orgonálásra, mint amit az Instructio megenged. Szabad ui. az orgonának önállóan szólnia a mise előtt és elején az introitus kezdetéig, illetve a kezdő énekig, a felajánlás alatt, áldozás alatt és után és a mise végén. Kérdéses csak a kánon alatti kis idő a Sanctus eléneklése után és Úrfelmutatás után a Per ipsum-ig. Viszont tudjuk, hogy az Instructio óta megjelent liturgikus rendelkezés szerint a kánont a pap hangosan mondja vagy éneklilik, tehát természetes, hogy hangos ima vagy ének alatt nem szól az orgona.

Az *ének nyelvére vonatkozóan* az Instructio szabad kezet enged a hagyományos egyházzenei művek latin nyelvű előadására. Sőt megkívánja, hogy a lelkipásztorok gondoskodjanak arról, „hogy a nép nyelven kívül a krisztusi hívők latin nyelven is tudják a mise Ordináriumának rájuk tartozó részeit együtt mondani vagy énekelni” (47. p. és a Liturgikus Konstitúció 54. p.).

Azt is kifejezetten említi, hogy semmi akadályja annak, hogy ugyanazon misében egyes részeket *latinul, másokat nép nyelven* énekeljenek (51. p.).

Az *egyházzene különböző fajai között a gregorián* megtartja első helyét. „A gregorián ének, mint a római liturgia sajátja, első helyet foglal el az egyenrangúak között. Énekeljék annak dallamait, amint alkalmas, a hivatalos kiadások szerint” (50. p.).

„Meg kell becsülni, értékelni kell és alkalomadtán előadni az egy vagy több szölamú más zeneműveket, akár a hagyományos kincsestárból, akár új művek közül valók” (50. p.).

Az újonnan születendő *egyházi zene nagy jövőnek néz elébe*. A lehetőségek erősen kitágultak. Másrészt a nagy szabadság magában hordja a lehetőséget, sőt veszélyt, hogy sok művészietlen dolog születik és jut be a templomokba. Ezért kétszeres az egyházi zenészek felelőssége, hogy az egyházzene új útja milyen irányban halad tovább. Most különösen áll Ööthe kijelentése, amely szerint a művészek a felelősök a sok giccsért, mert nem gondoskodtak elegendő művészi alkotásról.

Irodalom

- Agustoni, L. Instructio de Musica in Sacra Liturgia. — Notitiae. Citta del Vaticano 1967. 27. sz. 81—108. lap.
- Amon, K.: Die Instruktion „Musicam Sacram”. — Heiliger Dienst. Salzburg 1967. XXI. Jahrgang Folge 2. 54—65. lap.
- Angles, H.: Die Instruction „Musicam Sacram” mit einem Kommentar von Msgr. Higinio Angles. — Musicae Sacrae Ministerium. Roma 1967. Vol. IV. N. 2—3. 17—47. lap.
- Instructio de Musica in Sacra Liturgia. Typis polyglottis Vaticanis 1967.
- Instructio de Musica in Sacra Liturgia. — Ephemerides Liturgicae. Roma 1967. Fasc. III—IV. 193—298. lap. (Fejezetenként más-más szakértő alapos kommentárjával.)
- La musica nel rinnovamento liturgico. — Atti della settimana internazionale de Musica Sacra. Torino 1966.

Pfeifer János

VI. Pál pápa körlevele a népek fejlődéséről

Az egyház isteni alapítójának szándéka szerint az emberiség édesanyja és tanítómestere. Elsődleges feladata, hogy a krisztusi üdvösségüzenetet hirdesse, az embereket az örök üdvösségre vezesse, a világot hazavigye Istenhez: Alkotójához és Teremtőjéhez. Küldetésénél fogva mindig gondja volt és törődött gyermekeivel. Az Üdvözítő minden munkája, fáradtsága és tevékenysége az emberre irányult, akit saját vérével váltott meg. Isten az embert összekötő kapocsnak teremtette a szellem és az anyagvilág közé. Lelkével Istenhez, testével az anyagvilághoz tartozik. *Lelke létbehívásának pillanatában már elválaszthatatlan az anyagtól és kiteljesülésének során is annyira az anyagvilághoz van kötve, hogy nélküle nem nyerheti el még örök üdvösségét sem.* Sőt az örökkévalóságban is megmarad szubstanciális egysége, a lélek együtt fog élni a föltámadásban megdicsőült anyagi testtel. „Minden embernek egy művet — opust — kell felépítenie, amelybe belejut valami a Föld minden eleméből. Maga alakítja saját lelkét földi napjainak egész során végig, s ugyanakkor közreműködik egy másik munkában — egy másik opusban is —, amely bár szorosan irányítja, de végtelenül túl is szárnyalja egyéni sikeirenek távlatait. Ez a mű a világ beteljesülése.” (*Teilhard de Chardin.*)

Az anyag részes volt a bűnbeesésben, részes az érdemszerzésben, de részes lesz a megdicsőülésben is. Maga az Üdvözítő is magára öltötte az anyagot, a Világot, mint köpenyt (amictus Mundo). A megtestesült Ige hatalma kisugárzik az anyagba is, leszáll az alsórendű erők legsötétebb mélyére és Belőle, mint Központból kiáradnak azok az erőhullámok, melyek az ember természetfeletti és érdemszerző cselekedeteit irányítják. Az anyagvilág tehát a minket körülvevő dolgok, energiák, teremtmények összessége, érzékelhető, mozgó és változatos erőtér, amelynek ölében elmerülten élünk. Egyrészt tehát életünkben lánc, fájdalom, bűn, fenyegető valami, ami elnehezít szenvedést hoz, sebez, kísért. *Az embernek ezt az anyagvilágot is meg kell szentelnie,* hiszen az is sóvárogva várja Isten fiainak kiteljesülését és a múlandóság szolgai állapotából való felszabadulását (Róm 8, 19—22). *Az ember az anyagon keresztül vesz részt Isten teremtői munkájában, az anyagon keresztül hódítja meg és hajtja hatalma alá a természet erőit, az anyag segítségével jut előbbre a tökéletesség útján* és csak rajta keresztül kapcsolódik Istenhez. Krisztus még a szentégekben is az anyagon keresztül árasztja az embert megszentelő kegyelmet. Az ember lényege és életének célja tehát nem az anyagtól és az

anyagvilágból álló világmindenségtől való elfordulásban áll, hanem annak megszentelésében.

Ezek a gondolatok szinte egészen új életszemléletet adnak az embernek, hogy önmaga megszentelésében a világ javait eszköznek tekintse, melyek nélkül nem juthat Istenhez az örök üdvösségre. Létünkhöz és létezésünkhöz, emberi kiteljesülésünkhöz, személyiségünk kialakításához, egyéni és közösségi életünkhöz egyaránt szükséges az anyagvilág. Az emberi testet öltött Ige istenemberi élete áll a világba hívott ember előtt, hogy az Ő nyomdokain járva, nem a világot megvető fájdalommal és reménytelenséggel járja útját, hanem annak tudatában, hogy ezen a földön minden az övé az Istenhez vezető út megjárásában és a tökéletes ember kiteljesítésében. Minden csak eszköz a végső cél: Isten elérésében. *Az ember tehát nem a világba csontosodott egzisztencialista, hanem az azt tökéletesítő értelmes lény. Nem a halálra szánt létben vergődő földi vándor, hanem világhódító útra indított és örök életre hívott koronája a teremtett világnak.* A pápák szociális enciklikái tehát az emberről, mint individuális és társadalmi lényről tárgyálnak és rámutatnak arra, hogyan jusson el a tökéletességre, hogyan tegye boldoggá az emberi közösséget és hogyan hatjsa hatalma alá a világmindenség erőit.

Előzmények

Az egyház pápái a múlt század közepe óta különösen nagy gondot fordítanak a szociális kérdés megoldására. Egymás után adják ki körleveleiket a társadalmi problémák megoldásával kapcsolatban. Szinte azt mondhatnánk, hogy nincsen olyan társadalmi és gazdasági kérdés, amihez a pápák nem szóltak volna hozzá és amivel kapcsolatban nem nyilatkoztak. Csak a legnevesebb szociális körleveleket említjük meg tanúbizonyságul arra, hogy *az egyház mindig törődött híveinek gazdasági és társadalmi helyzetével.* Az industrialista társadalom megszületésekor már foglalkozott a munkásság és a dolgozó nép helyzetével.

XIII. Leó 1891-ben adja ki híres körlevelét a munkásság helyzetéről (*De conditione opificum*). Ebben a körlevélben a gazdasági liberalista kapitalizmust, a korlátlan szabadversenyt, a piaci kereslet és kínálat tartathatlan állapotát határozottan elítéli. Kifogásolja az államhatalomnak, mint a közjó órének a tehetetlenségét és tétlenségét. *Kiáll a munkásegyletek megalakítása mellett, amelyekből később a szakszervezetek fejlődnek.* Állást foglal a kapitalizmus és egyben a szocializmus ellen is, mert egyiket sem tartja alkalmasnak arra, hogy a munkásság helyzetén segíteni tudjon. A bajok orvoslását csak az egyház, állam és a munkásság közreműködésével tartja megoldhatónak. *Legnagyobb érdeme, hogy már akkor sikraszáll a munkásegyletek mellett, amikor azt még az államtörvények tiltották.* Igazságos munkabért és munkát követel. Sajnos, a pápa — mint általában mindig — mindkét oldalról támadásban részesül.

XI. Pius 1931-ben adja ki a másik híres szociális körlevelet a társadalmi rend talpraállításáról és annak az evangélium szellemében történő tökéletesítéséről (*De ordine rerum socialium ad evangelicae legis normam instaurando et perficiendo*). Beszél a tulajdonjogról, de elítéli az azzal történő visszaélést és hangsúlyozza a tulajdon szociális jellegét. Foglalkozik a tőke és munka viszonyával, a proletárok megváltásával, az igaz-

ságos munkabérrel, a hivatásrendiséggel. *Elítéli a kapitalizmust*, foglalkozik a szocializmusban történt változásokkal és sürgeti a keresztény megújulást a tömegnyomor enyhítésére.

XII. Pius nem adott ki szociális körlevelet, de beszédeiben állandóan foglalkozott a tömegek nyomorúságával. Hangsúlyozza a használati jog elsőbbségét a tulajdonjoggal szemben, kötelezi az államot munkaalkalmak teremtésére és a családvédelemre, védelembe veszi az ember személyi méltóságát, a jogrend helyreállítását, tartós békét sürget a háború borzalmai után. *Az egyházat a társadalom életet adó és éltető alapelveinek vallja, amely a társadalmi életet szeretettel van hivatva megtölteni és az embereket a kegyelem erejével szegszentelni.*

XXIII. János pápa új életet és szellemet hozott az egyházba. Két nagy enciklikája és a zsinat összehívása forradalmat jelent és bámulatot vált ki a világban. Szakít elődeinek magatartásával, szeretettel és megértéssel fordul a szocialista országok felé. 1961-ben adja ki a Mater et Magistra enciklikát a társadalmi élet dinamizmusáról (*De processibus recensioribus rerum socialium ad praecepta christiana componendis*). Összefoglalja az egyház társadalomtalanítását, vázolja az állam feladatait. Emberibb életet követel a munkásság számára, igazságosságot és egyensúlyt a társadalmi és gazdasági életben, egyensúlyt nemzeti és nemzetközi síkon. Nyíltan kimondja és beismeri, hogy a társadalmi fejlődés a szocializálódás felé halad. Praktikus tanácsokat ad a bajok orvoslására. A *Pacem in Terris* körlevelében sürgeti a világ békéjének biztosítását, elítéli a háborút, követeli az atomfegyverek megsemmisítését, elengedhetetlennek tartja a leszerelést és szükségesnek egy nemzetközi fórum felállítását (*De pace omnium gentium in veritate, iustitia, libertate et caritate constituenda* 1963). Mindkét körleveléből igaz, meleg szeretet sugárzik az összes emberek felé.

VI. Pál pápa az *Ecclesiam suam* enciklikában keresi azokat az utakat, melyeken az egyháznak a mai modern korban kell járnia, hogy feladatát teljesíteni tudja (*Quibus viis Ecclesiam catholicam munus suum in praesenti exseque oporteat* 1964). Minden jószándékú embert párbeszédre és egyetértésre hív, hogy az emberiség békében építhesse jövőjét.

A II. Vatikáni zsinat pasztorális konstitúciójában János pápa örömeivel és reménységével fordul a világ felé. Az ember és család méltóságáról, az emberiség reménykedéséről és küzdelmeiről, gazdasági, társadalmi és politikai tevékenységéről szól. Az egyháznak jelen kell lennie a világban és aktív részt kell vennie annak felépítésében. Mindezt párbeszédés formában, nem autoritatív módon akarja megvalósítani, hogy valóban béke legyen a világban.

Röviden tehát, az egyház már a múlt század végén felismerte és mérlegelte a munkásság szomorú helyzetét, sürgette a társadalmi rend talpraállítását, életet adó és éltető erejével megtölti a társadalmi rendet, az újra és újra megújuló fejlődést hozzászabja a keresztény parancsolatokhoz, békét akar a népek között, keresi a boldog életre vezető utat, örömmel és reménységgel néz az emberiség jövője felé. *Az anciklikákban lefektetett szociális tanítását az idő szava váltja ki és szabja a mindenkori élethez és fejlődéshez.* Tekintettel van az idők követelményeire és észszerűségeire. Ezek ellenére mégis bátran mondhatjuk: *túl öreg ahhoz, hogy minden újítóval versenyt fusson, de nagyon fiatal ahhoz, hogy bár-*

kitől is lemaradjon. Ennek bizonyosságára vizsgáljuk közelebbről az egyház legújabb társadalmi jellegű körlevelét a népek fejlődésének előmozdításáról (*De populorum progressionem promovendam*).

A Populorum progressio

VI. Pál pápának ötödik körlevele. Az Ecclesiam suam enciklika után a második szociális jellegű, társadalmi és kulturális vonatkozású körlevél. Ez év március 26-ikán, húsvét napján látott napvilágot. A Wiener Kirchenzeitung „Kenyeret, békét, szabadságot, igazságosságot, párbeszédet” címet adja neki. Nyolcvanhét artikulusból áll, bevezetésre, két nagy fejezetre és a befejezésre oszlik. A Szentatya az enciklika első példányszámából ötöt a saját kezű aláírásával látott el és azokat a következő címekre küldte meg: U Thant ENSZ-főtitránknak, az UNICEF — az ENSZ gyermekügyi bizottságának, a FAO — az ENSZ élelmezésügyi és közellátási bizottságának, a Caritas Internacionális vezetőségének, a Justitia et Pax pápai bizottság vezetőjének: Maurice Roy érseknek.

A bevezetésben a népek fejlődéséről (1—5), az első részben a teljes-tökéletes emberről (6—42), a másodikban az emberiség szolidáris fejlődéséről (43—80), a befejezésben a cselekvés szükségességéről van szó. Az első rész az általános emberi fejlődéssel foglalkozik, átfogó képet nyújt a homo oeconomicusról. A második rész tárgya az emberiség fejlődése. Bizonyítéka annak, hogy az emberiség fejlődése a közösségi tudat kialakulása és az összetartozandóság tudata felé halad.

A ránk maradt feudalista-kapitalista társadalom ellenmondásai, káros hatásai és csökevényei megnehezítik találkozásunkat és beleilleszkedésünket a szükségszerűen és kategorikusan a szocializmus felé haladó industrialista társadalomba. A gazdagok állandóan gazdagabbak, a szegények pedig szegényebbek lettek. Arról van szó, hogy egyik ember se lehessen a másiknak rabszolgája, tudja meghódítani a természet erőit, faji, vallási és származási megkülönböztetés nélkül részesülhessen a kultúra javaiban és a fejlődés vívmányaiban. Tudjon valóban mindenki emberhez méltó életet élni, teljes tökéletes ember lenni. Az emberi szabadságjogok ne üres szavak legyenek, hanem tényleg előbbre vigyék az emberiség fejlődését, boldogabbá tegyék az emberi életet. Joggal és bátran mondhatjuk, hogy az enciklika hadüzenet a kapitalizmus felé és halomra dönti mindazokat a vádakat, hogy az egyház a gazdagok oldalán áll és a kapitalizmus barátja. De hagyjuk megszólalni magát az enciklikát.

Az enciklika gondolatmenete

Az egyház mindig figyelemmel kísérte a népek fejlődését, főleg azokat, akik az éhínségből, nyomorúságból, ragályos betegségekből és a tudatlanságból ki akartak emelkedni, hogy részt vehessenek a civilizáció gyümölcsseiben, kamatoztathassák tehetségüket és emberhez méltó életet élhessenek. A zsinat még inkább tudatosította az egyházban az evangélium tanítását, hogy a népek szolgálatába álljon és a történelem döntő pillanatában hozzájáruljon a sürgős problémák megoldásához. Az egyház sürgeti a cselekvés szükségességét.

Miután hivatkozik elődeinek körleveleire és a vatikáni zsinatra, megállapítja, hogy *a szociális kérdés manapság világméreteket öltött*. Ezt maga is látta, mikor még mint milánói érsek Latin-Amerikában és Afrikában járt. Ezt tapasztalta a Szentföldön, Indiában és az ENSZ közgyűlésén. A világ fóruma előtt mondott beszédében is védelmébe vette a szegénységet. Szomorú tapasztalatai és a zsinat szelleme sarkallta arra, hogy fölállítsa a „Iustitia et Pax” pápai bizottságot. Ennek az a feladata, hogy az Isten népében állandóan ébrentartsa a mai időktől ráhárított kötelességek teljesítését: *Előmozdítani a szegény népek fejlődését, a nemzetek között ápolni a szociális igazságosságot, hathatós segítséget nyújtani a fejlődésben levő népeknek*. (Progressus, iustitia socialis, subsidia).

A bevezetés végén közelebbről és konkrét formában megadja az egész enciklika kettős célkitűzését: kialakítani a tökéletes embert és megszervezni az emberi kapcsolatokat (anthropologia — solidaritas). A pápa nem kételkedik abban, hogy ezen a téren minden jóakarú ember együtt fog dolgozni megfelelő tanácsokkal és hathatós cselekedetekkel.

A tökéletes ember fejlődése

Ez a rész is három fejezetre oszlik: felveti a problémát, kifejti az egyház álláspontját és vázolja a teendőket. Az ember vágyódik a boldogság után. *A kolonializmus megzavarja a népek egyensúlyát, a szegénység nyugtalanságot okoz, súrlódás van a régi és új világ között*. Az egyház terjeszti a kultúrát, hogy az ember több legyen, egyén és közösség felelősségének tudatára ébredjen, a dolgok értékrendje megmaradjon, az ember emberibb ember legyen. A tennivalók között hangsúlyozza a feltétlen és korlátlan tulajdonjog elvetését, követeli a javak igazságos elosztását, megállapítja a munka kettős jellegét és elítéli a nyereségvágyra épülő kapitalizmust. Reformokra van szükség, nem erőszakra. Mindent az emberért, családért, népért, a kulturális haladásért, *az Isten és ember felé megnyíló humanizmusért*.

Az emberi természetnek velejárója, hogy ment legyen a nyomorúságtól, biztosítva legyen megélhetése, egészsége. Sohasem akar olyan helyzetbe jutni, hogy emberi méltósága veszélyeztetve legyen. Többet akar alkotni, tudni, szerezni, több ember akar lenni. Mégis sokszor olyan körülmények között kénytelen élni, amelyek mindezt illuzórikussá teszik. Ugyanezt mondhatjuk minden népről, de különösen azokról, akik most nyerték el önállóságukat és függetlenségüket. Ezek is fel akarnak emelkedni, hogy az emberi közösségben elfoglalhassák méltó helyüket. A gyarmatosító hatalmak saját érdekeiket, hatalmukat és tekintélyüket védve, mindezt megakadályozták és siralmas állapotokat hagytak maguk után. *A monokultúra, az egyenetlen árak és áringadozások, a korlátlan szabadverseny és profitéhség feszültségeket okoztak, ellentéteket szültek, az életszínvonal emelkedését lehetetlenné tették*. A gazdagoknak mindene megvan, a szegények csak nagy nehezen jutnak előbbre. Az egyensúly felfordulása mindinkább fenyegetővé válik. A szociális ellentétek világméreteket öltenek.

Mindehhez hozzájárul a földi javak birtoklásának és használatának égbekiáltó igazságtalansága. Egyes országokban a nép bizonyos kicsi rétege élvezi a civilizáció összes gyümölcseit, a nép nagyobbik része nyo-

morban és szegénységben sínylődik. Meg van fosztva minden kezdeményezéstől és felelősségtől is. Az élet- és munkalehetőségek összeegyeztethetetlenek az emberi méltósággal. *Az öregek a régi életkeretekhez ragaszkodnak, a fiatalok az új felé fordulnak.* A hagyományos kultúrák összeütköznek az industrialista kultúra modern formáival. Ebben a zűrzavarban az emberek ígéretes és messianizmusok felé fordulnak, melyek egy álomvilág csalo képei. Ki látná az ebből fakadó veszélyeket: a népek erőszakoskodásait, felkeléseket és totalitárius ideológiák felé sodródást? (Art. 6—11).

Az Üdvözítő az üdvösségüzenetet először a szegényeknek hirdette. Ez volt annak legfőbb ismertetője. A misszionáriusok is templomokat, szeretetházakat, kórházakat, iskolákat és egyetemet építettek. Ha munkájuk, mint minden emberi munka, nem is volt ment a hibáktól, a bennszülötteket megtanították hazájuk erőforrásainak kihasználására. A haladásnak és kulturális fejlődésnek az úttörői voltak. Hivatkozik Charles de Foucauldra, a tuaregek apostolára, kinek mindenki testvére volt.

Az egyes kezdeményezések manapság már nem elegendők. *Világot átfogó közös cselekvésre van szükség;* gazdasági, társadalmi, kulturális és szellemi téren. *Az egyháztól távol áll, hogy az államok ügyeibe beavatkozzék, nem akar világi hatalomra szert tenni,* de az Isten országát akarja építeni ezen a földön is. Az egyház és állam egymástól független és önálló hatalmak, mindegyik a legfőbb a maga rendjében (Immortale Dei 1885). Az egyház a történelemben él és azért „kötelessége az idők jeleit kutatni és azokat az evangélium szellemében magyarázni”. Segíteni akar, az emberről és az emberiségről akar átfogó képet nyújtani (12—13).

A fejlődés nem merülhet ki a gazdasági jólét növekedésében. Átfogónak kell lennie, az egész emberre és emberiségre ki kell terjednie. „Elvetjük azt a felfogást, hogy a gazdasági életet el lehet választani az emberiségtől és a kultúra fejlődésétől, amellyel összefügg. Az ember számít, az egyes ember, az emberi csoportok és az egész emberiség” (Lebret). Az egész emberi élet hivatás. A képességek és tulajdonságok már a születés pillanatában csíraszerűen adva vannak. A belső és külső nevelésnek az Istentől megszabott célra kell irányulnia. Az ember felelős önmagáért — fejlődéséért és üdvösségéért. Az embernek arra kell törekednie, hogy a külső világ negatív hatása ellenére is saját szerencsésének kovácsa legyen, hogy mint ember növekedjék, több érték legyen, több legyen. *A növekedésnek Istenre kell irányulnia, mint a legfőbb igazságra és legfőbb jóra.* A haladás célja, hogy emberi létünkben növekedjünk, a krisztusi életet magunkban kialakítsuk, egy igazi humanizmust valósítsunk meg a földön.

Az egyes ember és a közösség is felelős azért, hogy mivé legyen az ember. Kultúrák keletkeznek, növekednek és elpusztulnak. Az ember jár a történelem hullámain, atyáink öröksége kötelez, de az sem lehet közömbös, hogy mi lesz az emberiség nagy családjából. Az egyesek és a közösség fejlődésében is tekintettel kell lennünk egy fokozatos értékrendre, különben erőt vesz rajtunk a kapzsiság, könnyen az anyagiasság áldozatai leszünk. *A kapzsiság az erkölcsi elmaradottság legbeszédesebb jele.* Nemcsak szakemberekre, technikusokra, hanem bölcs és mélyen gondolkodó emberekre van szükség. Igazi humanizmusra, ahol az ember magára talál és igent mond a szeretet, a barátság, imádság és elmélkedés magas értékeire. Meg kell szüntetni az egoizmust, az erőszakot, az anyagiakkal való

visszaélést, kizsákmányolást és igazságtalan üzleteket. Felemelkedni a nyomorúságból, megszüntetni a társadalmi visszasságokat, lehetőséget adni a tanulásra, a tudományok elsajátítására. Emberi méltóságra, együttműködésre, béke van szükség.

Mi a teendő?

A földi javak használatáról, birtoklásáról, a jövedelmek elosztásáról, a fejlődést előmozdító industrializmusról, a föladatok sürgősségéről, a tervekről és tervezésről van szó. Ez a körlevélnek egyik legfontosabb és legértékesebb része, melyben *egész újszerűen és meglepő módon nyúl hozzá a modern társadalmi problémákhoz*. Minden az emberért van, annak boldogulását szolgálja, az igazi-teljes embert.

A teremtett világot eszével és munkájával kell meghódítania és használhatóvá tennie. A zsinat hangsúlyozza: „Isten a földet mindazzal, ami rajta van, arra szánta és rendelte, hogy minden embernek és népnek használatára legyen, hogy a teremtett javak mindenkire méltányosan eljussanak és ebben az igazságosság legyen a vezérlő csillag és ezt kísérje a szeretet” (Gaudium et spes, art. 69). A használati jognak minden más jog, a tulajdonjog és a szabadkereskedés joga is alá van rendelve. Mindkettő csak arra szolgál, hogy az igazságos elosztást megkönnyítse, nem arra, hogy megnehezítse. *A használati jog tehát az egész emberiség elsődleges és egyetemes joga.*

A tulajdonnal kapcsolatban a körlevél hivatkozik a Szentírásra: „Hogyan lehet abban Isten szeretete, akinek a földi javak a kezében vannak és elzárja szívét, ha testvérét nélkülözni látja” (I. Jár. 3, 17). Tudjuk, hogy milyen határozottsággal tanították az egyházatyák, hogy milyen magatartást kell tanúsítaniuk a birtokosoknak az inséget szenvedőkkel szemben: „Nem a te javad — mondja Szt. Ambrus — mivel nagylelkűséget tanúsítasz a szegények iránt. Csak azt adod vissza nekik, ami az övék. Csak azt vonod meg magadtól, ami a közös használatra adatott. A föld mindenkié, nemcsak a gazdagoké.” *A magántulajdon tehát senkinek sem feltétlen és korlátlan joga.* Alapjában véve senki sem használhatja fel a fölösleget a saját maga javára, mikor másoknak még a szükséges is hiányzik. Egyszóval: az egyházatyák és nagy teológusok tanítása szerint a tulajdonjogot senki sem használhatja a közjó kárára. Ha konfliktus keletkeznék az egyesek szerzett jogai és a közösség alapvető szükségletei között, *az államhatalomnak kötelessége tevőlegesen beavatkozni és megoldást keresni az egyesek és a közösség csoportja között* (23).

A jövőnek felhasználásával kapcsolatban az enciklika megköveteli a kisajátítást. Felsorolja azokat az okokat, amelyek alapján az államhatalom jogos az államosítást vagy kisajátítást végrehajtani: 1. A birtok nagysága. 2. Annak csekély vagy eredménytelen felhasználása és hasznosítása. 3. Ezáltal a népet sújtó károsodás. 4. Az ország érdekeit érintő jelentékeny kár. 5. A közjót akadályozó körülmények. Hivatkozik az enciklika a zsinat döntésére (Gaudium et spes 71. art. 6. §). Eszerint a rendelkezésre álló javakat nem lehet az emberek kénye-kedvére hagyni vagy önző spekulációkra bízni. *Nem lehet eltűnni, hogy egyes állampolgárok túlnagy jövedelmükből — mely az ország dolgozó népének munkájából és gyümölcseiből származik — egy részt külföldre vigyenek vagy kizárólag*

saját használatukra fordítsanak nem törődve azzal a jogtalansággal, melyet saját hazájuknak okoznak (24 art.).

A gazdasági életben szükség van az iparosításra, mert ez a fejlődésnek a kiinduló pontja és forrása. Az embernek az anyagi javakból mindig több hasznot kell húznia, ezt pedig csak az industrializálással érheti el legjobban. *A pápa nagyon súlyos ítéletet mond a liberalista kapitalizmusról.* Szerencsétlenségünkre ezzel az új életformával összefonódott egy rendszer, amely a nyereséget tartja a gazdasági haladás motorjának, a szabadversenyt a gazdaság legfőbb törvényének, a termelőeszközök tulajdonjogát abszolút jognak, korlátlannak, amelynek semmiféle kötelezettsége sincs a társadalommal szemben. Ez a zabolátlan verseny vezetett ahhoz a diktatúrához, melyet XI. Pius joggal bélyegzett meg a „nemzetközi nagytőke kapitalizmusának”. *Ezt a rendszert nem lehet elég erősen elítélni.* Figyelmeztet a pápa arra, hogy a gazdaságnak az ember szolgálatában kell állnia. Igaz, hogy a kapitalizmus bizonyos formái sok rossznak, igazságtalanságoknak és testvérgyilkos háborúknak a forrása, amelyek következményeit még manapság is érezzük, mégis jogtalanság volna minden rosszat az industrializmusra, mint ilyenre kenni. Pótolhatatlan teljesítmény, amit az industrializmus a haladáshoz adott (25—26 art.).

A munka Isten akarata és áldása. Az Isten képerre teremtett embernek „együtt kell dolgoznia a Teremtővel, hogy a teremést tökéletesítse, a világra saját szellemiségének bélyegét rányomja, melyet Istentől kapott”. Isten, aki az embernek érteimet, képzelőképeséget és érzéket adott, megadta azokat az eszközöket is, melyekkel az Ő művét teljesítheti. Legyen az művész, kézműves, vállalkozó, munkás vagy paraszt, munkájával teremtő tevékenységet végez. *Mikor az ember az ellenálló anyagon dolgozik, arra rányomja saját szellemiségének bélyegét,* szívósságra, éleslátásra, feltaláló képességre tesz szert. A reménykedésben, fáradozásban, törekvésben és örömben végzett közös munka egyesíti az akaratokat, összekovácsolja a szellemeket és összeköti a szíveket: a közös alkotó munkában az emberek mint testvérek egymásra találnak (27).

A munka pénzt, megélhetést, hatalmat ígér. Az egyiket egozimusra, a másikat lázadásra csábítja. De a munka fejleszti a hivatás-ethost, a kötelességtudatot és a felebaráti szeretetet is. Minél tudományosabban és jobban van organizálva, annál inkább embertelenné tehet és rabszolgasorsba dönthet. *A munka csak akkor emberi, ha az értelemnek és szabadságnak helyet enged.* János pápa figyelmeztet arra a sürgős feladatra, hogy a munkásnak meg kell adni a méltóságát, hogy valóban részt vehessen a közös munkában: „Arra kell törekedni, hogy a vállalatok a személyek közösségévé legyenek, amely az egész személyzet kölcsönös ügyeit, egymáshoz való viszonyát és az üzemi munkát is irányítja” (MM). Az emberi fáradozásnak a keresztény embernél még egy másik értelme is van, hogy együtt dolgozzon a természetfeletti világ elnyerésén.

A feladat sürgőssége

Sok nyomorult ember van, akiken segíteni kell. Sürgősen! A segítő munkát össze kell hangolni és egyensúlyba állítani. A meggondolatlan földreform célt téveszthet. Az elsietett industrializálás szétzúzhatja a meglévő kereteket és nyomorúságot idézhet elő. Káros következményei

visszaüthetnek az emberiségre. Vannak olyan helyzetek, amikor az igazságtalanság az égbe kiált. Ha egész népek nyomorúságban szenvednek és olyan kényszerhelyzetben élnek, hogy magukon nem tudnak segíteni, nincs meg a kulturális felemelkedésnek a lehetősége, nem vehetnek részt sem társadalmi, sem politikai életben, akkor bizony nagy a kísértése annak, hogy az emberi méltóság ellen elkövetett jogtalanságokat erőszakkal hársítsák el maguktól.

Minden forradalom — *kivéve a kimondottan és hosszantartó parancsuralmat*, amely súlyosan sérti az ember alapvető jogait és veszélyezteti a haza javát — újabb jogtalanságot szül, ismét felborítja az egyensúlyt és újabb ziláltságot idéz elő. Az egyik rosszat nem lehet egy másik nagyobb rosszal elűzni (31).

A reformokra vonatkozólag azt mondja a pápa, hogy bátran szembe kell állnunk a jelen helyzettel, az igazságtalanságokat ki kell irtani és a világból el kell távolítani. *A sürgős reformokhoz haladéktalanul hozzá kell nyúlni*. Ebben mindenkinek nagylelkűen részt kell vennie, különösen azoknak, akik nevelésük, állásuk és befolyásuk révén nagy súllyal rendelkeznek. Egyes püspökeink példát mutattak, hogyan kell áldozatot hoznunk a magunk vagyónából.

Programmok és tervezések

A magánkezdeményezés és a szabadverseny nem biztosíthatja a fejlődés eredményét. *Nem lehet azt megengedni, hogy a gazdagok gazdagabbak, a szegények szegényebbek legyenek*. Az erősek nem lehetnek erősebbek, az elnyomottak még elnyomottabbak. *Nem lehet örökös az elnyomás*. Az állam feladata a terveket, célokat és eszközöket megválasztani, az akcióban részt vevő erőket megszervezni.

A termelés fokozásának csak annyiban van jogosultsága, amennyiben az az embert szolgálja. Itt az ideje, hogy megszűnjenek az egyenlőtlen-ségek, a megkülönböztetések, a rabszolgasors. *Az embert képessé kell tenni arra, hogy anyagi jólétét, erkölcsi előrehaladását és szellemi fejlődését maga munkálja, sorsa irányítását maga vegye a kezébe*. Nem elég az anyagi jólétet fokozni és a termelt javakat elosztani, sem a technikát kiépíteni. *A technokrácia holnap éppoly súlyos hibákat követhet el, mint a tegnapi liberalizmusa*. Az ember csak olyan mértékben ember, amennyiben ura cselekedeteinek és bírása értékeinek.

A társadalmi haladás feltétele a gazdasági haladásnak, ezért feltétlen fel kell venni a harcot az analfabetizmus ellen. A szellemi éhínség nem kevésbé nyomasztóbb, mint a fizikai. Olvasni és írni, szakmai kiképzést szerezni, önbizalmat nyerni. Az írás és olvasás személyes gazdagság, beilleszkedés a társadalmi és gazdasági életbe.

A család az ember első környezete, ott tölti be az ember első szerepét. A fejlődésben levő országokban a családi kötelekeket csak lassan, lépésről lépésre lehet feloldani, ha azok rosszul is vannak struktúrálva. A család alapja az egynejség. A családban élnek és segítik egymást a különböző nemzedékek. A családdal kapcsolatos probléma a népesség kérdése is, mert elégtelen segítőanyag áll rendelkezésre. Nem szabad elfelejteni, hogy a *népesség kérdése erkölcsi feladat is*. A szaporodást nem szabad radikális eszközökkel megfékezni. Az államnak ezen a téren két-

ségtelenül jogai vannak a beavatkozásra és felvilágosításra. *A gyermekek számáról dönten a szülőknek elvitathatatlan joga, de felelősek Isten, önmaguk, gyermekeik és a társadalmi közösség előtt is, hogy hogyan tartották be az isteni törvényeket.*

A törvényes pluralizmusról szólva kijelenti, hogy a keresztény nem fogadhat el olyan rendszert, amelynek alapja a materialista és ateista filozófia, amely az embernek a végső célra irányuló rendeltetését, szabadságát és méltóságát nem tartja tiszteletben. Elismeri a pluralizmus előnyeit is.

Vannak kultúrértékek is, melyeket ápolnunk kell. Minden országnak — szegény vagy gazdag — van kultúrája és amennyiben ez érték, nem szabad feladnia, mert létalapját dobja el. *Sokszor a gazdag népek rossz példát adtak a szegényeknek, mert anyagi és kultúrjavaikat rosszra használták. A mai civilizáció — nem lényegéből kifolyólag — egyoldalúan a földi valóságok felé fordul és megnehezíti az utat Isten felé. Erre mondja a zsinat: „Az emberi szellem az anyagvilág szolgátságából megszabadulva, akadálytalanul felemelkedhet Isten felé, imádásra és szemléletére.”*

Igazi, nem önmagába zárkózott humanizmusra van szükség, amely szemtől szembe áll a szellemi értékek és Isten előtt és csak látszólagos eredményeket tud felmutatni. Az ember Isten nélkül is alakíthatja a világot, de akkor csak maga ellen formálja (*H. Lubac*). Az igazi humanizmus megnyílik az Isten felé hálából az elhivatottsáért, mely az emberi életnek helyes értelmét megadja. *Az ember nem az értékek végső normája és csak annyiban ember — Pascal —, amennyiben az embert végtelenül felülmúlja.*

Az emberiség szolidáris fejlődése

A szolidaritás lényege abban áll, hogy valamennyien Isten gyermekei vagyunk. Kölcsönös megértésben, barátságban és szent közösségben kell élnünk, hogy teljes emberek lehessünk. Az igazi közösség csak úgy alakulhat ki a népek között, ha egymást hathatós eszközökkel és tervszerűen segítjük, ha gyakorlatban is együtt működünk. A körlevél e második része három pontban foglalja össze a szolidáris fejlődés előmozdítását: segíteni a gyengéken, igazságos és méltányos szerződéseket kötni és a szeretetet ápolni. A népek testvérisége *szolidaritásban* — hogy a gazdagok segítsék az elmaradottakat; *szociális igazságosságban* — vagyis megszüntetni gazdasági téren a gazdagok és szegények között a különbséget; *szeretemben* — egy emberibb világ megteremtésében nyilvánul meg. Ettől függ a civilizáció jövője.

Egész földrészek reménytelenségben élnek. Nők és férfiak éheznek, a rosszul táplált gyermekek meghalnak a kontinenseken. A nyomor leküzdéséről van szó. Nem elég a magánkezdeményezés és az adományok, *egy új világot kell felépíteni*, ahol minden ember fajára, vallására és származására való tekintet nélkül emberhez méltó életet tud élni. A szolidaritás egyéneket és népeket egyaránt kötelez. A zsinat is tanítja: „A jólétben élő népeknek súlyos kötelessége a feltörő népeken segíteni.” Minden népnek többet kell termelnie, hogy magán és másokon is tudjon segíteni. Kulturális téren is segíteni kell: tanítókat, mérnököket, technikusokat és tudósokat kell kiképezni az elmaradott népek számára.

Azt is hangsúlyozza az enciklika, hogy *a gazdag országok feleslege is a szegény népeké.* A gazdagok kapzsisága nemcsak Isten haragját és a szegények gyűlöletét váltja ki, annak beláthatatlan következményei is lehetnek. Tervekre, egybehangolt programokra van szükség, hogy az erők szét ne forgácsolódjanak. *Nemzetközi pénzalapot kell teremteni a katonai célokra és fegyverkezésre költött pénzüsszegek csökkentéséből.* Csak egy világméretű együttműködés tenné lehetővé, hogy vetélkedések megszűnjenek és a gyümölcöző, békés párbeszédet elindíthassuk. *A gyarmati időkből maradt keserűségeket és következményeket a jogi és politikai egyenlőség alapján kötött baráti szerződésekkel kell eloszlatni.* Ezzel megszűnnék a bizalmatlanság és a neokolonializmus gyanúja is, ha pénzügyi segítség és a technikai támogatás ennek a látszata alatt történik.

Egy ilyen pénzalap megteremtése sok pazarlást is megszüntetne, amely akár félelemből, akár gögből történik. Mikor annyi éhező nép, szűkölködő család és tudatlan ember van, mikor annyi iskolát, kórházat, lakást kellene építeni, minden pazarlás, *minden fegyverkezési verseny elviselhetetlen botrányt okoz.*

Feltétlen szükséges, hogy párbeszéd jöjjön létre mindazok között, akikhez az Ecclesiam suam enciklikában szólottunk. Egy ilyen párbeszéd lehetővé tenné azt is, hogy megállapítsák azoknak az összegeknek nagyságát, melynek nem lehet mértéke a pénzemberek nagylelkűsége és készsége, hanem a rászorultak igénye és szüksége. Ezzel a fejlődő országokat nem nyomná el az adósság és annak visszafizetése nem emésztené fel minden jövedelmüket. A kamatot, lejáratot és az amortizációt is lehetne rendezni. A garanciákat is lehetne szabályozni. A segélyezett országok megkövetelhetik, hogy *belügyeikbe senki be ne avatkozzék, társadalmi rendjüket meg ne bolygassa, függetlenségüket tiszteletben tartsa.* Politikájukat maguk hivatottak irányítani. Szabad együttműködésről, emberibb világ megteremtéséről van szó. Mindenki legyen meggyőződve arról, hogy a szegény népek életéről, a fejlődő országok békéjéről, a világ békéjéről van szó.

Még a leghatékonyabb erőfeszítések is hiábavalók volnának a fejlődő országok pénzügyi és technikai megsegítésében, ha szegény és gazdag országok között a kereskedelem lefölné a hasznot. Megrendülne a bizalom, ha az egyik kéz elvenné azt, amit a másik nyújt. Zavarokat okozhat az exportban a kész és nyersárú, az agrár és ipari termékek kérdése. Ezért a szabadpiac mechanikájának szabályai nem uralkodhatnak a nemzetközi viszonyokat. Ahol gazdaságilag egyenlőtlen erők állnak egymással szemben, ott a szabadpiaci árak a gyengébb fél számára végzetesek lehetnek. *Az árucserre csak akkor igazságos, ha megfelel a szociális igazságosság követelményeinek.* Igazságos szerződéseket kell kötni. A gazdaságilag fejlett országokban az egyik gazdasági ág támogatja a másikat. Hasonlóképpen kell eljárni a nemzetközi viszonylatban. A szabadversenyt korlátok közé kell szorítani, igazságosan, szociálisan és emberi módon kell kiépíteni. Az igazságosság megköveteli, hogy az árucserre emberi és kölcsönös legyen. Mindkét fél számára erkölcsi alapon egyenlő lehetőségeket kell biztosítani. *Már a tárgyalásokat is az egyenlőség alapján kell megkezdeni.* A nemzetközi szerződések csak így lehetnek hasznosak és maradandóak.

A világ igazságosabb és az egyetemes szolidaritás alapján történő felépítésében két akadállyal találkozunk: a nacionalizmus és fajörület. A

minap politikai függetlenségüket elnyert népek féltékenyek amúgy is törékeny nemzeti egységükre, más népek viszont büszkék régi kultúrájukra. Ezeket a jogos érzelmeket csak a szeretet jegyében lehet megóvni. A nacionalizmusnak különösen ott van káros hatása, ahol a gazdaságilag gyengébbnek erőfeszítésekre, ismeretekre, pénzbeli eszközökre, gazdasági és kulturális programok megvalósítására van szüksége.

A fajörület már a régi népek törzsi vetélykedésében és politikai pártjaiban is megvolt, *a gyarmatosítók idején pedig csak fokozódott*. Ma is lehet a széthúzásnak és gyűlöletnek a kovásza, ha nem vesszük tekintetbe az elmaradott népek emberi méltóságát és azokat családi körülményeik és bőrük színe miatt megalázni akarjuk.

A jövőre vonatkozólag sötét fenyegetések nyomják a pápa lelkét, de reméli, hogy a megértés és a szeretet legyőzi az értetlenséget és egoizmust, hogy a sokoldalú nemzetközi szervezetek megtalálják annak lehetőségét, hogy a bajokat orvosolják. A múltat bizony sokszor a népek egymás ellen irányuló erőszakossága jellemezte. *Bárcsak eljönne a nap, hogy az együttműködés lehetővé lenne.*

A mindenkire irányuló szeretet

A világ beteg. A baj nem annyira a segélyforrások elapadásában, hanem a szeretet hiányában van. A pápa vendégbarátságot sürget azok iránt, akik az elmaradott országokból hozzánk jönnek és szociális érzést kíván azoktól, akik a szegény népekhez mennek. *Bánjunk szeretettel a vendégdiákokkal és munkásokkal*, hogy nálunk otthonra találjanak és bennünket megszeressenek. Szakembereink, tudósaink is vigyenek szeretetet és megértéssel adják át tudásukat a fejlődő országokban.

Dramai hangon imádságra szólít fel a pápa mindenkit, hogy a világból a rosszat kiküszöbölhessük. *Erőnk és lehetőségeink szerint vegyük fel a harcot az elmaradottság ellen*. Tudásunkkal, szeretetünkkel meg kell keresnünk a nyomorúság okait és annak a legyőzésére vezető eszközöket. „A békeszerető ember egyenesen megy a maga útján, örömet szerez, fényt áraszt és kegyelmet visz az egész világon az emberi szívekbe, megtanítja a határokon túl is felfedni a testvérnek és a barátnak emberi arcát” (XXIII. János a Balzán-díj átnyújtásakor).

A fejlődés a béke új neve

A nagy gazdasági, szociális és kulturális különbségek feszültségeket és nézeteltéréseket váltanak ki a népek között. Állandóan veszélyeztetik a békét. Az ENSZ-ben tett békeútunkról hazatérve mondtuk a zsinati atyák előtt: „A fejlődésben levő népek életfeltételeit megfontolásaink tárgyává kell tennünk. Szeretetünknek a világon élő szegények felé — számtalan légió van belőlük — jobban hallható, aktívabbnak és nagylelkűbbnek kell lennie.” Idézi a Pacem in terris körlevelet: „A nyomor ellen harcolni, az igazságtalanságnak ellenállni annyit jelent, hogy mindenkinek az emberi és szellemi haladását elősegítjük és az emberiség jólétén dolgozunk, hogy mindenkinek jobb sorsa legyen. *A béke nem egyszerűen a fegyverek hallgatásában, nem is egyszerűen az erők lankadó egyen-*

súlyában áll. Azt napról napra újra kell építenünk az Istentől akart rend szerint, amely az emberek között egy tökéletesebb igazságot fog megteremteni." *Minden fejlődés útja a béke.* Ennek megvalósítására nemzetközi tekintélyre van szükség, hogy az összes népeket testvériesen közelebb hozza egymáshoz.

Az utolsó felhívás katolikusokhoz, keresztényekhez, nem keresztényekhez, minden jóindulatú emberhez, államférfiakhoz, tudósokhoz és minden emberhez szól, aki meghallja a szükségét szenvedő népek jajkiáltását. Legyünk valamennyien apostolai a jó és egészséges fejlődésnek, nem önzésben, hanem szeretetben, az ember szolgálatában és Isten gondoskodásának jelében, fejeződik be a körlevél.

Az enciklika tartalmának rövid ismertetése után látjuk, hogy szinte nincsen olyan probléma, melyre ki nem tér. *A gondolatok logikus összefonódása a legjobb kommentár az enciklika mellett.* Önmagában beszél.

Az enciklika értékelése

A Populorum progressio körlevél tárgya a világ legégetőbb problémája: az ember és az emberiség nyomorúsága. Felemelni az embert az őt megillető méltóságra, megsegíteni a szegénységben, nyomorúságban és elmaradottságban élő népeket. *A pápa megrendítő és szenvedélyes emberszeretetének megnyilatkozása.* A körlevél tárgyilagos kiértékeléséhez és méltatásához a legnagyobb tárgyilagosságra van szükség. Nem lehet előítéletekkel, a múlt hibáinak és mulasztásainak árnyékában hozzányúlni, mert ez determinálja és befolyásolja állásfoglalásunkat. Érdekes és feltűnő, hogy a szocialista országokban sokkal nagyobb lelkesedéssel, megértéssel és elismeréssel fogadták és kommentálták, mint a kapitalista világban. Általában a világ közvéleményét bámulatba ejtette. A jobboldal ítéletalkotásában nem tud megszabadulni az egoizmus béklyóitól, anyagi érdekeinek rabságától, vagyona féltésétől, az „ahol a kincs, ott a szíved is” elv erkölcsi elmaradottságától.

A körlevél nyelvezete a régebbi enciklikáktól eltérően egészen egyszerű és világos. Stílusa modern és megragadó. Szakított a Vatikán kuriális stílusával. Nincsenek benne nagy körmondatok, sem félreérthető vagy magyarázható kifejezések. *Drámai hangon fordul a világ jómódú népeihez, hogy a nyomorgókon segítsenek és ezáltal mentsek meg a világ békéjét, amíg az nem késő.* A rövid mondatok ellenére is megrendítő szavakkal írja le az elmaradott népek nélkülözéseit, nyomorúságát és kívánóságait. Eredeti nyelve a francia, amit a körlevél gördülékenysége és lendülete is bizonyít. A „Neue Zürcher Zeitung” megjegyzi, hogy eddig az enciklikák csak a Szentírást, pápákat, egyházatyákat és teológusokat idézték, de ebben a körlevélben a korunk neves írói, tudósai, elsősorban a franciák is, szóhoz jutnak. A „Frankfurter Allgemeine Zeitung” szerint a körlevél tartalma és nyelve nem megnyugtatóra szolgál, hanem a lelkeket akarja megmozgatni és sürgős segítségre buzdítani. Maga a szöveg feltűnően részletes, tagolt és világos. Az eredeti francia szövegnek tulajdonítják azt is, hogy a körlevél *briliáns módon, eredményes egyoldalúsággal és vitázó erővel ostromozza a kapitalizmus, individualizmus és kolonializmus bűneit, az egyeseknek és gazdag népeknek a nyereségvágyát és könyörtelenségét.* Amerika neve nincs ugyan megemlítve, de egészen

„kézzel fogható, hogy az enciklika elsősorban az amerikai kapitalizmust nyilvánosan ostromozza” (Neue Zürcher Zeitung). A svájci „Christ und Welt” szerint a körlevélben olyan mondatokat találunk, melyek hangnembükben nemcsak kommunista, hanem nemzeti szocialista polemikára emlékeztetnek.

A luzerni „Vaterland” Luigi Longónak, az Olasz Kommunista Párt főtitkárának az enciklikával kapcsolatos fejtegetéseit „júdáscsóknak” bélyegzi. *Az ilyen megjegyzések kínosan és bomlasztóan hatnak a két világszemlélet között kialakult dialógus korában.* Longo különben is kihangsúlyozza, hogy a kommunisták és katolikusok együttműködése nem a filozófiai és ideológiai ellentétek elhallgatására, hanem a konkrét problémák megoldására vonatkozik. Az olasz kommunista újságok, „Paesa Sera” és „Unita” elhallgatták azt a részt, amelyben a pápa figyelmezteti a katolikusokat, hogy nem köthetik magukat olyan rendszerekhez, melyek a „materialista és ateista filozófián” alapulnak. A francia „Humanité” ellenben kihangsúlyozza, hogy marxisták már régen rámutattak azokra a gonoszságokra — száz évvel ezelőtt —, mint a kapitalizmus következményeire, fejlett és elmaradott országok és népek ellentéteire, amelyeket a pápa ostromoz.

A jobboldali olasz sajtó alaptalan és igazságtalan támadásokat intéz az enciklika ellen. „A baloldali francia katolicizmus arzenálja.” A Vatikán jobboldali szárnyától és néhány katolikus nagyvállalkozótól támogatott „Tempo” azzal vádolja meg az enciklikát, mint a „Katolikusok manifestumát” —, hogy tanai megközelítik Mao Ce-tung tételeit. Az egészen veszedelmes „Borghese” támadja a pápát, hogy Marx „Töké”-jének százéves megjelenése és az oroszországi „bolsevista forradalom” ötvenéves évfordulója alkalmával gyakorlatilag átveszi a marxisták antiliberalis és antiburzoá felfogását. *Tagadhatatlan, hogy ezek az egyház- és pápaellenes körök egészen politikai célokat követnek.* A svájci „Tat” visszaidézi, hogy ezek már a zsinat ideje alatt is minden keresztény és haladó gondolkodás, békenyilatkozat, zsidónyilatkozat és a vallásszabadságról szóló nyilatkozat ellenségei voltak. Mindezt azért teszik, hogy felrobbantsák a katolikusok és szocialisták szövetségét és a keresztény demokrata unió helyett uralomra juttassák a jobboldali liberálisokat és neofasisztákat. Ezek a pápaellenes körök — sajnos — még nem értik meg a pápa aggodalmát és nem akarják tudomásul venni, hogy a pápa azért harcol az elmaradott népekért és a szocialis igazságosság győzelméért, mert a *fenyegető atomháború okát a nyomorúságban és társadalmi igazságtalanságban látja.*

Érthető, hogy az Egyesült Államokban meghökkenést váltott ki az enciklika, mert élesen állást foglalt „egy bizonyos kapitalizmus” ellen, továbbá a „gazdasági segélynek” álcázott „neokolonializmus” és a „gazdasági liberalizmus” ellen, mely az amerikai tőkések ideológiája — írja a bécsi pártonkívvüli „Presse” alapján a „Magyarország” című hetilap. A „New York Times” majdnem marxista dokumentumnak nevezi és ezzel furcsa módon azt a végkövetkeztetést vonja le, mint a kommunista „Unita”: „Senki sem ismerheti félre az objektív összefüggést az enciklika és a kommunista elmélet között.”

A lengyel közvéleményt tükrözi vissza Janusz Stefanowicz cikke, melyben az enciklikát a zsinat teremtő folytatásának nevezi. (Das katholische Leben in Polen — Slowo Powszechne, 1967. 74. sz.) Az enciklika bátor,

bölcs és merész gondolatai a közvéleményt elektromosították. Nem az egyház hagyományos szociális tanításának folytatása, hanem *egy új re-veláció*. Az enciklika bölcsessége és értéke a mai katolikus gondolkodás teremtő vívmányainak elismerésében van. „Az egyház autoritatív felfogása és a szocialista rendszer elvei közti ellentmondások lassan eltűnőben vannak.” A körlevél az Egyház jelenléte a világban.

A keletnémet „Begegnung” szerint VI. Pál pápa elődeinek néhány kijelentését hatályon kívül helyezte és társadalmi kérdésekben forradalmi úton jár. Állást foglal néhány nyugatnémet lappal szemben, melyek az enciklikát egyoldalúnak, nem egészen meggondoltnak, éretlennek, valóságidegennek tartják. Elítéli azt is, hogy egyes nyugatnémet körök kifogásolják, hogy a német befolyás nem érvényesült az enciklika megszületésénél. A keletnémet Szocialista Egységpárt tudományos folyóirata (Einheit) jóindulatú kritikával pozitíve értékeli.

A „Paulus Gesellschaft” marianské-laznéi értekezletén (1967) az enciklikát a marxisták állandóan idézték. Gruppi kiemelte, hogy „megítélése szerint az enciklikában a fő vádolt már nem a kommunizmus és a szocializmus, hanem — ha bizonyos mértéktartással is — a kapitalizmus, a kolonializmus és az a liberális szemlélet, amely ideológiailag igazolja a kapitalizmust” (Vigilia).

A magyar katolikus sajtó pozitív magatartása ismeretes. Hasonlóképpen jóindulatúnak és pozitívnak nevezhetjük bizonyos kritikai megjegyzések mellett a marxista irodalmat is. A „Világosság”-ban és a „Népszabadság”-ban Tarján Imre foglalkozik az enciklikával: „A pápa a Populorum Progressióval, mely a liberális kapitalizmus bírálóit tartalmazza s a gazdaságilag elmaradott népek: az úgynevezett harmadik világ problémáinak megoldására keres és javasol — ha nem is konkrét s racionális — megoldásokat, lépést tesz afelé, hogy az egyház megtalálja helyét a modern világban.” Megjegyzéseivel nem akarja tagadásba venni az enciklika erejét, mely már első szavaiban is programként hordja a progressiót. Nem akarja lekicsinyelni a körlevelet, sőt előremutató lépésnek tekinti. Számos tekintetben új bizonyítékot lát benne, hogy *a katolikusok és a marxisták között sok létfontosságú kérdésben érintkezési felületek vannak*. A „Magyar Nemzet” szerint — Zala Tamás — „első olvasásra is érződik az enciklikán szerzőjének vagy szerzőinek életközelsége és francia hatásra valló felvilágosult felfogása. A „Magyarország” elismeri, az enciklika béke ügyét szolgálja: „Kétségtelen, hogy ennek az enciklikának hanghordozása drámaibb és élesebben megmutatkozik az az irányzat, hogy a feszültség enyhítésére törekszik a szocialista országokkal szemben. *Feltűnő az is, hogy az enciklika lemond a kommunistaellenes kitételekről.*”

Az enciklika érdeme

A Populorum progressio enciklika összhangban áll János pápa szociális elgondolásaival és terveivel. A II Vatikáni Zsinat szellemi öröksége és folytatása. Az egyház igazi találkozási pontja a világgal. A modern kor szemüvegén nézi a tennivalókat. *Új színezetet és más hangsúlyt ad az egyház szociális tanításának*. Revízió alá veszi az egyes tételket: az ember és a világ, magántulajdon, államosítás, használati jog, jövedelemelosztás, for-

radalom, kolonializmus, *születésszabályozás-családtervezés*, szabadverseny, világpiac, az elmaradott népek segítése és felemelése.

A mai világ zűrzavarában drámai hangon és szenvedélyes szeretettel szól hozzá az emberiség sorskérdéseiez. *Új embert, új társadalmat, új világot akar*, hol az emberi méltóság, kölcsönös szeretet és megbecsülés alapján kapcsolódik össze minden ember és minden nép a jólétben, egyenlőségben és egyetértésben. A pápa fél és retteg a nyomortól, az elmaradottságtól, elnyomástól, kizsákmányolástól, vagyonehátségtől és pénzuralomtól, mert ebben látja az embergyilkos és minden emberi értéket megsemmisítő háború gyökerét és forrását. Nem akar senkit megsérteni, névleg elmarasztalni, *mindenkit cselekvésre hív*, hogy szilárd egység, nagy család és dolgozó közösség legyen az emberi társadalom.

Nem vonakodik a konkrét javaslatok megtételétől sem, pedig előre látja és tudja, hogy nem mindenütt talál megértésre, sőt utopisztikusnak és illuzórikusnak fogják minősíteni elgondolásait.

Lélektanilag akarja előkészíteni a világot a bajok felismerésére és orvoslására. Adni és cselekedni! A pápa ezen a téren maga is példát ad mindennapi jótékonyságával. Mindent összefoglalva: a pápa tetteket akar. Lehet ugyan az enciklika elgondolásai és javaslatai ellen kifogást emelni, de lényegében cselekedni kell. *A nagy műnek megvalósítása nem könnyű, de nem is lehetetlen*, ha szeretet él az emberi szívekben. Ezért nem riad vissza a kemény szavaktól és bírálatoktól, melyekkel az anyagiasságba merült világot ostorozza. *Új hang, új formák, nem ragaszkodás a régihez, hanem előrenézés a jövőbe.*

Az enciklika nem propaganda, nem szenteskedő-jámbor szavak hal-maza, hanem *a világ szeretete és megszentelése*, a földi javak szublimálása és transcendentálása az örök Abszolútum felé.

Figyelő

Az egyházi Törvénykönyv reformjának főbb kérdései

Az egyházi jog reformálására a hatékony indítást még XXIII János pápától kapta az egyház, amikor a II. Vatikáni Zsinat egybehívásának szándékát nyilvánosságra hozta 1959. január 25-én. Ez a tény is rávilágít arra, mennyire fontosnak tartotta a „zsinat atyja” az egyház strukturális és disciplináris korszerűsödését a II. Vaticanum várható döntéseinek szellemében. Halála előtt néhány héttel már életre is hívta a CIC revíziójának végrehajtására hivatott bizottságot, jöllehet annak érdemi munkájára csak a zsinat befejezése után lehetett gondolni. VI. Pál pápa 1965. november 20-án vitaindító beszédében útmutatásokat adott a kibővített bizottság első ülésén a kánonjog okos átdolgozására és hangsúlyozta, hogy a reformmunkánál nem csupán a zsinat anyagának jogi szempontú feldolgozásáról van szó, hanem az a cél, hogy a kánonjog egész rendszerét a zsinat pasztorális célkitűzésének megfelelően dolgozza át és a bizottság részére *salus animarum lex suprema esto*.

Nyilvánvaló, hogy a bizottság a zsinat utáni időszak egyik legfontosabb és legnehezebb feladatát kapta: *jogi formákba* kell öntenie mindazt, amit a II. Vaticanum az egyház lényegéről, feladatairól, küldetéséről és tevékenységéről korszzerű előírásaiban már kimondott. *E kodifikációs munka lényegileg különbözik az előző törvényalkotó munkálatoktól:* a zsinat új meglátásait nem lehet egyszerűen a régi latin legalizmus módszereivel paragrafusokba foglalni, hanem a kánonjog egész rendszerét a zsinat pasztorális és ökumenikus alaporientációjára kell ráhangolni. Ezért a kodifikáló egyházjogászoknak egyúttal korszzerű lelkipásztori érzékkel is kell rendelkezniük. Ezzel az igénnyel számolva VI. Pál a szakjogászok bizottságába kiváló lelkipásztori adottságokkal és tapasztalatokkal rendelkező főpapo-

kat is meghívott rendes tagokként, mint pl. IV. *Maximos Saigh* és *Paul Pierre Meouchi* patriarkát, *Silva*, *Heenan*, *Duval*, *Jaeger*, *Cardijn* és *Journet* kardinálisokat. Az ő feladatuk lesz, hogy a kánonisták definícióit és formuláit a mai helyzet általános tényeivel konfrontálják és a zsinat lelkipásztori célkitűzéseinek mérlegére tegyék.

Az Egyházi Törvénykönyv revíziója eleinte túl elvontnak tűnt ahhoz, hogy a közvélemény szélesebb rétegeinek érdeklődését megnyerje, hiszen a zsinat egyértelműleg elutasította a juridizmus túltengéseit. Lassanként azonban világszerte nagyobb teret nyert az a felismerés, hogy az egyház gyakorlati működésének jogi szabályozása a kánonjog új formulázása révén valóban nagy horderejű kérdés, amelyet nem szabad csupán a kánonisták belső ügyének tekinteni.

A *The National Catholic Reporter* zsinat utáni közlései azt mutatják, hogy Amerikában a CANON LAW SOCIETY a kánonjogászokon túl a hittudományok és a profán tudományok kiemelkedő képviselőivel hosszú és alapos tanácskozások után egy háromnapos konferencián nyílt vitában vitta meg, mi és hogyan legyen kodifikálva az új egyházi törvénykönyvben. — E vita termékeny megnyilatkozásra indította a többi világrész tudományos képviselőit is. — E gazdag anyagból a főbb kérdéseket törekszünk kiemelni az alábbiakban, mert úgy látjuk, hogy ezeknek helyes megoldása a II. Vaticanum pasztorális célkitűzéseinek realizálását elősegítheti. Az egyház és a világ között a sorskérdésekben már megindult dialógus világosan tükrözi ugyanis azt a felismerést, hogy az egyháznak megszűnt a kizárólagos erkölcsi nagyhatalmi státusa a világban és az emberiséget mozgató ideológiai erők pluralizmusából kisu-gárzó eszmei hatásokkal számolnunk kell a törvényalkotás munkájában is.

Szükséges-e "NORMA NORMATA" az egyház életében?

E több oldalról felvetett kérdés, mint ágaskodó kérdőjel, már 1962 őszén árnyékként vetődött a zsinati atyák kedélyére, amikor a LUMEN GENTIUM dogmatikus konstitúció vitájában sokan előterjesztett sémáról úgy vélekedtek, hogy az a *juridizmus* szempontját állítja túlságosan előtérbe. Az ellenvetések nagyrészt indokoltak is voltak, s azért sikerült a tervezet szövegének dejuridifikálása. Azóta is megmaradt azonban mind a teológusok egy részénél, mind a katolikus közvélemény egy területén a *juridizmus* szemrehányása mindennemű kánonjogi szabályozással szemben. Talán a személyes szabadság túlzott igénye, talán az az alapvető tévedés, hogy minden rossznak forrása az egyház életében az érvényben levő jog, szolgálhat magyarázatul arra, hogy *spiritualizmus* néven ismert ellenállás fejlődött ki az egyházi jog léte és szükségessége ellen a „*Rechtskirche* — *Liebeskirche* állítólag feloldhatatlan ellentétével.

Nem hit- és jogelméleti megfontolásból, hanem a depositum fidei-ben gyökerező meggyőződése alapján az egyház szakadatlan folytonossággal tanítja, hogy van *jus divinum* és *jus humanum* a kánonjogban. Az isteni kinyilatkoztatás, az isteni parancsok, az Úr tanításbeli direktívái olyan normákat közöltek,

melyek az általa alapított közösség életében alaptörvényeknek tekintendők s így változhatatlanok. A *tiszta ius humanum*, azaz *ius ecclesiae* is részben a normákra épül, de a mindenkori korviszonyokhoz adaptálódik és igazodik. A „norma normata” rendező szerepét és kötelező jellegét (*integram Ecclesiae ordinationem*) az egyház életében a II. Vatikáni Zsinat ünnepélyesen hangsúlyozza az egyházzól szóló hittani rendelkezésben (Lumen gentium): „Az Egyház közösségébe azok iktatandók be teljesen, akik Krisztus Lelkét hordozzák magukban, elfogadják az egyház *egész rendjét* és az egyház látható szervezetében összekapcsolódnak Krisztussal, aki a pápán és a püspökökön át kormányozza az egyházat. Nevezetesen a hitvallás, a szentségek az egyházi kormányzat és a közösség *kötelekei* által kapcsolódnak össze Vele”. (II. fej. 14.) A „norma divina” és a „norma normata” egészséges egymáshoz viszonyulása a pozitív egyházi jogalkotás túltengésével tagadhatatlanul eltorzult és a kelleténél több emberi norma tetszelgett az isteni jog változhatatlan tekintélyével. Ez egyik fő megoldandó kérdés lesz az egyházjog reformja során (Vö. tanulmányunk utolsó részének következtetéseit.)

Részleges revízió vagy új törvénykönyv?

Fontos további kérdés: mit kell érteni revízió? A CIC csupán retusálandó, legégetőbb kérdésekben idomuljon hozzá a zsinat kívánalmaihoz és az elodázhatatlan külső követelményekhez, de alapstruktúrája ne változzék? Világosan le kell szögeznünk, hogy a latin egyházra vonatkozó érvénnyel az 1917-ben promulgált CIC a XIX. sz. jogpozitivizmusának talajából nőtt ki és az absztrakt jogszabálygyűjtemény hézagatlan rendszerével mindent előre kívánt szabályozni. A bírónak csupán annyi szerepe jutott, hogy kiválasztotta a megfelelő paragrafust s ebbe az élet által fölvetett esetet begyömölszölte. Az első világháború után azonban máris megmutatkozott, hogy az élet túlnőtt az aprólékos merev jogszabályokon és olyan problémákat vetett fel, melyek nem fektethetők be még a CIC tökéletesnek tűnő törvénytárának Frocrustes-ágyába sem. Az illetékes római Kongregációk kénytelenek voltak az előre nem látott kérdéseket új rendelkezésekkel megoldani, s így megint csak *új kánonjog* alakult ki a CIC mellett. A hézagatlan és hiánytalan,

zárt rendszerű kódex tehát nem jött létre az 1917-es mesteri kodifikálás ellenére sem.

Ha ezt a tanulságot szem előtt tartjuk, akkor óvakodnunk kell a CIC foltoztatásának szándékától. E helyett *teljesen új egyházi törvénykönyv megalkotására* kell törekedni, mely *valóságosan* katolikus, egyetemes jellegű legyen: „... Lehetővé téve különböző nyelvek, ritusok, helyi hagyományok és helyi törvények, rendelkezések, sajátos szellemi áramlatok, szabadon választott saját életformák fenntartását és fejlesztését a világegyház különböző területein.” (VI. Pál 1963. szept. 25. zsinati beszédéből.)

Az új egyházi törvénykönyv tehát csupán KERETTÖRVÉNY lehet, mely az egész katolikus egyház (beleértve a keleti egyházat is) alkotmányát fektesse le mindenekelőtt. Szükséges továbbá nézetünk szerint az egységes szabályozás a fontosabb jogterületeken (személyi és közigazgatási jog, házasságjog, a büntetőjog és a büntetőeljárásjog területén), de csak kerettörvényszerűen. A részletes szabályozás feladata legyen: legalkalma-

sabban a *nemzeti Püspöki Konferenciáké*, esetleg plenáris vagy egyháztartományi zsinatoké. Vö. 281—292. can.) A ve-
gyes házasságok jogi szabályozása az

ökumené szellemében 1966-os Instrukció
nyomán kialakult tapasztalatok figye-
lembevételével lesz rugalmasan szabá-
lyozandó.

A hatalmi szervek különválasztása

Az egyház alkotmányához tartoznak
nemcsak a pápai primátus és most már
a püspöki kollégium alapvető intézmé-
nyei, amelyek *ius divinum*ban gyökerez-
nek és „létükben”, de nem funkcionális
módjukban változhatatlanok, hanem *pozitív egyházi jogon* alapuló intézményei
is, mint a római kúria, az alapjában kö-
zépkorú eredetű institúcióival, a kongre-
gációkkal. Ez utóbbiak megreformálhatók
a mai kor modern igényei és szükségle-
tei szerint.

Ennek az alkotmányreformnak lénye-
ge az egyházhatalmi ágak teljes külön-
választása: a törvényhozás, a végrehajtó
hatalom és a jogszolgáltatás egymástól
való függetlenítése. Már XV. Benedek
pápa 1917. szept. 15. Motu proprioja el-
rendelte, hogy a római kongregációk fő
feladata legyen öröködni a *kódex rendelkezéseinek végrehajtásán*, és ennek biz-
tosítására instrukciókat (államjogi nyel-
ven végrehajtási utasításokat) kibocsá-
tani. Csak legsürgősebb esetben és ki-
vételesen hozhattak a kongregációk a
pápa szándéka szerint új törvényt, illet-
ve törvényerejű rendeleteket. A gyakor-
lat — sajnos — áttörte a legfőbb tör-
vényhozó szándékának jogi korlátait, s
az eredetileg végrehajtó szerv jellegű
*kongregációk valóságos törvényhozói ha-
talmára* tettek szert, jöllehet, a pápa ne-
vében és hatalmi jogára alatt, de *facto*
attól nem egyszer függetlenül.

Megegyeznek nagyjából a zsinati atyák
többségi állásfoglalása nyomán a haladó
kánonisták abban, hogy a római kongre-

gációk *pusztán végrehajtó szervei legye-
nek* a világegyháznak, az egyházi tör-
vényhozói hatalmat a pápa saját szemé-
lyében, de az esetek többségében új tör-
vényhozói szerv felállítása útján gyakor-
olja az egyetemes egyházat érintő ré-
szében. E törvényhozói testület szerepé-
ben legalkalmasabbnak látszik az „Apos-
tolica Sollicitudo” kezdetű Motu proprio-
val létrehozott püspöki synodus intéz-
ménye, amely a pápának a püspöktü-
let képviselőjében már amúgyis segítő
orgánuma a világegyház kormányzásá-
ban. *Minden végrehajtó szerv ugyanis —
per se — centralizációra törekszik és
uniformizál.* A püspöki sinodus viszont
már összetételénél fogva is több megér-
téssel lehet különböző kultúrterületek
pluralisztikus jellegű problémáival szem-
ben. (4) (Vö. F. Houtart *Les Formes
modernes de la Collegialité Episcopale*, 162.
— *Informations catholiques internatio-
nalis*, 1966. p. 28.)

Felmerül az a modern kíváncsi is,
hogy a „*Gaudium et spes*” pasztorális
konstitúció I. rész I. fejeletében az emberi
méltóságról proklamált fennkölt elvek-
nek megfelelően az egyháztagsággal járó
alapjogok (lelkiismereti szabadság, szer-
zői jog stb.) biztosítására, egyházi vég-
rehajtó hatalom törvényességi ellenőrzé-
sére egyházi alkotmánybírásgot állítsen
fel az egyház, melynek bírái ne lehessenek
egyik Kongregáció tisztviselői sem.
Erre a feladatra az Apostoli Signatúra
intézménye látszik a legalkalmasabb-
nak.

Püspökkari konferenciák

A kódex az Apostoli Szentszék és a
részegyházak püspöki kormányzata kö-
zötti *közbenső fórumként* az ún. plenáris
és egyháztartományi zsinatokat állította
fel (cc. 281—292), amelyek valóságos (bár
nem teljes) joghatósággal rendelkeznek
az ET keretei közt törvényeket (*ius par-
ticulare*) hozhatnak és a részegyházak
püspökeit is kötelezik a Szentszék jóvá-
hagyása esetében. Ezek az intézmények
azonban nem tettek szert komolyabb je-
lentőségre a világegyházban szinte sehol.
Szembetűnő ellenben, a *nemzeti püs-
pökkari konferenciáknak* egyre növekvő
gyakorlati szerepe és fontossága, amint
ez a zsinat összehívása és megnyitása
után azonnal megmutatkozott annak el-

lenére, hogy azok súlya jogilag alátá-
masztva még nem volt.

A „Christus Dominus” kezdetű paszto-
rális zsinati dekrétum (III. fejelet 36—38.
p.) kiemeli a püspöki konferenciák nö-
vekvő jelentőségét a modern világban
és *jogi szerepkört is juttat nekik*, anél-
kül azonban, hogy egyelőre jogi szemé-
lyiséggel felruházná őket.

A zsinat nyilván nem akart a kódex
reformjának egy részkérdés szabályozá-
sával elébe vágni, de iránymutatóan a
jogfejlődés egyik bázisának jelölte meg
ezt az intézményt. Ugyanis a Szentatya
is kiemelte már 1965 őszén a püspöki
konferenciák újszerű jogintézményessé

váló szerepét, amely az ET organikus fejlődésében fő szerepet fog játszani.

Valóban e szerepre hivatott és alkalmas is, mert nincs megterhelve a központi egyházi intézmények bénító múltjával és elavult előírásokkal. Ma már nemcsak egyes országokban hatékonyak, hanem működésüket kiterjesztik nagyobb, egységes nyelvterületekre (pl. Ausztria, Svájc, Németország), vagy kultúrövezetekre, sőt kontinensekre (pl. összafrikai püspöki konferencia). Ily módon a felmerült azonos jellegű problémák átfogóbb megoldására nyílik lehetőség.

E szerv joghatósággal való felruházása, azaz, *jogi személylé* való emelése elengedhetetlen posztulátum egyházi jogunk fejlesztésére és a lelkipásztori érdekek előmozdítására, éppen azért, mert ezáltal — minősített többségi határozat esetén — a részegyházak püspökei is köt-

ve volnának a közös határozatokhoz. Így válna a püspökkari konferencia valószínű joghatóságú közbelső fórummá a Szentszék és a püspökök között. Az intézmény lelkipásztori hatékonyságát szolgálná a *szakemberek kötelező bevonásával* létesítendő *titkárság* létrehozása.

A kodifikálás munkájában objektív határozottsággal kell mérlegelni azt a kérdést, mennyit és mit kell megtartani a régi intézményekből (kongregációk, plenáris és tartományi zsinatok stb.) és hány és milyen korszerű intézményekre (püspöki konferenciák, központi lelkipásztori tanács, főhivatású püspökkari titkár stb.) van szükség, az elkerülendő, hogy az elavult intézmények mellé új intézményekkel fölöslegesen növeljük az egyházi immobilizmus veszélyét és kártételeit.

Változhatóság az egyház törvényeiben

Az egyház tanítói hivatala minden időben tanította és tanítja az isteni jog (ius divinum) és a pozitív egyházi jog (ius canonicum) közötti különbséget. Az első változhatatlan azért, mert az abszolút, változhatatlan Isten lényegéből, vagy az istenadta emberi természet általános nem változó adottságaiból folyik, illetve magán az isteni kinyilatkoztatáson alapszik. Így pl. a testvérek közötti házasság tilalma, a megkereszteltek érvényesen kötött házasságának felbontathatlansága, hét szentség zárt száma, formája és lényeges tulajdonságai, a pápai primátus lényege, mindez a ius divinum változhatatlan állagához tartozik.

A második csoportba tartozó pozitív egyházi szabályok (norma normata) változó és változandó természetűek, s mennyiségüket tekintve ezek szabályozzák legnagyobb részben egyházi életünket kötelező erővel. E jogszabályok alkotására maga Krisztus adott egyháznak felhatalmazást, sőt ezt köteleességévé is tette, mert e normák nélkül egy látható, külső szervezet épp úgy nem működhet, mint a lélektől elválasztott test nem élhet. (6) Ilyen jogszabályok a katolikus hívek házasságkötésének kötelező tridentin formája, a szentáldozás előtti szentségi bűjt tartama, vegyes házasságoknál a gyermekek katolikus nevelésének biztosítása, az évenkénti húsvéti gyónás és áldozás, a vasárnapi mise részvétel, a hústilalom napjai, felmentés nélküli házasságkötési tilalom meg nem keresztelttel. Mindezek az előírások természetük szerint pozitív egyházi jogi normák, tehát módosítható egyházi jogi ter-

mészetűek.

Mikor, milyen esetben változtathat az egyház a maga alkotta pozitív kánonjogi törvényein? Nem önkényesen és tetszés szerint, hanem jogát és köteleességét az szabja meg, vajon a lelkek üdve és java változást kíván-e, vagy sem. A jogszabályok revíziójának szükségességére a korviszonyok, sőt a helyi körülmények is mind hatással lehetnek. Így pl. a térdhajtás eltörlése és mély meghajtással való változtatása a távol-keleti országokban indokolt, Európában nem, a szentségi bűjt idejének csökkentése világszerte indokolt volt, viszont az évi gyónás kötelezettségének lazítása, vagy eltörlése, a lelkek java érdeke szempontjából veszélyes volna.

A jogváltozás és reformálás tempója is merőben különböző lehet a pozitív jog különböző területein aszerint, milyen közelségben és kapcsolatban állanak a jogszabályok a ius divinum direktíváihoz. Így pl. egy enyhítettebb vegyes házassági jogi szabályozás akkor hozhat pozitív eredményeket hitéleti és társadalmi szempontból, ha a katolikus és protestáns partner vallási öntudata és erkölcsi felelősségérzete — pozitív jogi rendelkezés nélkül is — felnő az Istentől megkívtatott házassági feladatokhoz. Az 1966. év tavaszán életbe léptetett vegyes házasság jogi instrukció felelősségtől áthatott kísérletet jelent a házasságjog reformálása tekintetében, amely mind helyesléssel, mind ellentmondással is találkozott. XXIII. János pápa aggiornamentó-programját a zsinat magáévá tette és a kánonjogi reformnak is ebben az irányban

kell haladnia annak ellenére, hogy a pozitív jogszabályok revíziója éppúgy, mint a zsinat egyéb reformjai (liturgia, papnevelés, vallásszabadság stb.) a világi hívek jó részénél, sőt a klérusban magában is nyugtalanságot és bizonytalanságot válthat ki. De éppen e tisztán emberi törvények és jogszabályok változandósága emeli ki az egyházban erősebb kontúrokkal a változhatatlan isteni jogot, amely merev változás nélküli jogi kodifikáció mellett sohasem kerülne élesebben napfényre és a hívek érdeklődésének fókuszába: hűség az evangélium örök és változhatatlan tanításaihoz és engedelmisség a történelem irányító és alakító Úrhoz, Jézus Krisztushoz.

Az isteni jog és a pozitív jog közötti különbségtétel természetesen 1918-ban hatályba lépett CODEX IURIS CANONICI rendelkezéseire is vonatkozik, annak említett következtetéseivel együtt. Megállapítható azonban, hogy a Kódex elég óvatosan hivatkozik kifejezetten az isteni jogra, tehát annak a kinyilatkoztatásban gyökerező voltára, a pozitív kánonjogi rendelkezések alátámasztására, többször azonban a természetjogra és a dogmatikus definíciókra. (Pl. a primátus intézményénél, az egyház fogalmánál, a szentségek jogi szabályozásánál.) De könnyen fölismerhető az a szándék, hogy ez utóbbiakat is a „ius divinum”-hoz tartozó elemeknek tartja, a görög és római időkre visszavezethető szóhasználat értelmében, amelyen a természetjogot az isteni joghoz számította a pozitív „ius humanum” ellenében. Miután a természetéről alkotott modern fogalmaink messze túlhaladják a kereszténység előtti természet — és világméretű, kézenfekvő az is, hogy a természet jog léte, jogosultsága és terjedelme tekintetében heves viták indultak a katolikus teológusok és kanonisták táborában is.

E kontroverziának ismertetése meghaladja jelen tanulmányunk kereteit. De annyit leszűrhetünk belőle, hogy a „ius divinum” fogalmának a régies értelméssel kezelt kiterjesztése megengedhetetlen tiszteletlenség az isteni szándékokkal szemben, amely pusztán a régi és elavult szabályok átmentésére szolgál, nem pedig az egyházi élet megújulásának. Lehetséges ugyanis, hogy egy norma mindeddig megfelelt a krisztusi szándékot és akaratot megtestesíteni hivatott egyház tanításának, de a zsinat korszerű és finomabb tanításainak tükrében az „Isten népének” mai korviszo-

nyaink közötti zárandokútján már nem alkalmas cicerone. — Ma már az egységes római veretű természetjog egyetemes spektruma a pluralista társadalom szívérványszíneire bomlott s ez a változandóság, helyesebben a fejlődés bélyegét nyomja rá a korábban globálisan természetjogként kezelt norma-komplexumra. Logikus tehát, hogy a „ius divinum” köre ma már megszűkül, és a kodifikációs munka távlatai kiszélesednek és talaját vesztí az a tévhit, amely az isteni intézkedésre hivatkozással és dogmatikus definíciók igényével egyszerű pozitív jogi rendelkezéssel a „ius divinum” körébe utalt tisztán juridikus tételeket. Neumann, a neves tübingeni kánonjogász példaképpen említi erre a 100. can. 1. §-át, a 107. can., illetve a 948. can., sőt a 109. és 219. can. normáit is. Meggyőzően állítja, hogy a CIC azon normatív rendelkezései is a változás és a jogfejlődés sorába kerültek, amelyek isteni akaratra utalnak. — S nem is alaptalan ez a szemlélet, mert maga a *Summus Pontifex* is így nyilatkozott a zsinati dekrétumok végrehajtását tárgyaló beszédében. „Az egyházi intézmények legitím fejlődése a múltban is meg volt és ma is meg van (pl. a pápai primátus az I. Vaticanum, a püspöki kollegialitás a II. Vaticanum szabályozásában), és ez bizonyossága annak, hogy az egyházi jog alakulása élő folyamat, mely ott sem zárul le, ahol a kanonista isteni rendelkezésre hivatkozik.”

*

Korigény a kánonjog átfogó reformja! Nem árt ezt kidomborítanunk, mert „intra muros” is türelmetlen kritikai hangok hallhatók az egyházi törvénykönyv szerepével és alkalmazásával kapcsolatban. Bizonyos ugyan, hogy ez a kritika a legtöbb esetben nem egyéb, mint „Zorn und Klage der Liebe” (Hugo Rahner), azaz az egyház misztériuma a problémáinak finom átérzett, de nyomatékosan kinyilvánított szeretete. Mégis a juridizmus ellen joggal fellépő belső kritikai mozgalom könnyen a szélsőséges spiritalizmusnak nyithat utat, ha a kánonjogi kodifikálás öncélú jelleget öltene, vagy ezt a látszatot keltene, s nem arra törekednék minden kétséget kizáróan, ami jogosultságának egyetlen indoka és bizonyítéka: a józan és alázatos szolgálatra az egyház tanítói, kormányzói és pásztori küldetésének elősegítésével, mint „ancilla Ecclesiae”.

Udvarhelyi Béla

A teológiai oktatás megújítása a Vatikáni Zsinat szerint

„Opatam totius ecclesiae” címen jelent meg a Zsinat dekrétuma 1965. okt. 28-án a „De sacerdotali institutione”, azaz a papképzésről. Az „*institutio*”

ugyanis a kettőt egybefoglalja: oktatást és nevelést. Mi elsősorban az oktatást óhajtjuk szemügyre venni.

I. Előkészítő kurzus

A dekrétum feltételez ilyen előkészítő kurzust is. Elsődleges célja a filológia, illetve helyesebben nyelvoktatás abból a célból, hogy azokat használni tudja. A Zsinat ugyanis nem titkolja, hogy a *latin nyelvet* bírnia kell a papnövendékeknek: „A latin nyelvnek olyan ismeretét szerezzék meg, hogy a tudományok forrásait és az egyház dokumentumait megérthessék és felhasználhassák” (n. 13. *intelligere atque adhibere possint*). Előírja a latin mellett a saját *ritus* nyelvének tanulmányozását („*studium unicuique linguae propriae*” *uo.*), és a szentírás és hagyomány nyelvének megfelelő ismeretét (*cognitio congrua linguarum s. scripturae et traditionis*” *uo.*), mit ért a hagyomány nyelve alatt, nem tudhatjuk. Mindenesetre minden papnövendé-

ket legalább a *héber* és a *görög* nyelvben oktatni kell, mert ez a legkevesebb a szentírási nyelvek között. Nincs ugyanis különbség téve szeminárium és akadémiai fokozat között.

Sajátos viszonyaink között azonban hozzá kell fűznünk az előkészítő kurzushoz azt a lehetőséget, hogy alap-, illetve középfokú *hitoktatásban* is kell esetleg részesíteni azokat, akik ilyenben még nem vettek részt. Ugyanígy véleményem szerint a *lelkipásztori béke munkára* már ezen a fokon fel kell hívni a figyelmet. Helytelen volna ugyanis elvből ezt a témát a papképzés későbbi, esetleg befejező stádiumára tenni, magától értetődőnek kell lenni, hogy ez a lelkipásztori magatartáshoz hozzátartozik.

II. A bölcséleti oktatás

Célja ennek az oktatásnak az, hogy a hallgatókat „az ember, a világ és az Isten szolid és összefüggő ismeretére vezessék” (n. 15), „ad solidam (= tartalmas, állandó) et coherentem cognitionem hominis, mundi et Dei manuducantur”. A filozófiai oktatás *alapelve* legyen a) „támaszkodjék a bölcsélet örökké érvényes *örökségére*” — b) de „a *haladó kornak* filozófiai kutatásait is figyelembe vegye” — c) ugyanúgy a tudományok (= *természettudományok*) *haladását* is. Ezt a két utóbbi követelményt azért csatolta hozzá a dekrétum, mert a növendékeknek „helyesen kell felfogni a mai kor jellegzetességeit (= *indoles*), és fel kell készülniük saját koruk embereivel való *párbeszédre*”.

Ilyen célkitűzéssel kell tanulniuk a *filozófia-történetet* is, hogy „az egyes rendszerekben fel kell fedezniük azt, ami igaznak bizonyul — hogy meg tudják találni a tévedések gyökerét — és képesek legyenek azoknak megcáfolására”.

A bölcsélet-oktatás *gyakorlati módszerül* ezt jelöli meg a dekrétum: „A tanítás módszere (= *docendi ratio*) olyan legyen, hogy a hallgatókban felkeltsék az igazság keresésének rendíthe-

tetlen szeretetét” („*excitetur amor veritatis rigorose quaerendae, observandae, demonstrandae*”). Ugyancsak gyakorlati elv: a tanárok szorgosan ügyeljenek arra a természetes összefüggésre (= *necessitudo*), amely a filozófia és az élet valóságos problémái között fennáll, valamint azokra a kérdésekre, amelyek a növendékek lelkét gyöttrik, nyugtalanítják (= *movent*).

Közelebről Kecskés Pál, Mayer—Balczán és L. Cardet legújabb tanulmányai alapján a püspöki kar részére a filozófiai oktatásra nézve a következőkben fejt ki álláspontját.

a) A filozófiai oktatás célja, hogy tudományos módszert szolgáltatson a teológiának. „Figyelembe kell azonban venni, hogy a *reális irányú* középiskolai végzettség mellett a hallgatóknak sem előképzettségük, sem érdeklődésük nincs elvont bölcséleti kérdésekhez. Minthogy latinul sem tudnak, a latin nyelv megkívánása nem érvényesülhet az érthetőség kárára” (Kecskés Pál). Itt tehát mindjárt a *latin ellen* foglalunk állást, közös elhatározás dolga, de a püspöki kar végső szava lesz döntő, hogy ezt a módszertani kérdést elintézzük.

b) Másik alapvető megállapítása Kecskés Pál

kés tanulmányának: „Ma már nem jelentős régebbi vitás kérdések s a korábbi idealizmushoz való igazodás helyett: a természetbölcselet, az emberi lét, és Isten természetes ésszel való megismerhetősége kérdéseit kell a filozófiai tanítás középpontjába állítani.” Ezt nagyon megszívlelendő reformnak tartom, persze, hátra van annak megvitatása: melyek azok a „régebbi vitás kérdések” stb., mint ahogyan a teológiai oktatás és a tankönyvek is tele vannak hasonló egykor vitás, ma már alig-alig érdekes problémákkal. Hasonlóképpen gyakorlatilag meg kell jelölni és ki kell munkálni, hogyan és mi által kerül a *kozmológia és a teodicea* „a filozófiai tanítás középpontjába” — tehát magyarul: mikor tanítsák, mennyit és minő új kérdéseket kell felvetni bennük és milyen új, érdeklődést keltő módszerrel kell ezt megtenni. Nem utolsó kérdés: hol és kitől kaphatunk ilyen irányú vezérfonalakat?

c) Helyesen és a Zsinat szellemében mondja még Kecskés: „Nem kielégítő a

modern filozófiai irányok *merően negatív értékelése*. Igazságtalan eltorzításuk elkerülésével, arra is rá kell mutatni, milyen probléma jut bennük kifejezésre, miben járulhatnak hozzá az igazság, a valóság teljesebb ismeretéhez” — hozzátéve, hogy minálunk ez legelső sorban áll a *dialektikus materializmus* bölcseleti rendszerének ismertetése.

d) Kecskés gyakorlati tanácsa: „Az előadást ki kell egészíteni a hallgatókkal folytatott *megbeszélésekkel, kérdéseik, nehézségeik meghallgatásával*, előnyös lehet a csoportokban való tanulás módja, az anyag egymással történő megbeszélése formájában.” A valóságban ez nincs meg.

A dekrétum még megjegyzi, hogy az oktatók segítsék növendékeiket abban, hogy „felismerjék és átlássák (= perspicient) azokat a kapcsolatokat (= nexus), amelyeket a filozófiai anyag (= argumentum) és az üdvösség misztériumai között találhatunk”. Ezzel már a teológiai disziplinák területére lépünk át.

III. A teológiai tantárgyak

Általános buzdítással kezdődik ez a rész. A dekrétum kijelenti, adják úgy elő a teológiai tárgyakat, hogy a katolikus tanítást a kinyilatkoztatásból:

gondos pontossággal meríthessék (accurate hauriant), mélyre hatoljanak benne (profunde penetrent), és lelkiéletük táplálójává tegyék (propriae vitae spiritualis reddant alimentum), amit még eddig nem hangsúlyoztak, vége tehát a hideg, elméleti tárgyalásnak, a tanár lelkipásztora is tanítványának.

Ezenfelül a teológiai tanítás úgy történjék, hogy a papi szolgálatban erre képessé váljanak:

hirdetni (annuntiare),
kifejteni (exponere) et,
megvédelmezni (tueri).

Ezen bevezetés után a dekrétum kifejti, melyen teológiai tantárgyakat tart szükségeseknek.

I. Szentírástudomány

A Zsinat közismerten minden eddigi zsinatnál nagyobb mértékben emelte ki a szentírás fontosságát, ezt teszi azzal is, hogy első helyen foglalkozik a szentírás tudományával. A szentírás ugyanis — mondja a dekrétum — az „egyetemes teológiai oktatásnak mintegy a lelke kell hogy legyen” (universae theologiae veluti anima esse debet), ami távolról sem valóság, hanem jelenleg csupán ábránd. Nem diszítésül hozott szentírási idézetek, nemegyszer helytelen, nem is bibliai értelmezéssel, kellene, hanem bibliai alapvetés.

Melyek a biblikus oktatásnak *egy-egy tárgyai*, a dekrétum szerint:

a) megfelelő *bevezetést* bocsássanak ennek elébe (congrua introductione praemissa), ez bevezetés, tehát nem mérülhet ki benne a bibliai oktatás. Ami a filozófiára áll, itt is alkalmazandó, bár

a dekrétum nem mondja, vannak felesleges kérdések is, pl. a levelek címzettjei (galata-kérdés), nem szükséges minden már elavult irodalomtörténeti elmélettel foglalkozni stb.

b) a *bibliamagyarázat* módszerébe gondosan avassák be őket (exegeseos methodo accurate initientur), ez legalábbis a *gyakorlati hermeneutika* alapvető fontosságát hangsúlyozza, és feltételezi természetesen bizonyos szentírási részek magyarázatának előadását is.

c) „Legfőképpen azonban az *isteni kinyilatkoztatás témáit* tekintsek át” (maxime divinae revelationis themata perspiciant). Ez a Vatikánium rendkívül szűkszavú, de a lényegre mutató megjegyzése, szoros utasítás, alighanem kénytelenek leszünk a „*bibliai teológiát*” bevezetni, akár mint *külön* tantárgyat, amelynek német egyetemeken már tan-

székei is vannak, akár az *exegézisnek* nevezett tárgy keretén belül, amely azonban nálunk általában nagyon kevés óraszámot kap. Viszont előre legyen szabad jelezni: *ismétlések kerülendők*, minden egyes teológiai tárgynál elsőnek kell lennie a szentírásra való alapozásnak, ne forduljon elő tehát két tantárgy, vagy esetleg tanszék keretén belül ugyanaz az anyag.

2. Dogmatikus teológia

Általános utasítás az oktatás módszerére: „*Először a bibliai témákat kell előadni*” (ipsa themata biblica primum proponantur). Mit kell ezen érteni, ebben biblikusok és dogmatikusok nem fognak egyetérteni. Már az elmúlt évben tartott római nemzetközi teológiai kongresszuson is feltűnt a tökéletes ignorálás, amelyben a két tárgy egymást részesíti, úgy, hogy valaki megjegyezte, jó volna a dogmatikát és az exegézist egymásnak bemutatni, mert úgy látszik, nem ismerik egymást. A biblikus tárgyalás után a dogmatika azt adja elő, amit az *egyházatyák az egyes kinyilatkoztatott igazságok* hűséges áthagyományozására és kifejtésére alkottak. Azután előírja, hogy a hallgatók elé tárják az illető dogma tovább fejlődését, tekintetbe véve az egyház egyetemes fejlődését.

A módszerre nézve *öt dolgot* jelöl meg a dekrétum.

a) Bármennyire hangsúlyozzák némelyen, a dekrétum kétségtelenül kitart az ún. *spekulatív teológia* mellett, mert kijelenti: „Hogy a hitnek misztériumait teljességükben megvilágítsák, tanulják meg a hallgatók — a spekuláció által, Szent Tamás szerint — az azokba való mélyebb behatolást.” Éppen ez hiányzik az újabb teológia némely képviselőjénél, *Thomas Mehrle*, fribourgi professzor helyesen állapítja meg, hogy az analógiás megismerésnek nem szabad elvi bizonytalanságra vezetni, nem szabad feledni, hogy fogalmaink, bár korlátozottak és analógiásak, mégis változhatatlan igazságokat fejeznek ki. Ha ezt nem tesszük, elveszítjük az igazsággal szemben az azt megillető tiszteletet, ennek az eljárásnak *Mehrle* megsemmisítő ítélete szerint az lesz a vége, hogy olyan „pozitív” teológiához jutunk, amely mindent kérdésessé tesz, de szinte semmire sem felel (Krise und Erneuerung der Theologie, in: *Freiburger Zeitschr. f. Phil. u. Theol.* 1964, 441., 455).

b) Gyakorlati tanácsot ad: a dogmatika tanuló *„a liturgikus cselekményekben* (ide tartozik az eukarisztia, a mise is) és az *egyház egyetemes életében* is-

d) Gyakorlati, nagyon fontos utasítás: „a szent könyvek naponként történő olvasásában és elmélkedésében ösztönzést (incitamentum) és lelki táplálékot találjanak”. — Négy, különböző és előírt tantárgy, ha úgy vesszük, hat: ó- és újszövetségi introductio, és exegézis, hermeneutika, bibliai teológia (ha egybe vesszük a két testamentumot), négy vagy hat tárgy.

merjék föl a hit *misztériumainak jelenlétét és működését*”. Ez a tétel bővebben kifejtve megtalálható a *Mysterium fidei* enciklikában: Krisztus jelen van az *imádkozó egyházban*, az *irgalmasság* cselekvéseinél, a *vándor-egyház életében*, mivel ő lakozik a hit által szívünkben, jelen van az *igét hirdető egyházban*, ugyanígy a *kormányzó egyházban*, mert Krisztus a főpásztor, fenségesebb módon van jelen a *misében* a bemutató személyében, és hasonló módon a *szentségek* kiszolgáltatásánál is. A jelenlét legkiválóbb módja azonban, ezen reális jelenlétek mellett az *eukarisztiás szubsztanciális jelenlét* (cap. 4.).

c) A dogmatika arra is szolgáljon, hogy „az *emberi problémák* megoldását a *kinyilatkoztatás* fénye mellett *keressék* és *annak örök igazságait* az emberi viszonyok változó állapotára *alkalmazzák*”. Itt van mindjárt a *társadalmi kérdéssel* szemben elfoglalandó *álláspontunk*: a kinyilatkoztatás tanítása, hogy a Teremtő az embert *szabadnak és a föld urának* teremtette, *nem* Isten akarata tehát az, hogy *kisemmizettek és kizsákmányoltak legyenek*, mint a kapitalizmusban. A *magántulajdon* ún. szentsége tehát nem abszolút igazság, amint már majd negyven évvel ezelőtt *Horváth Sándor* kimutatta (Das Eigentumsrecht nach dem Hl. Thomas v. Aquin). Az emberi problémák megoldásáról legékeesebben szól a húsvéti enciklika „*Populorum progressio*” (1967. márc. 26.), hiszen a kinyilatkoztatás nevében itéli el mint hamis tant, a *magántulajdon*, nevezetesen a termelő eszközök birtoklásának abszolút voltát (n. 26), elítéli a kolonializmust (n. 30), a szabad verseny elvét, a profit-elvet, megbélyegzi a nemzetközi imperializmust (26). Szándék az volt, hogy kifejtse, mit mond ezekről a dolgokról Jézus Krisztus evangéliuma (n. 1), ugyanígy kell nekünk is eljárni a dogma korszerű tanításánál.

d) „Tanulják meg (ezen igazságokat) a *kortársakra alkalmazott módon velük közölni*”, ez az *aggiornamento*, az alkalmazkodás metódusa a közlés módjában,

ami már a *kérügma* problematikájába vezet.

e) Kecskés Pál nevezett teológusok tanulmányaiból azt a gyakorlati elvet szögezi le a teológia tanításánál: „Közlebb kell hozni a teológiai tanítást a mai élethez, nehogy erősen elvont, az étellel szembenálló stúdium benyomását keltse. A magát Krisztusban kinyilatkoztató Istennek kell a középpontban állnia, e krisztocentrikus irányban kell találkozni az egyes tárgyakkal.” Itt tüstént felvetődik a probléma: *mutassanak erre nézve egy könyvet*, amely félig-meddig

megvalósítja a mondottakat.

Es ez egyúttal átvezet a következő *disciplinák tanítására*, amelyekre vonatkozóan a dekretum kijelenti: „meg kell ezeket újítani a *Krisztus misztériumával* s az *üdvösség történetével* való elevenebb kapcsolódás által” (n. 16). *Krisztus misztériuma* = húsvéti misztérium. Az üdvösség története (historia salutis): a Teremtő Isten, az ószövetség Istene, az emberré lett Isten, a ki új szövetséget alapított vére által. — Következő helyen az erkölctant említi.

3. Morális teológia

a) Tény: a dekretum rendkívül szűkszavúan szól erről, a manap talán leginkább vitatott disciplináról. „Különleges gonddal kell kiművelni” (speciali cura perficienda est).

b) „A tudományos kifejtést a szentírás tanításával jobban kell ellátni.”

c) „A hivatás magasztosságát Krisztusban szemléltesse.”

d) Hangsúlyozza „a köteleességet, hogy a szeretetben a világ életéért gyümölcsöt hozzunk”.

Ez magában — lehet hogy egy már kész programnak jelszavakkal való ellátása, de amíg nem látunk *kész könyvet*, mely e programot megvalósítja, alig tudunk hozzászólni. *Jos. Fuchs SJ.* (Theol. mor. perficienda) javaslatot tesz erre vonatkozóan, *Gál Ferenc* összefoglalta és a püspöki kar elé terjesztette azt.

a) *A morális tárgya*: a kereszténynek elhivatása rKrisztusban, nem egyszerűen az emberi magatartás. A hivatás az istengyermekség, s a felelet reá a szeretet. Élete legyen állandó párbeszéd Istennel.

b) *A morális feladata*: megmutatni, hogyan teremje meg a szeretet gyümölcsseit. Nem: elszigetelt erény a szeretet, hanem minden Isten iránti és emberekkel szemben fennálló köteleességek foglalata.

c) Nem elég, ha a morális *csak a törvények és a bűnök kifejtését* adja, támaszkodjék a szentírásra. Mennyiben vonják bele a CIC törvényeit és a sacramentológiát: eldöntendő, a morális ne vegye át ezek szerepét.

d) Az előadás legyen tudományos, vegye figyelembe az erkölcsi fogalmak fejlődését, az egyházi hagyomány állandóságát, a tanítóhivatal döntéseit, ne legyen kazuisztikus, tartsa maga előtt a konkrét embert.

Lényegében ezeket mondja Fuchs és hivatkozik újabban megjelent, de még egészen nem kielégítő, megoldásokra. Mi mindenesetre, amíg nem kapunk újabb és biztosan kielégítő könyveket, aligha tehetünk egyebet, mint addig is a meglévőhöz tartjuk magunkat.

4. Egyházjog és egyháztörténet

A kettőt egy kalap alatt tárgyalja a dekretum. Mindössze a *követendő mód-szert* jelöli meg: „Figyelembe kell venni az egyház misztériumát a Zsinatnak az

egyházzól szóló konstitúciója szerint.” Részletesen kifejtve olvasható *Timkó Imrének* feldolgozásában.

5. Szent liturgia

Nem a tudományról, hanem magáról a liturgiáról jelenti ki a dekretum, hogy azt „a keresztény lelkiség első és szükséges forrásának kell tartani és tanítani kell a (Lit. konstitúció) 15. és 16. cikkulusa szerint”.

Ez a két cikkulus csak azt mondja, hogy a liturgia tanárainak különleges képzettsége legyen (15) és a liturgiát, mint tárgyat szükségesnek és fő tárgynak (principális) kell tartani, valamint

hogy „mind teológiai és történeti szempontból, lelkeségi, pasztorális és jogi szempontból kell tartani” (art. 16). Ez a magában nem érthető rendelkezés mindjárt érthetővé lesz, ha figyelembe vesszük a még 1965-ben, a dekretum után két hónappal kiadott *Instructio de liturgica institutione-t* (1965. dec. 25. szövege: Seminarium 1966, 37—63). Elsősorban nevelési, szemináriumi nevelés szempontjából veszi a liturgiát, mint el-

sődleges nevelési eszközt, nagyon kevés-
sé, mint az oktatás tárgyát. Egyébként
tudomásom szerint az Acta Apost. Se-

disben még nem jelent meg, ismertetése
külön tárgyalást kívánna.

6. Mellék tárgyak

Mennyire nehéz a tantárgyakat nem
szaporítani, mutatja 16. pontjának vége.
„Vezessék be őket, hogy bővebben megis-
merjék...” Mit: „Az elvált (seiunctas)
egyházakat és egyházi közösségeket”

(= *theol. orientalis, Konfessionskunde*
= felekezettan), azután: „Vezessék be
őket más vallások ismeretébe, különösen,
amelyek azokon a vidékeken elterjedtek”
(*vallástörténet*).

7. A szorosan vett pasztorális képzés

A dekrétum (n. 19—20) részletesen és
külön foglalkozik a pasztorális „*institú-
tíóval*”, tehát oktatás-neveléssel. „Szor-
gosan képezzék ki őket mindabban, ami
különleges módon a lelkipásztori szent
szolgálathoz tartozik, különösen...” és
erre az újabb tárgyak zuhataga követ-
kezik. Mi mindenben:

- a) a hitoktatásban (*katekétika*),
- b) a prédikációban (= *homilétika*),
- c) a liturgikus szolgálatban (= *praxis
liturgica*),
- d) a szentségek kiszolgáltatásában (*sac-
ramentológia*),
- e) a szeretet műveiben (= *karitás-
akció*),
- f) a tévelygőkkel és nem hívőkkel va-
ló találkozásra és gondosan képezzék ki
őket a lelkivezetés művészetében
(= *hodegétika*). Ezt külön is hangsú-

lyozza: „A növendékeket ki kell képez-
ni arra, hogy alkalmasak legyenek pár-
beszédet folytatni az emberekkel, képe-
sek legyenek másokat meghallgatni és
az emberi viszonyulásnak különböző kö-
rülménei között meg tudják lelküket
nyitni a szeretet szellemében” (n. 19).

g) „Tanítsák még őket ezekben a
segédtudományokban: *pedagógia* — (*ex-
perimentális pszichológia* — *szocioló-
gia*,”

h) „Képezzék ki őket a laikusok apos-
toli működésének serkentésére és annak
különböző formáira (= *laikus apostol-
kodás*).

i) „Végezzenek gyakorlatokat (= *exer-
citationes*), még a tanulmányi kurzus
alatt, a szünidőben is, vezessék be őket
a lelkipásztori gyakorlatba a püspökök
bölcsejének ítélete szerint.”

8. Elmaradt tantárgyak

Nagyjából 37 tantárgyat számlál az
előírt oktatási rend:

- 3 nyelvek (latin, görög, héber),
- 6 filozófiai tárgy (logika, kritika, koz-
mológia, etika, teodicea, pszicholó-
gia),
- 2 bevezetés a bibliába (= ószöv. +
újszöv),
- 2 exegézis (ószöv. + újszöv),
- 1 hermeneutika,
- 1 *theol. biblica* (lehetne kettő is),
- 2 *dogmatika* (fundamentális, specialis),
- 1 *dogmatörténet*,
- 1 morális,
- 2 *liturgia* + *praxis liturgica*,
- 2 *theol. orientalis* + *felekezettan*,
- 1 *vallástörténet*,
- 1 kánonjog,
- 1 *egyház történelem* (lehetne kettő is),
- 1 *katekétika*,
- 1 *homilétika*,
- 1 *sacramentológia*,
- 1 *opera caritatis*,
- 1 *hodegétika*,
- 1 *pedagógia*,
- 1 *experimentális pszichológia*,
- 1 *szociológia*,
- 1 *ökumenizmus*,

1 *exercitationes*.

Nem szerepel tehát a dekrétum sze-
rint a következő anyag: *missziológia*,
egyházi művészet, *pasztorális medicina*,
karakterológia, *aszkrétika*, *misztika*, *régé-
szet* (bibliai és ókeresztény), *földrajz*
(bibliai és ókeresztény), *paleográfia*,
metodológia (történeti), *ószövetség törté-
nete*, *újszövetségi kortörténet*, *qumrano-
ológia*, *musica sacra*. Meg vagyunk győ-
ződve, hogy különböző kuriális grémiumok
ezeket a pillanatnyi hézagokat ha-
marosan ki fogják tölteni, úgy, hogy a
tantárgyak szaporodásával reálisan szá-
molni lehet.

Befejezésül hadd idézzem a dekrétum
bölcsejének ítéletét. Legyen meg a képzésben
(= *institutio*): *Unitas et soliditas*. *Egy-
ség* minden módon: egység az egyes tár-
gyak között, egység az oktatók között,
egység az oktatók és a nevelők között,
egység a testület és vezetői között és
egység a növendékek és a testület között.
És „szolid” legyen minden, azaz: tömör,
rendíthetetlen, mint a gránit, a vas, erős,
valódi talaj, amelyben gyökerezni lehet
és gyümölcsöket teremni: *pro mundi
vita*.

Radó Polikárp

INHALTSÜBERSICHT

Ferenc Gál (spr. Gaal), *Prof. Buapest. Theol. Fak. Die neuen Wegz der Theologie.* Weil die Theologi mit den Methoden der Wissenschaft den Glauben ergreift, muss sie notwendigerweise die Merkmale der Einseitigkeit u. des Unvollendeten an sich tragen. Die Offenbarungen sich ist unveränderlich, veränderlich jedoch ist die Art u. Weise, wie sie eörtert u. dargelegt wird. — Als zu beseitigenden Fehlör weist Vf auf folgende Fehlgriffe hin. Die Moral wurde vernachlässigt. Die Religionslehre in den Schulen wurde so gelehrt, dass sie die theoretische Methode der theol. Lehrbücher wiederspiegelte. Die „Bekehrung“ müste der Lehre vorgehen, aus dem Katechismus fehlt die Beschreibung der persönlichen Gottesnähe. Neue Ansprüche meldet das Konzilsdekret zur areistererziehung an: das Helmsymbol soll so forgelegt werden, das die Zöglinge den Sinn der kirchlichen Wissenschaft erfassen können u. dass durch diese kirchliche Wissenschaft auch ihr persönliches Leben auf den Glauben begründet wird u. zur Selbsthingabe aufgerufen. Neu erforscht u. behandelt werden müssen nach dem Vatikanum: Ursprung der Schrift, Inspiration u. Irrtumslosigkeit der Bibel, Natur u. Gnade, Mysteriumcharakter der Kirche usw. — Die Theol. als Reilsgeschichte unzersucht Vf eingehend, hier wird bes. betont, dass wir mit Gott ein Kindesverhältnis haben müssen. Die Offenbarung müste als ein Dialog aufgefasst werden. Die Theol. kann nur zur Vollkommenheit gelangen, wnn sie die Reilsgeschichte einer Analyse unterwirft, *Feiner u. Löhrer* werden als erstes Beispiele angeführt. Auch soll man nie vergessen, dass Offenbarung nicht blosse Lehre ist, sondern zugleich Wort u. Tat. — Die Theol. soll nach neuen Gesichtspunkten ganz u. voll christozentrisch werden, u. so dem menschlichen Geist Flügel verleihen. Die Lehre der Kirche gehört organisch zur Christologie, hieher muss auch das Apostolat zurückgeführt werden, man müste auf sein Gepragteinduech das Christumysterium hinweisen.

Die Behandlung der Eschatologie kann nicht die christologischen und anthropologischen Züge vermissen. — Was methodologisch angefordert werden muss, wird dadurch bestimmt, dass die Theol. eine methodische Reflexion über den Glauben darstellt. Die Synthese muss heutzugtag auf breiteren Grundlagen aufgebaut werden, Auf die Welt muss der Blick gerichtet werden, weil die Theol. eben den heute lebenden Menschen die Offenbarung anbietet.

Imre Pottyondy (spr. Potjondi), *Prohászka Ottokár.* Der vor vierzig Jahren verstorbene grosse Apostel Ungarns († 2. 4. 1927) von Székesfehérvár, (sp. Sekeschferwar = Stulweissenburg) erhalt vom Domprobst derselben Kathedrale u. Regens des Priesterseminare in Budapest einen persönlich gehaltenen warmen Nachruf, da Vf Jahre hindurch sein Sekretär war. Man kann nicht ohne Rührung die einfach geschriebenen Zeilen lesen, die in manchem an das Verhältnisse von Papst Giovanni u. seinen Sekretär Capovilla erinnern.

Béla Csanád (spr. Tschonaad) *Lehrbeauftragter Theol. Fak. Budapest, DIE NACHKONZILIAREN REFORMBESTREBUNGEN DER HOLLÄNDISCHEN KIRCHE.* Am 11. Oktober 1962. sprach der Diener Gottes, Papst Giovanni, vom Hauptziel des Konzils seelsorgerische Erneuerung der Kirche u. ihre Anpassung en die Zeittagionamente. All dies ruft nach neuen Möglichkeiten u. Mitteln zum Ziele, diese Arbeit müsse laut Vf noch Jahrzehnte dauern. Vf beschäftigt sich mit den Reformbestrebungen der viel besprochenen Kirche von Holland. Die erste u. augenfälligete Erscheinung in Holland ist ein Pulsierendes, regsames, u. bemerkenswertes rekgiöses Leben, welches zweifelsohne unter dem Stern des Konzils steht. Es ist erstaunlich, dass die Hierarchie in Holland erst seit etwa gut hundert Jahren ins Leben gerufen wurde, wo sie doch so wohlorganisiert u. festgefügt ist. Diese Kirche von Holland ist von einem Freiheitsschwarm durchglüht, Kardinal Suhard,

der Vorläufer des II. Vatikanischen Konzils, sprach schon von der *Um — u. Abwertung* der alten Formen, und dies versanden die Holländer sehr gut. Samtliche Einsprachen Kardinal Alfrinks waren dies bezüglich ein Ereignis. — Vf. gibt Rechenschaft über die *Consilia pastoralis*. Vf. beschreibt aus eigener Anschauung das Rotterdamer Pastoralinstitut. Die Insrtitute dieser Art sind jedoch keine „Pastoralräte“ welchen die Verbindung u. Beratung der Bischöfe obliegt. Gegenwartig sind diese Räte ein Objekt ziemlich heftiger Debatte. Man plant die Errichtung eines Europäischen Pastoralinstitutes. — Vf gibt sodann einen eingehenden Bericht über die Konferenz der europäischen Pastoralzeitschriften, welche in Doorn versammelt wurde. Die Kirche der Niederlande hat einen Löwenanteil in der Pflege der inter, oder besser gesagt Übernationalen Beziehungen: Holländer haben besitzen die führenden Stellen in den internationalen Spitzen-Vereinigungen, wie in IDOC oder KASK. Vieles nützliches sagt der Vf auch zur Erneuerung der Seelsorge u. den dazu gehöriegen Bemühungen.

Johan Pfeifer, DIE ENZYKLIKA „POPULORUM PROGRESSIO“ Pfeifer, Prof. Theol. Fak. Budapest, gibt einen guten Überblick über diesses wichtige Rundschreiben u. manches Licht für schwierige Stellen.

FIGYELŐ (REVUS). In diesen Spalten werden aktuelle praktische Fragen behandelt.

Udvarhelyi Béla (spr. Udworheji), DIE WICHTIGSTEN FRAGEN BEI DER NEUGESTALTUNG DES KICHENRECHTKODEX. Udvarhelyi, Kanonist, Pfarrer u. iudex synodalis, behandelt mit viel Erfahrung die praktischen Fragen, die beider Neugestaltung berücksichtigt werde müssen.

Radó Polikárp (spr. Rodoh), *Kirchliche Normen für den Unterricht der Priestertumskandidaten*, Der Schriftleiter, im vergangenen Jahr Dekan der Fakultat, über Thema vor den versammelten Theologieprofessorhendes ganzen Landes diesen Vortrag.

